

**ПЕРЕДОВІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

27 вересня 2019 року

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

© 2017
ТНІО

УДК 001+37(477)

П 27 Передові наукові дослідження в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 27 вересня 2019 року) / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Т. В. Магера, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2019. – 161 с.

P 27 Advanced Scientific Research in Ukraine: All-Ukrainian scientific and practical conference / Editorial Board: O. Petrovskyi, V. Mysyk, I. Vitenko, O. Kohut, Yu. Shainiuk, A. Yanovskyi, F. Polianskyi, T. Mahera, M. Martyniv, T. Serhunina // Scientific, methodological, information articles collection of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education. – Ternopil: TRCIPPE, 2019. – 161 p.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

(протокол № 6 від 04 листопада 2019 р.)

УДК 001+37(477)

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2019

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

ПЕРЕДОВІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

27 вересня 2019 року

З М І С Т

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ НАПРЯМ

<i>Бабовал Н. Р.</i> Формування економічної компетентності педагога у контексті викликів Нової української школи.....	с. 7
<i>Брик Р. С.</i> Від педагогіки співробітництва до педагогіки партнерства.....	с. 11
<i>Волянюк Б. О.</i> Особливості викладання предмета «Захист Вітчизни» у закладах загальної середньої освіти Тернопільщини у 2018/2019 навчальному році.....	с. 17
<i>Городецька О. В.</i> Вплив сучасного інформаційного простору на формування ключових компетентностей особистості.....	с. 23
<i>Грещук Я. Б.</i> Професійна освіта: сучасні перспективи (на прикладі Калуського коледжу культури і мистецтв).....	с. 26
<i>Гринюка Б. М.</i> Створення та діяльність Організації українських націоналістів у селі Коцюбинці (1940 – 1945 рр.).....	с. 31
<i>Демидась С. Р., Коротюк З. М.</i> Феномен професійного вигорання – проблема сучасності.....	с. 40
<i>Дідух Т. Г.</i> Заходи ієрархів російської православної церкви з утвердження православ'я серед «возз'єднаного» духовенства на території Львівської області у 1953 – 1958 рр.	с. 44
<i>Довгань О. З.</i> Концертно-виконавська діяльність Муніципального Галицького камерного оркестру у Тернополі.....	с. 53
<i>Кавецький В. Є.</i> Професійна діяльність педагога в умовах сучасних освітніх реформ.....	с. 58
<i>Ковалик І. М.</i> Важливість вивчення системи цінностей Української Хартії вільної людини в Новій українській школі.....	с. 63
<i>Костюк С. В.</i> Реалізація науково-просвітницького проекту Тернопільського обласного краєзнавчого музею «Пізнавальні канікули з музеєм» за 2019 рік.....	с. 68
<i>Мамус М. П.</i> Наукові підходи до вивчення індивідуального стилю газетного видання.....	с. 71

- Мартинів М. А., Магера Т. В.** Організація науково-дослідної роботи в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти..... с. 80
- Мисик В. С.** Особливості поширення гаплогрупи R1a (індоєвропейці) у III – I столітті до н. е. з Циркумпонтійської зони..... с. 87
- Петровський О. М.** Актуальні проблеми сучасної системи освіти в Україні крізь призму реалізації Концепції «Нова українська школа»..... с. 93
- Романовський С. В.** Нові підходи та взаємозв'язки у сучасному визначенні педагогічної категорії «управління якістю освіти», обґрунтовані результатами експериментально-дослідної практики..... с. 98
- Святненко А. В.** Ставлення Степана Хмари до радянського імперського режиму..... с. 105
- Сергуніна Т. О.** Особливості розвитку післядипломної освіти в 70-х роках ХХ століття (на прикладі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти)..... с. 108
- Сіткар В. І.** Врахування особливостей розвитку дитячої субкультури в освітньому просторі..... с. 118
- Цимбал-Слатвінська С. В.** Психодіагностика порушень розвитку дитини..... с. 122
- Ярмолицька С. О.** Деякі аспекти дослідження проблеми девіантної поведінки підлітків у сучасному суспільстві..... с. 126

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

- Кучер Л. А.** Нанотехнологія: досягнення та відкриття..... с. 133
- Олексюк О. Р., Вітенко І. М.** Досвід використання хмарних технологій для організації дослідницького проекту в системі післядипломної педагогічної освіти..... с. 139
- Пришляк І. М.** Наукові дослідження українських математиків..... с. 144

РЕЦЕНЗІЇ

Алатиренко М. А. Рецензія на наукову монографію українського педагога-новатора С. В. Романовського «Теоретико-методичні основи управління якістю освіти в комплексі «Школа – Ліцей – Технічний університет»..... с. 155

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ НАПРЯМ

УДК 371.133

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук,
викладач кафедри менеджменту
та методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. Окреслено комплекс питань, пов'язаних із формуванням економічної компетентності вчителя в умовах реформування освіти; розглянуто структуру економічної компетентності педагога.

Ключові слова: економічна компетентність, економічне виховання, економічна культура, структура економічної компетентності педагога.

Успіх інноваційних змін в освіті залежить від педагога, його творчого потенціалу, готовності до безперервної самоосвіти, здатності до гнучкого мислення, гуманістичної спрямованості особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграє удосконалення професійної компетентності педагога.

Освоюючи культурні здобутки суспільства, сучасний учитель має усвідомлювати невіддільність соціально-економічних процесів від власної професійної діяльності, що стимулює опанування економічною компетентністю, яку зазвичай позиціонують як базовану на сукупності економічних знань та практичних вмінь, досвіді, економічній культурі та мисленні, стійкій потребі та інтересі до професійної діяльності [1, с. 140].

У науковій літературі поняття економічної компетентності педагога визначається неоднозначно й розглядається як структурний компонент професійної компетентності. Так, зокрема, Н. В. Кінах вважає, що у загальній структурі професійної компетентності саме економічна компетентність виступає фундаментальною умовою й результатом самоперетворюючої діяльності, цілеспрямованої роботи над собою, розвитку особистісних рис та професійних якостей [2, с. 52]. О. М. Цільмак трактує економічну компетентність педагога як «особистісну здатність та уміння раціонально використовувати матеріальні, фінансові, людські та власні ресурси на основі сукупності певних практично спрямованих знань» [3, с. 133].

Під економічною компетентністю розуміють сукупність економічних знань та практичних вмінь, економічної культури та мислення, досвіду, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності (див. Рис 1). Вчені визначають такі складові економічної компетентності: сукупність економічних знань; економічна свідомість; економічне мислення; економічні якості [1, с. 142].

Рис. 1. Складові економічної компетентності

Формування економічної компетентності відбувається у процесі набуття різноманітних економічних знань, розвитку умінь та навичок, управління і розв'язання проблемних ситуацій, що виникають в освітньому процесі. Розвиток економічної компетентності не тільки відображає глибину знань з економіки, але й допомагає підвищити й удосконалити особистісні якості.

У низці розвідок останнього десятиліття, присвячених дослідженню структури економічної компетентності, більшість науковців представляють структуру економічної компетентності педагога такими компонентами:

- *мотиваційно-ціннісний* (мотиви, потреби, особистісні якості, ціннісні орієнтації);
- *когнітивний* (знання);
- *діяльнісний* (досвід, творча діяльність).

Мотиваційно-ціннісний компонент забезпечує передумови для реалізації інших структурних компонентів, визначає позитивне ставлення до своєї професії, рівень усвідомленості цінності знань для розвитку своєї особистості та виступає базовою характеристикою готовності до професійної діяльності. Включає формування та розвиток професійних якостей фахівця, з-поміж яких ретельність та системність в роботі, відповідальність, дисциплінованість, цілеспрямованість, оперативність (швидке реагування на різноманітні ситуації), ділова завзятість і наполегливість, ерудованість, впевненість у собі. *Когнітивний компонент* розглядається як знання професійної термінології, фактів, концепцій, принципів і теорій; накопичення системних фахових знань та міжпредметних зв'язків, що є теоретичною і методичною основою ефективної економічної діяльності фахівця. Когнітивний інтелект – це уміння ставити цілі, навчати, планувати і думати про власне мислення. Кожен педагог добре знає, що для того, щоб досягнути встановлених навчальних цілей у щоденній діяльності необхідна особиста ефективність й управління своїм часом. *Діяльнісний компонент*, який характеризується майстерністю використання набутих професійних знань, передбачає досвід прояву компетентності у стандартних і нестандартних ситуаціях [1; 2]. На сучасному етапі широко запроваджується проектно-технологічний підхід до побудови занять у закладах загальної середньої освіти. Основою цього підходу є метод проєктів Webquest – «пошуки в Мережі», який заснований на теорії конструктивізму, а саме розвитку своїх знань через досвід, отриманий в результаті власної діяльності. Учні за допомогою Мережі вивчають визначену тему, намагаються перевірити якість отриманої інформації. Цю

інформацію учні накопичують, редагують і готують для представлення за допомогою електронних засобів. Такими засобами можуть бути Інтернет-сервіс (Google Blogger), програма для презентації (Power Point) або навіть звичайний текстовий редактор із вбудованими ілюстраціями та посиланнями на джерела. Особливостями методу Webquest є те, що він ефективний у навчанні, оскільки містить багато чинників, які мотивують до навчання. Педагог, використовуючи метод Webquest, активізує такі розумові здібності учнів: порівняння, класифікація, індукування, дедукування, аналіз помилок, формування аргументів, абстрагування, аналіз поглядів [2, с. 53]. Отже, основними функціями Webquest є: інноваційна робота, розвиваюча, дослідницька, інформаційна, організаційна.

Структура економічної компетентності педагога як синтезу мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів дає можливість охарактеризувати її структуру та співвіднести структурні компоненти з особливостями та реаліями педагогічної практики.

Висновки. Підвищення економічної компетентності вчителя як складової професійної компетентності є необхідною умовою економічного виховання та формування економічної свідомості сучасної молоді. Саме у загальній структурі професійної компетентності педагога економічна компетентність є фундаментальною умовою й результатом діяльності, цілеспрямованої роботи над собою, розвитку особистісних рис та професійних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковтун Г. І. До питання формування економічної компетентності / Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 4. – С. 135-144.
2. Кінах Н. В. Структура економічної компетентності педагога нової української школи / Н. В. Кінах // Science Review. – 2017. – No. 7(7). – Vol. 4. – December 2017. – P. 52-54.

3. Цільмак О. М. Складові структури компетентностей / О. М. Цільмак // Наука і освіта: науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2009. – № 12. – С. 128-134.

УДК 371

Брик Роман Степанович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри менеджменту
і методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

ВІД ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДО ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

Зміна соціально-економічної ситуації в країні зумовлює необхідність упровадження таких освітніх технологій, які би забезпечили ефективну підготовку учнівської молоді до входження в соціум, адаптацію до існуючих реалій та здатність до активної творчої діяльності. Місія сучасної школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

У «Концептуальних засадах реформування середньої освіти» зазначено, що нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства» [4]. Основні принципи цього підходу: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Взаємна активність учасників освітнього процесу у педагогіці позначається термінами «педагогічна взаємодія», «педагогічне співробітництво», «педагогічне партнерство». Взаємодія – це своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми, котрі, вирішуючи спільні завдання, взаємовпливають, доповнюють один одного і досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань.

У педагогічну сферу феномен партнерства увійшов із соціально-трудової та економічної сфер, де він реалізується як специфічний механізм суспільних відносин між державними органами, представниками працюючих і роботодавцями, як спосіб взаємодії між різними соціальними групами. Це дозволяє говорити про такі типи соціального партнерства в процесі взаємодії школи та сім'ї у сфері виховання, як: комунікативно-дидактична, що складається у взаємонавчанні через спілкування педагогів і батьків з питань виховання; управлінська, що виявляється через спільне управління педагогами і батьками виховним процесом школи; експертна, що складається в спільній експертизі педагогами і батьками виховного процесу школи; проектно-діяльнісна, що реалізується через розробку та здійснення школою і сім'єю спільних соціальних, освітніх, культурних проектів, через реалізацію окремих справ і акцій, спрямованих на вирішення виховних завдань; консультативна, що виражається через професійне консультування педагогами і батьками один одного [3].

Педагогіка співробітництва представляє собою систему методів, прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. Термін «педагогіка співробітництва» з'явився після публікації Маніфесту «Педагогіка співробітництва», що був підписаний у Переделкіно в 1986 році робочою групою, до складу якої увійшли відомі на той час педагогічно-новатори, які об'єднали свої зусилля і на зустрічі поділились досвідом і надбаннями, накопиченими за двадцять років практичної роботи у школі.

Зокрема, такі науковці як Ш. А. Амонашвілі, І. П. Волков, Є. М. Ільїн, В. А. Караковський, С. М. Лисенкова, В. Ф. Шаталов, М. П. Щетинін. У Маніфесті було узагальнено новаторський досвід учителів, які так чи інакше працювали на засадах навчального співробітництва, та сформульовано загальні положення педагогіки співробітництва.

Основне завдання педагогіки співробітництва, яка була спрямована проти авторитарності в освіті та вихованні, Ш. О. Амонашвілі спробував визначити так: «зробити дитину нашим (дорослих – учителів, вихователів, батьків) добровільним соратником, співробітником, одноступенем у своєму ж вихованні, освіті, навчанні, становленні, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, дбайливим і відповідальним за цей процес, за його результати» [1, с. 47]. Сутність даного підходу визначалась створенням та організацією учителем міжособистісної взаємодії, яка б здійснювалась у «оптимістично-гуманній атмосфері», і вимагала від нього майстерності та вміння ефективно спілкуватися.

Педагогіка партнерства ґрунтується на ідеях педагогіки співпраці, спираючись на текст «Маніфесту», що був опублікований «Учительською газетою» 18 жовтня 1986 року:

- ідея зміни стосунків з учнями заснована на увазі вчителя до учнів, залучення дітей до навчання, викликаючи у них радісне почуття успіху, руху вперед, розвитку, наголошується, що інакше дітей не вивчити;

- ідея важкої мети (С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає у тому, що перед усіма учнями ставиться якомога складніша мета, водночас учитель всіма засобами має вселити в учнів упевненість у тому, що мета буде досягнена, тема добре вивчена. Учні у цьому випадку поєднують не просто мету, а саме віру у можливість подолання труднощів;

- ідея опори (Є. Ільїн, І. Іванов, С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає у наданні учням опорних сигналів (символів, схем, таблиць, слів тощо) для забезпечення кращого розуміння, структурування, запам'ятовування матеріалу, а також для побудови відповіді;

- ідея навчання без примусу (Ш. Амонашвілі, С. Лисенкова, В. Шаталов) передбачає виключення всіх засобів примусу з арсеналу педагогічних засобів, зокрема, оцінки. Успіх навчання залежить від повторення;

- ідея вільного вибору (Ш. Амонашвілі, І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов) полягає у наданні дитині свободи вибору у процесі навчання, тобто учень може обирати завдання, задачу, тему твору, сам брати участь у складанні завдань для однокласників; це необхідно, щоб учні почували себе партнерами педагога в навчанні;

- ідея випередження (І. Волков, С. Лисенкова, Б. Никитин, В. Шаталов) дозволяє включати у програму більш складний матеріал, об'єднувати його в блоки, починати заздалегідь вивчати складні теми, закладати перспективу вивчення теми наступного уроку;

- ідея великих блоків (І. Волков, П. Ерднієв, І. Іванов, В. Шаталов, М. Щетинін) заснована на тому, що у великому блоці матеріалу (об'єднання 6 – 10 уроків або тем в один блок) легше встановити логічні зв'язки, виокремити головну думку, поставити та розв'язати проблему. Вивчення матеріалу блоками звільняє дитину від страху перед труднощами: блок пройдений, основна думка схоплена. Учень не боїться, що він не зрозуміє тему та не дуже добре засвоїть матеріал. Він спокійно працює далі, усвідомлюючи деталі й подробиці;

- ідея відповідної форми (І. Волков, Є. Ільїн, В. Шаталов) полягає у тому, що урок за своєю формою має відповідати предмету, що вивчається;

- ідея самоаналізу (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, І. Іванов, В. Караковський, В. Шаталов, М. Щетинін) насправді реалізує ідею колективного аналізу та оцінювання діяльності кожного учня. Коли учні знають, що їхня праця буде оцінена не тільки вчителем, але й колективом, вони і поведуться гідно, і працюють набагато старанніше;

- ідея інтелектуального фону класу (І. Волков, С. Лисенкова, В. Шаталов, М. Щетинін) передбачає створення загальних життєвих цілей та цінностей у класі, для чого необхідно розвивати здібності та нахили дитини в діяльності, що її цікавить, давати свободу творчості;

- ідея колективного творчого виховання (І. Іванов, В. Караковський, М. Щетинін) полягає в тому, що дітей учать колективній суспільній творчості з першого класу до випускного;

- ідея співпраці з батьками передбачає відкрите, довірливе ставлення дітей до дорослих у школі й у родині;

- ідея особистісного підходу до дитини замість індивідуального підсумовує всі вищеперелічені методики. Наголошується, що педагогіка співробітництва пропонує такі прийоми, за яких кожен учень відчуває себе особистістю, відчуває увагу вчителя особисто до себе;

- ідея співробітництва вчителів передбачає не примушування, а взаємодію вчителів з метою впровадження ідей нової педагогіки, наголошується на тому, що не можна вчителів протиставляти один одному, не можна, щоб когось хвалили за застосування нового, а іншого засуджували за те, що він навчає по-своєму [5].

Особливий внесок у розвиток педагогічної думки, пов'язаної з ідеями свободи й співпраці у навчанні та вихованні на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості, вніс видатний французький педагог-реформатор ХХ століття Селестен Френе (Celestin Freinet 1896 – 1966). Він вказував на велику небезпеку авторитарної педагогіки, що вимагає сліпого підпорядкування дітей вчителю. Ним було розроблено педагогічну технологію (техніка С. Френе), яка передбачала оригінальні форми виховання і навчання. С. Френе виокремив такі педагогічні настанови:

– максимальний розвиток особистості дитини в розумово-організаційному суспільстві, яке буде слугувати дитині, і якому дитина буде служити;

– школа майбутнього буде орієнтована на дитину – члена суспільства, де дитина сама будує свою особистість, а вчителі в цьому їй допомагають (потрібно створити можливості для вільного розвитку кожної дитини в будь-якій галузі);

– праця повинна стати основним принципом, рушійною силою і філософією школи (світла голова і вмілі руки краще, ніж розум, перевантажений непотрібними знаннями);

– розумна дисципліна – результат організованої праці, школа не може існувати без демократичного суспільства.

Педагогіка С. Френе передбачає також і співробітництво. І не лише вчителя й учнів, а й учнів один з одним – у класі, школі, з партнерами по листуванню, з батьками та іншими дорослими. Працювати за системою С. Френе означає зміну ролі для вчителя: від авторитарної через ту, яка стимулює – до ролі куратора і спостерігача, і далі – до ролі активного члена групи, який спрямовує. Учитель припиняє бути тим, хто вирішує, карає і має на все готові відповіді, тому такі засоби застосування влади як позначки та покарання втрачають свою необхідність. Провідними символами виховної системи С. Френе є демократизм, свобода, співробітництво, праця [2].

У скандинавських країнах педагогіку співробітництва називають педагогікою діалогу, що виокремлює вчителя як провідну фігуру успішної педагогічної взаємодії й покладає на нього відповідальність оперативно враховувати особистісні якості вихованців, які постійно змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання [6, с. 269].

У педагогіці партнерства використовуються найрізноманітніші форми навчання: колективно-групова робота, колективна творча робота, робота в мікрогрупах, робота в змінних групах, ігрова діяльність. Основним методом партнерства є навчальний діалог. Без діалогічності не вийде взаємодії, оскільки будь-яка спільна діяльність потребує уміння домовитися, вступити у діалог. Роль вчителя – залучати учнів до активної роботи, бути партнером та ментором, тобто не давати учням лише готові рішення, а сприяти тому, щоб вони шукали відповіді самостійно, і спрямовувати їх в процесі пошуку.

Педагогіка партнерства – достатньо складний соціальний феномен, особливий вид інтерактивної взаємодії, що базується на принципах рівноправності, взаємного визнання і відповідальності усіх учасників освітнього процесу. Основна мета закладу освіти щодо організації ефективного співробітництва – це розвиток партнерської взаємодії з різними соціальними

інституціями у навчанні, вихованні та соціалізації учнів; забезпечення відкритості закладу його соціокультурному довкіллю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 496 с.
2. Джурицкий А. Н. История зарубежной педагогики: учеб. пособие для вузов / А. Н. Джурицкий. – М.: ФОРУМ – ИНФРА-М, 1998. – 272 с.
3. Кошиенко И. В. Взаимодействие педагогов и родителей в условиях группы кратковременного пребывания детей в дошкольном образовательном учреждении: автореф. дисс. ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Кошиенко Ирина Васильевна. – Москва, 2012. – 23 с.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Педагогика сотрудничества / С. Лысенкова, В. Шаталов, И. Волков и др. // Учительская газета. – 1986. – 18 октября.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

УДК 37.035.6:37.035.7:371.3

Воляннюк Борис Олексійович,
методист центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської освіти
із питань забезпечення реалізації концепції та
стратегії національно-патріотичного виховання
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ»
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У 2018/2019 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Проблема захисту Вітчизни є однією з пріоритетних у розвитку будь-якого суспільства. Держава, що не може забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого зникнення.

Враховуючи актуальність даного питання, звернемо увагу на особливості викладання предмета «Захист Вітчизни» у закладах середньої освіти загалом та Тернопільської області зокрема.

Доцільно зазначити, що основною метою викладання предмета «Захист Вітчизни» є надання теоретичної, практичної, фізичної і морально-психологічної підготовки учнів до захисту Вітчизни та проходження військової служби у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях України, створення умов для формування та удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок, розвитку національної свідомості, патріотизму. Саме тому у своїй роботі учителі предмета «Захист Вітчизни» впродовж 2018/2019 навчального року формували і розвивали в учнів практичні уміння та навички щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, патріотичну свідомість, національну гідність, здійснювали військово-патріотичне виховання. Основна увага при цьому була спрямована на викладання предмета згідно з навчальною програмою, удосконалення освітнього процесу, підвищення свого методичного рівня, поповнення навчально-матеріальної бази.

Для повного виконання програми предмета «Захист Вітчизни» з юнаками 11-х класів на полігонах були проведені практичні заняття з вогневої підготовки, з безпечного поводження зі зброєю, неповного розбирання та складання автомата та роботи на пункті боєпостачання. Заняття з учнями, які вивчають предмет за курсом дівчат, практичні заняття проводились в лікувально-оздоровчих закладах та на базі закладів освіти з використанням інформаційно-комунікаційних технологій із залученням медичних працівників.

Відповідно до статті 65 Конституції України, статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», Указу Президента України від 25.10.2002 р. № 948/2002 «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді», постанови Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 р № 1770 «Про Положення про допризовну підготовку», Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 предмет «Захист Вітчизни» викладався в усіх навчальних закладах загальної середньої освіти I-III ступенів 17 районів Тернопільської області, ОТГ, ЗОШ I-III ст. міст Бережани, Кременець, Чортків, Тернопільської ЗОШ I-III ст. № 22, Тернопільській школі допризовної підготовки та Коропецькому обласному ліцеї-інтернаті з посиленою військово-фізичною підготовкою.

Впродовж 2018-2019 навчального року у закладах загальної середньої освіти Тернопільської області проводились заходи, які були спрямовані на забезпечення військово-патріотичного виховання учнівської молоді: конкурси повстанської, стрілецької, стройової пісні, урочистості до Дня Незалежності, Збройних Сил України, декади захисника України, двох місячників військово-патріотичного виховання, військово-спортивна патріотична гра «Сокіл» («Джура»), гра «Легенда УПА», «Козацький гарт», спартакіада допризовників, патріотичні вишколи, зустрічі з ветеранами визвольних змагань. У більшості закладів області діяли молодіжні патріотичні організації та товариства, такі як «Козачата», «Молода Просвіта», «Сокільський доріст», діяли військово-патріотичні гуртки та гуртки з військово-прикладних видів спорту.

У цьому навчальному році вдруге був проведений конкурс «Вчитель року – 2019» в номінації «Захист Вітчизни» і переможець обласного етапу вчитель НВК «Довжанківська ЗОШ I-III ст. – ДНЗ» Тернопільського району Віталій Терлецький представляв Тернопільщину у м. Суми на заключному етапі.

Поряд із цим, у викладанні предмета «Захист Вітчизни» та організації військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти області мали місце певні недоліки та упущення. Як свідчать матеріали звітів, наданих

районними відділами освіти області щодо викладання предмета «Захист Вітчизни» у 2018 – 2019 н. р., залишається актуальною проблема навчально-матеріального забезпечення викладання предмета «Захист Вітчизни». Заклади освіти не забезпечені табельним спорядженням, необхідним для виконання у повній мірі програми предмета «Захист Вітчизни», а наявне в них майно та спорядження не відповідає вимогам матеріального забезпечення, необхідного для виконання програми «Захист Вітчизни». Практично відсутнє інформаційно-комунікаційне забезпечення кабінетів предмета «Захист Вітчизни», наявність якого дало б можливість сприяти виконанню практичної частини розділів «Вогнева підготовка», «Тактична підготовка» та «Домедична допомога». У частині закладів освіти немає плану перспективного розвитку навчально-матеріальної бази або вони складені формально та не виконуються через відсутність коштів. В основному робота зводиться до косметичного ремонту елементів навчально-матеріальної бази та їх збереження. Залишається недостатньою та потребує значного покращення навчально-матеріальна база кабінетів предмета «Захист Вітчизни». Значна кількість учителів предмета «Захист Вітчизни» не отримує доплати за завідування кабінетами. Потребує подальшого розвитку мережа гуртків військово-патріотичного профілю, а також покращення роботи діючих. Недостатньо ефективно проводиться робота з професійної орієнтації на військові спеціальності.

Аналіз кадрового забезпечення викладання предмета «Захист Вітчизни» свідчить, що переважна більшість учителів предмета не має вищої спеціальної освіти – викладач допризовної підготовки та відповідних військових знань. Збільшується кількість учителів предмета «Захист Вітчизни», які не служили у Збройних Силах України і не мають досвіду військової служби.

Доцільно зазначити, що для покращення ситуації методичним установам Тернопільської області в освітній галузі рекомендується удосконалити структуру методичної роботи з учителями предмета «Захист Вітчизни»; спрямувати роботу методичних об'єднань учителів предмета «Захист Вітчизни» на підвищення ефективності викладання предмета «Захист Вітчизни», з використанням

інформаційно-комунікаційних технологій; впродовж навчального року спільно з рай(міськ)військкоматами проводити два одноденні методичні заняття з учителями предмета «Захист Вітчизни». Також доцільно ввести до навчального плану закладів загальної середньої освіти всіх типів у 2019 – 2020 н. р. для 9 (8) класів курси за вибором «Захисник України» («Початкова військова підготовка») в обсязі по 1 (0.5) години на тиждень за рахунок його варіативної складової та передбачити викладання даних курсів у закладах освіти I – III ст. учителями предмета «Захист Вітчизни», у закладах освіти I-II ст. – учителями цього предмета (сумісниками) або учителями, які служили у Збройних Силах України (за відсутності таких – учителів, які будуть викладати даний курс, визначає директор закладу освіти за погодженням з відділом (управлінням) освіти). Впродовж навчального року у всіх навчальних закладах загальної середньої освіти I-III ст. рекомендується відновити роботу кабінетів «Захист Вітчизни», інших об'єктів навчально-матеріальної бази з предмета (стройовий майданчик та навчально-тренувальний комплекс тощо).

Для підготовки учнів до військової служби і виконання військових обов'язків у запасі, готовності до дій у надзвичайних ситуаціях, організації військово-патріотичного виховання у закладах системи загальної середньої освіти області незалежно від обраного профілю навчання учнів з предмета «Захист Вітчизни» у 10-11 класах пропонується здійснювати навчання в обсязі 70 річних годин за рахунок 1,5 тижневої години інваріантної та 0,5 тижневої години з додаткових годин на вивчення окремих базових предметів. Також важливим є поділ класів на групи юнаків та дівчат, який варто здійснювати незалежно від кількості учнів у класі (але не менше ніж 5 осіб). Якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи можуть навчатися за індивідуальними навчальними планами. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) можуть навчатися за програмою для групи юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами не вивчають основи військової справи, навчатимуться за програмою для групи дівчат.

Рекомендується відновити зв'язки з військовими частинами та зв'язки і спільну профорієнтаційну діяльність закладів загальної середньої освіти і військових ВНЗ, сприяти запровадженню інноваційних освітніх технологій, моніторингу якості освіти з предмета «Захист Вітчизни», організувати вивчення, узагальнення і поширення кращого досвіду педагогічних працівників закладів освіти щодо проведення навчальних занять із предмета «Захист Вітчизни».

Таким чином, лише здійснюючи координацію спільної діяльності установ і закладів освіти з військовими комісаріатами та громадськими організаціями, які опікуються військово-патріотичним вихованням учнів, розвитком їх духовності та активізуючи профорієнтаційну роботу серед старшокласників на подальшу службу в Збройних Силах України, можна виховати національно-патріотичне молоде покоління, яке з гідністю захищатиме свою державу, місто чи родину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України. Про внесення змін до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо удосконалення деяких питань проходження громадянами військової служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JH7AM00A.html

2. Навчальна програма «Захист Вітчизни» для навчальних закладів системи загальної середньої освіти (рівень стандарту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-10-11-klas>

3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Захист Вітчизни». 10 – 11 класи: навчально-практичне видання / В. М. Мелецький (кер. авт. кол.), А. М. Бахтіна, В. В. Добровольський, С. І. Жевага. – Х.: Ранок, 2009. – 192 с.

4. Шкільне життя. Методичні рекомендації щодо викладання захисту Вітчизни у 2018/2019 навчальному році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-zahystu-vitchyzny-u-2018-2019-navchalnomu-rotsi/>

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
менеджменту і методології освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ВПЛИВ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті висвітлюються проблеми взаємозв'язку інформаційного простору та освітнього процесу. Зосереджено увагу на понятті «цифрова гігієна». Проаналізовано зміст ключових компетентностей здобувачів освіти. Окреслено основні аспекти впливу сучасного інформаційного простору на особистість.*

***Ключові слова:** ключові компетентності особистості, інформаційний простір, інформаційна грамотність, «цифрова гігієна».*

Зміст ключових компетентностей здобувачів освіти: вільне володіння та спілкування державною мовою; компетентності у природничих науках і технологіях; інноваційність; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність; підприємливість та фінансова грамотність; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність; громадянська та соціальна компетентності [2], як наскрізних, потребує вирішення основних завдань реалізації реформ освітньої галузі. Формування ключових компетентностей стане запорукою успішного та усвідомленого здобуття освіти школярами [5].

За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя,

критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями [2].

Як і 10, 20, 50 років тому, пересічний український школяр здобуває в школі застарілі знання. За останні роки цей обсяг дуже збільшився, як і значно зріс загальний інформаційний потік у світі. Учні спроможні лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем [2].

Інформаційний потік лине на нас звідусіль. Розвиток, виховання та формування сучасної особистості відбувається у тісній взаємодії з інформаційним простором.

Пошук ефективних шляхів формування ключових компетентностей здобувачів освіти показав універсальні можливості використання медіазасобів для творчого саморозвитку та самореалізації учнів, що формує в них усі необхідні життєві компетентності. Інформаційні та освітні процеси взаємопов'язані між собою. Саме освіта покликана забезпечувати фундамент знань, які необхідні на сучасному інформаційному етапі розвитку суспільства, знайомить із науками, які дають людині загальні і соціальні знання [3, с. 129].

Інформаційний простір безпосередньо впливає на формування життєвих компетентностей особистості. Сучасні медіатехнології дають можливості для саморозвитку та самовдосконалення особистості. Інформаційний потік вимагає від нас критичного мислення, ініціативності та інноваційності. Основним завданням освіти є навчити дітей здобувати знання, розвинути у них здатність навчатися упродовж життя, швидко адаптуватися до нових реалій та творчо застосовувати здобуті знання на практиці.

Новітні комп'ютерні та інформаційні технології, а особливо соціальні мережі, суттєво впливають на життєдіяльність, розвиток та виховання дитини. На даний момент є небезпека того, що діти поступово переходять на підтримання мозкової активності технологічними засобами прогресу, опрацьовуючи інформацію, яку черпають з Інтернету. Саме тому скорочується кількість

інноваційних ідей і самостійних розумових процесів. Школярі, зазвичай, виступають пасивними інформаційними споживачами [4].

Соціальні мережі сприяють тому, що діти перестають відчувати бажання спілкуватися в реальному світі з реальними людьми, звикаючи жити у власному мікросвіті з присутністю тільки віртуальних співрозмовників. Гаджети одночасно підтримують і порушують духовний та емоційний зв'язок між людьми, внутрішню рівновагу та психологічний комфорт особистості.

Учні перевантажені від величезної кількості інформації та дефіциту часу на обробку її гігантських обсягів і тому перестають логічно мислити, у результаті чого настає так званий інформаційний невроз [4].

Потужний інформаційний потік може сприяти і заважати формуванню ключових компетентностей. Особистість, яка бездумно, несвідомо, без критичного аналізу сприймає інформацію, може завдавати шкоди своєму здоров'ю, психіці, розвитку та психологічному благополуччю.

Сьогодні важко уявити роботу шкіл без доступу до глобального інформаційного простору. Інформаційний потенціал Інтернету та інших медіазасобів просто невичерпний. Тут можна не тільки отримати будь-яку цікаву, корисну, потрібну, важливу, актуальну інформацію, але й поділитися власною з користувачами мережі по всьому світу. Медіа є універсальним та поширеними засобом пошуку, передачі, зберігання та створення інформації, що зумовлює їх важливу роль у формуванні ключових життєвих компетентностей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту»: Відомості Верховної Ради України (ВВР): від 05.09.17. № 2145-VIII.: офіц. вид – Київ, 2017. – 380 с. – (Закон України) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon5. rada.gov.ua /laws/show/2145-19/page](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page)

2. Концепція «Нова українська школа»: офіц. вид. – Київ, 2017 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna% 20serednya /nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf)

3. Кириєнко С. І. Компетентність освіти в сучасному інформаційному суспільстві / С. І. Кириєнко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2016. – № 64. – С. 129-139.

4. Негативний вплив сучасного інформаційного простору на психічне та фізичне здоров'я дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lastivka.jimdo.com/...>

5. Формування ключових компетентностей учнів початкових класів засобами веб-квестів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vspu.edu.ua/content/hot/rej/doc2/a19.pdf>

УДК 377-043.86(477)

Грещук Ярослав Богданович,
голова циклової комісії викладачів
народних інструментів, викладач,
концертмейстер Калуського коледжу
культури і мистецтв Івано-Франківської області

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ КАЛУСЬКОГО КОЛЕДЖУ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ)

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство вимагає нових змін у системі професійної освіти, адаптації до сучасних вимог ринку праці, надання якісних знань, формування потрібних умінь і навиків у майбутніх спеціалістів. Тенденції розвитку освіти України в умовах децентралізації зумовили нагальну необхідність перегляду змін у професійній освіті.

Метою дослідження є аналіз перспектив розвитку професійної освіти та її значення у сьогоднішніх освітніх реформах і врахування закордонного досвіду для кращої оцінки професійної освіти в сучасних реаліях децентралізації.

Відповідно до мети було визначено такі завдання:

- висвітлити сучасний стан та перспективи розвитку професійної освіти в Україні, зокрема на прикладі Калуського коледжу культури і мистецтва;

- проаналізувати міжнародний досвід змін професійної освіти, а саме Польщі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Калуський коледж культури і мистецтв – це вищий навчальний заклад, який має високий кадровий потенціал, в якому впроваджуються нові спеціальності, застосовуються інноваційні технології навчання та виховання, де навчається творча і талановита молодь, яка в майбутньому забезпечуватиме розбудову нашої держави, буде збагачувати її духовність та культуру.

За час свого існування Калуський коледж культури і мистецтв підготував понад вісім тисяч працівників культури: організаторів дозвілдової сфери, викладачів хореографії, артистів ансамблю народного танцю, викладачів образотворчого мистецтва, театрального мистецтва, керівників творчих колективів пісенного, інструментального, хореографічного мистецтва, режисерів естради, організаторів видовищно-театралізованих, концертних програм, викладачів музики.

Калуський коледж культури і мистецтв, створений Міністерством культури України в 1954 році, впродовж свого існування підготував та випустив цілу плеяду молодих професійних працівників сфери культури. Протягом своєї історії він здійснював роботу з різними групами населення, які мають потребу у здобутті професійної освіти, зокрема, молодь, яка навчається, учнів старшої загальноосвітньої школи, які навчаються за технологічними напрямками; безробітних громадян, які направляються на професійне навчання за замовленням державної служби зайнятості; інших громадян, які мають потребу здобути первинну професійну підготовку або намір змінити професію.

Крім того, сьогодні в умовах децентралізації важливо взяти на озброєння досвід сусідньої Польщі, яка вже пройшла цей процес. Важливим є вивчення історії та розвитку професійних закладів освіти в Польщі у процесі децентралізації. На початку було вирішено повністю закрити професійні училища,

а натомість зробити профільну старшу школу (10-12 класи). Як відомо, це спричинило закриття значної кількості училищ. Та в період інноваційних змін було виявлено суттєву помилку. Під час тестування і опитування студентів професійних училищ і учнів старших профільних шкіл з'ясувалося, що якість знань, отримана у професійних закладах освіти, набагато краща, ніж у школі. Це була єдина, так би мовити, прогалина у політиці децентралізації, зокрема, освіти. Після цього професійні заклади освіти, які закрилися, відновлювалися, а ті, що втрималися у складних умовах, почали працювати з новими силами і фінансуванням. Таким чином, цей приклад, як на мене, є доведенням того, що знання, які отримані у закладах професійної освіти, є не тільки якісними, але й затребуваними соціумом. Студент такого закладу має впевненість у тому, що в близькому майбутньому він буде бажаним на ринку професій і легко зможе адаптуватися до запитів цього ж таки ринку. Не менш важливими є і наступні чинники переваг даної освіти. Сьогодні батьки, молодь звертають увагу на наступне:

- термін навчання у даних закладах;
- ціна навчання;
- актуальність працевлаштування у майбутньому.

Всі ці критерії є основними чинниками вибору закладу навчання випускника школи і його батьків.

Розвиток сучасної професійної освіти передбачає відповідність потреб особистості студента вимогам соціуму та забезпечує інтеграцію у світовий освітянський простір. У сучасних реаліях ринку праці до випускників професійних закладів освіти висуваються такі вимоги: високий рівень теоретичної підготовки, сформований рівень суспільної зрілості, швидке адаптування до умов ринку професій, висока ефективність креативності у ситуаціях невизначеності [2, с. 69 – 70]. Тільки враховуючи дані критерії, ми зможемо досягнути високого рівня професійної освіти в Україні. Прикладом цього може слугувати діяльність Калуського коледжу культури і мистецтв.

Майбутній випускник закінчує навчання у закладі з такими вміннями: постійно розвиватись та самовдосконалюватись, щоб бути затребуваним у ринковому суспільстві, адже тоді роботодавець буде впевнений у його компетентності та професіоналізмі. Щодо теми професіоналізму, доречно і влучно зазначає Ткачук С. І., що професійна підготовка майбутнього фахівця – це педагогічний процес професійної освіти, результатом якого є формування його готовності до трудової діяльності. Даний процес проявляється у формах активності та визначає здібності ставити перед собою професійні цілі, обирати способи їх досягнення, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій і прогнозувати шляхи підвищення продуктивності роботи у професійному напрямку. Усе це формується за допомогою стандартів професійної освіти щодо опанування даного фаху та особистих якостей студента [3, с. 267].

Сьогодні часто людина зіштовхується з проблемою психологічної адаптації у нових сучасних реаліях. Адже, зазвичай, людина, коли працевлаштовувалася на роботу, працювала там до пенсії. Лише у виняткових ситуаціях змінювала її. Тепер втрата людиною роботи прирівнюється до трагедії. Але зазвичай, коли людина активно шукає роботу, то знаходить її. У сучасної працюючої молоді зміна роботи є не виключення з норми, а саме нормою. Наш коледж дає базову освіту, яка дозволить в майбутньому легко здобувати нові професії та самостійно отримувати нові і необхідні знання для освоєння цих нових професій.

Таким чином, студент набуває ряд певних професійних компетентностей під час навчання, які згодом реалізовуватиме у своїй професійній діяльності. Яскравим прикладом і гордістю Калуського коледжу культури і мистецтва є його випускники. Серед випускників коледжу є народна артистка України, лауреат державної премії ім. Т. Г. Шевченка, солістка Національної опери України Марія Стеф'юк, народні артисти України Володимир Голуб, Петро Колесник, заслужені артисти України Роман Лапко, Ярослав Бабій, Галина та Ярослав Борути, Ярослав Крайник, заслужений діяч мистецтв Мирослав Лукавецький, заслужені працівники культури Ярослав Тринчук, Марія Подорожнюк, Михайло Сондей, Ганна Макось, Михайло Паньків, Василь Олексюк, Ярослав Шершень, директор

театру ляльок ім. М. Підгірянки в м. Івано-Франківськ Роман Братковський, доцент кафедри бальної хореографії КНУКіМ Дмитро Базела, головні балетмейстери Львівського ТЮГ Марина Гордієнко, Івано-Франківського музично-драматичного театру ім. І. Франка Марина Пастернак, соліст гурту «Брати блюзу» Олег Левицький, творчий склад гурту «Дзвони»: заслужений артист України Володимир Кузнецов, Тетяна Кузнецова та Ігор Яковенко, народні депутати України різних скликань Василь Бартків, Володимир Кафарський та інші [1].

Свій творчий потенціал студенти практично реалізують у діючих народних аматорських колективах: ансамблі танцю «Мереживо», вокальному ансамблі «Намисто», оркестрі народної музики «Трембіта», естрадному оркестрі – лауреатах всеукраїнських, міжнародних фестивалів і конкурсів, мистецтву яких аплодували в Україні, Росії, Польщі, Бельгії, Франції, Німеччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калуський коледж культури і мистецтв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kkkim.com.ua/>
2. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: монографія / Н. Г. Ничкало // – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 125 с.
3. Ткачук С. І. Актуальні проблеми та перспективи розвитку професійної освіти в умовах ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/25278/1/49.pdf>

Гринюка Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник науково-дослідного
відділу адміністрації історико-культурного
заповідника «Давній Пліснеськ»,
вчитель історії Тернопільської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 22

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У СЕЛІ КОЦЮБИНЦІ (1940 – 1945 РР.)

***Анотація.** У статті проаналізовано створення та діяльність підпільного осередку Організації українських націоналістів у селі Коцюбинці Гусятинського району Тернопільської області упродовж 1940 – 1945 рр. На основі архівно-кримінальних справ, які зберігаються в архіві Служби безпеки України в Тернопільській області, простежено становлення й діяльність Організації українських націоналістів у зазначеному селі. Висвітлено підпільну діяльність перелічених осіб та репресії, що їх зазнали з боку радянської влади.*

***Ключові слова:** Коцюбинці, Організація українських націоналістів, підпілля, репресії.*

Упродовж 1939 – 1941 рр. радянська влада в Копичинецькому районі розпочала репресії проти інтелігенції, членів політичних партій і культурно-просвітницьких товариств та Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН). Переслідування й арешти радянської влади не обминули жителів с. Коцюбинці. Першими, хто зазнали арешту, були Михайло Іванович Шевчук (1885 р. н., с. Слобідка тодішнього Ріхтецького р-ну Кам'янець-Подільської обл.) та Тимофій Іванович Кубів (1890 р. н., с. Криків, нині Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.), які втекли з території УРСР [17], а також поляк Йосип Степанович

Томчишин (1902 р. н.) – керівник польського товариства «Стрілець» [13]. Вище зазначені особи загинули в ув'язненні за невідомих обставин.

Відзначимо, що навесні 1940 р. керівником ОУН Копичинецького повіту був Ярослав Миколайович Венгер (1910 р. н.) на псевдонім «Павук», родом з с. Гадинківці Пробіжнянського р-ну, хоча в архівно-кримінальній справі помилково вказано с. Коцюбинці. За його наказом «районовим провідником» став житель с. Крогулець Іван Процишин на псевдонім «Озеренко». До його району і підпорядкування належали села Коцюбинці, Крогулець, Новий Нижбірок, Старий Нижбірок, Целіїв, Мишківці, Увисла, Сорока і м. Хоростків. На одній із зустрічей оунівець на псевдонім «Хмара» говорив, щоб І. Процишин «розбив свій район на 3 підрайони та призначив підрайонних, які управляли 3 селами і мали самостійно призначати провідників села». У підсумку його підрайонними стали Іван Петрович Бойко («Сорока») – житель с. Новий Нижбірок, який обслуговував с. Новий Нижбірок, с. Крогулець і с. Коцюбинці; Іван Базник («Гамалія») – с. Старий Нижбірок, с. Целіїв і с. Мишківці; третій підрайонний був на прізвисько «Білявий», родом з с. Увисла, який керував м. Хоростків, с. Увисла і с. Сорока [8, арк. 171]. В загальному чисельність членів ОУН становила 25 осіб, де у кожному вказаному населеному пункті проживало біля 3 оунівців [8, арк. 177].

Іншим завданням І. Процишина було створити підпільний осередок ОУН в с. Коцюбинці [8, арк. 3]. Реалізацію цього завдання він доручив оунівцям с. Крогулець Дмитру Володимировичу Старенькому (1914 р. н.) на псевдонім «Береза» та Василю Дмитровичу Розі (1918 р. н.) на псевдонім «Скрегота», які мали завербувати 2 – 3 осіб. У підсумку Д. Старенький завербував Івана Йосиповича Федішина (1914 р. н.) на псевдонім «Молот» та Йосипа Онуфрійовича Душніцького (1921 р. н.) на псевдонім «Лев». Хоча останній відзначав, що раніше його завербував Василь Рога. У вересні 1940 р. В. Рога завербував Йосифа Петровича Балу (1907 р. н.), який отримав псевдонім «Гамалія» [9, арк. 131-132]. Інший оунівець – Михайло Петрович Мальський (1920 р. н., мешканець с. Крогулець) також мав завдання завербувати трьох жителів с. Коцюбинці, але через арешт не встиг цього зробити [9, арк. 162]. До

речі, І. Процишин хотів назначити І. Федина сільським провідником ОУН, але йому завадив арешт [8, арк. 155].

І. П. Бала

У той же час симпатиком ОУН в с. Коцюбинці був Михайло Дмитрович Шийка (1912 р. н.). Так, в серпні 1940 р., йдучи від місцевої кооперативи, він зустрів І. Федина і Й. Душніцького, які розказали, що є членами ОУН. Там само вони спробували завербувати М. Шийку, але той відмовився. У жовтні 1940 р. він отримав від І. Федина револьвер (№ 84142) без патронів, який заховав вдома. Справді, 30 грудня 1940 р. під час обшуку в збіжжі пшениці виявили заховану зброю. Там само знаходився польський карабін без затвору (№ 94832). Стосовно цього М. Шийка говорив, що осінню 1939 р. він і Петро Іванович Івахів знайшли біля ставка 4 гвинтівки, із яких 2 одиниці зброї здали в міліцію тов. Шолохову, а 2 гвинтівки залишили [10, арк. 82-100]. В результаті 27 квітня 1941 р. М. Шийку ВТ 6-ї армії КОВО в м. Чортків засудили на 5 років ВТТ з конфіскацією майна. Відбуваючи покарання, 20 квітня 1943 р. він помер в «Унжлагі», посьолку Сухобезводна, Семенівського р-ну, Горківської обл. [10, арк. 344].

Пізніше, 30 грудня 1940 р. відбулися обшуки в раніше затриманих оунівців с. Коцюбинці – І. Федина і Й. Душніцького. Так, у хаті І. Федина в скрині виявили револьвер (№ 887794) і 19 патронів до нього [9, арк. 5]. У кукурудзі, на хаті Й. Душніцького, радянські військовослужбовці конфіскували обріз від гвинтівки і 6 патронів [9, арк. 42]. В той же час, 30 грудня був також заарештований Петро Ількович Івахів (1920 р. н.), який весною 1940 р. від І. Федина дізнався про існування ОУН в с. Коцюбинці, але вступити до

організації відмовився. Згодом, П. Івахів погодився піти з Й. Душніцьким до с. Чабарівка, а саме на зв'язок із невідомим оунівцем. Справді, в березні 1940 р. близько 9 години вечора вони ходили в зазначене село на зупинку поїзда. Там Й. Душніцький розмовляв з невідомим членом ОУН, йдучи дорогою до с. Васильківці [10, арк. 113]. 4 січня 1941 р. під час обшуку в П. Івахіва виявили мисливську одноствольну рушницю і шаблю в ножнах. Зазначену зброю в 1938 р. він отримав від І. Федішина й переховував у клуні [10, арк. 106]. В результаті 27 квітня 1941 р. ВТ 6-ї армії КОВО в м. Чортків засудили І. Федішина на смертну кару і стратили, Й. Душніцького – на 10 років, Й. Балу – на 7 років, П. Івахіва – на 5 років ВТТ з конфіскацією майна [17].

22 березня 1940 р. був заарештований брат Й. Бали – Іван Петрович Бала (1904 р. н.).

Причиною арешту стало те, що він очолював «Луг». Однак, 3 липня 1940 р. І. Балу відпустили в зв'язку з недоказовістю скоєння злочину і звільнили з-під варті [2]. Пізніше, в липні 1941 р., був арештований Теодор Іванович Чаплінський (1904 р. н.). На жаль, особова справа не збереглася через військові дії. Відомо лише, що Т. Чаплінський перебував під слідством у тюрмі м. Чортків [7]. Після початку радянсько-німецької війни, 2 липня 1941 р., 800 в'язнів Чортківської тюрми пішою дорогою етапували до Уманської тюрми. Там, 21 липня за рішенням наркома Держбезпеки УРСР старшого майора П. Мешика, розстріляли як ворогів народу Й. Балу, Й. Душніцького, П. Івахіва і Т. Чаплінського [17].

У період німецької окупації села підпільна діяльність ОУН відродилася. Значна заслуга в її організації належала Григорію Дмитровичу Дмитріву (1922 р. н.) на псевдонім «Сніг», Івану Ільковичу Дмитріву (1921 р. н.) на псевдонім «Кос» та Івану Івановичу Захарківу. Їхніми зусиллями в с. Коцюбинці діяли дві оунівські організації: «ОУН-юнаки» та «ОУН-станична».

Керівником «юнацької» оунівської організації був Іван Ількович Дмитрів (1921 р. н.) на псевдонім «Кос». До боївки ОУН-«юнаки» входили Антон Михайлович Присяжнюк (1922 р. н.) на псевдонім «Кріт»; Петро Йосифович Буртник (1922 р. н.) на псевдонім «Завірюха»; Іван Григорович Ткач (1922 р. н.)

на псевдонім «Чуб», зв'язковий із с. Сухостав; Дмитро Франкович Завальський (1920 р. н.) на псевдонім «Яр», зв'язковий із с. Васильківці; Павло Побігущий (1924 р. н.) на псевдонім «Грім»; Іван Миколайович Бережний (1924 р. н.) на псевдонім «Буря»; Михайло Миколайович Бережний (1922 р. н.) на псевдонім «Вир»; Григорій Дмитрович Дмитрів (1922 р. н.) на псевдонім «Сніг», якого потім назначили станичним. З осені 1943 р. у вказаній боївці був Михайло Прокопович Горбачевський (1922 р. н.), а з кінця лютого 1944 р. перейшов в станичну організацію як зв'язковий [5, арк. 16 – 18].

У 1942 – 1943 рр. в с. Коцюбинці розширилася агентурна мережа ОУН й створено боївку «ОУН-станична», яку очолював станичний Іван Іванович Захарків (1909 р. н.). До неї належали: Мар'ян Петрович Петрушка (1922 р. н.) на псевдонім «Шпак», який виконував функції районного провідника в роботі з молоддю; Іван Ількович Дмитрів, який був підрайонним керівником; Іван Григорович Ткач, що був шефом «Служби безпеки» ОУН [5, арк. 19].

Із архівно-кримінальних справ більш детально розглянемо долю окремих членів ОУН с. Коцюбинці. Так, із агентурного донесення дізнаємося, що в 1941 р. під керівництвом Івана Івановича Захарківа (1909 р. н. [4, арк. 120]), який мав псевдонім «Жук», зі станції м. Копичинці вкрали з вагонів велику кількість зброї і боєприпасів. Зброю заховали для потреб українського підпілля. У 1943 р. він збирав продукти харчування, полотно і взуття для вояків ОУН і УПА [12, арк. 7]. Згодом, в травні 1944 р. І. Захарків пішов служити в Червону армію, а 17 березня 1945 р. загинув на фронті й похований в м. Кенінгсдорф, район Нейсе, Верхня Сілезія, біля кам'яної стіни громадського цвинтаря (могила № 3) [12, арк. 16, 24]. Однак у зв'язку з агентурним донесенням, а саме – зв'язок І. Захарківа з українським підпіллям, його сім'ю 31 березня 1944 р. виселили в Красноярський край, посьолок Заозьорна терміном на 5 років. У Сибір виселили маму Софію Ігнатівну (1889 р. н.), дружину Марію Олексіївну (1919 р. н.) і доньку Марію Іванівну Захарків (1940 р. н.) [12, арк. 1].

Інша доля спіткала Антона Михайловича Присяжнюка (1922 р. н.) на псевдонім «Кріт» [5, арк. 17]. Інформація про його діяльність відсутня. Відомо

лише, що в 1944 р., коли він повертався від своєї дівчини, його зупинили радянські партизани. Вони прив'язали А. Присяжнюка мотузкою за руки до коня і волочили до с. Товстенке. Після жорстоких катувань: ударів, виколотих очей, вирізаної п'ятикутної зірки на грудях він помер [14, с. 64].

У 1942 р. в сільському клубі, а потім на хаті Г. Дмитріва був загітований до ОУН Петро Григорович Якимів (11 лютого 1922 р. н.) (фото 2), який отримав псевдонім «Шабля». Саме він порекомендував Г. Дмитрові, що до організації можна взяти Д. Завальського та І. Ткача [11, арк. 44]. Справді, навесні 1942 р. до організації вступив Дмитро Франкович Завальський (1920 р. н.), який отримав псевдонім «Яр» (хоча на момент вступу мав псевдонім «Стіл») [11, арк. 52]. Він проживав на вул. Венгри (тепер двір сім'ї Мельник) й був сусідом П. Якиміва [15-16]. Під час першої зустрічі П. Якимів ознайомив Д. Завальського з «Декалогом українського націоналіста» та дав завдання переписати в двох екземплярах: перший залишити, а другий – відати комусь із друзів у селі. Переписаний зошит він віддав приятелю Івану Ткачу [5, арк. 65]. Вже в грудні 1942 р. вони (Д. Завальський, І. Ткач, П. Якимів) приймали присягу в хаті Г. Дмитріва. Саме з того часу Д. Завальського призначили зв'язковим із с. Чорнокінці, а після приходу радянської армії – із с. Васильківці. Основне завдання – передача і отримання пошти, яку називали «штафер». Хоча одного разу він відносив до с. Васильківці друкарську машинку. Також на подвір'ї Боремко, упродовж трьох днів, Д. Завальський, Солонинка і Петро Юрків викопали криївку. Там зберігали 8 мішків зерна [5, арк. 69].

П. Г Якимів

У листопаді 1943 р. до ОУН також вступив Михайло Прокопович Горбачевський (1921 р. н.), який проживав на вул. Венгри.

М. П. Горбачевський

На допиті він говорив: «...однажды меня встретил возле клуба Дмитрив Иван, отозвал меня в сторону и завел разговор по вопросу вступления в ОУН. Он правда со мной еще и до того несколько раз на эту тему беседовал но я в те разы никакого согласия ему не давал, а в это время, я согласился вступить в члены «ОУН». После чего Дмитрив вынул из кармана тетрадь, в которой были записаны десять Заповедей Украинских Националистов и предложил выучить на память... Через неделю после этого Дмитрив зашел ко мне на квартиру и предложил вечером зайти в помещения кооперативы. Я действительно того вечера явился в указанное место. В то время там уже были Завальский Дмитрий, Буртник Петро и Дмитрив Иван. В этот вечер Дмитрив Иван с нами читал историю Украины... В конце ноября 1943 года состоялось второе собрание. Членами нашей организации было оно на квартире у Дмитрив Григория. Присутствовали на нем я, Дмитрив Григорий, Присяжнюк, Побегущий, Бережной и Ткач. После того как все собрались, то Дмитрив рассказал, что будем принимать присягу и присутствовавшей там, кроме перечисленных мною лиц еще какой-то посторонний неизвестный мне человек начал нам читать текст присяги, а мы встав по команде смирно все за ним повторять. По окончании принятия присяги Дмитриев Григорий всем нам объявил, что мы с настоящего времени являемся членами «Организации Украинских Националистов» и дал каждому в отдельности, как члену нелегальной организации псевдоним. Я в частности

получил псевдоним «Лях»...» [5, арк. 12-13]. З грудня 1943 р. й до березня 1944 р. М. Горбачевський був зв'язковим І. Дмитріва. За його завданням 2 – 3 рази в тиждень носив пошту (3 – 4 листа) до с. Сухостав, яку передавав особі на псевдонім «Меч». У грудні 1943 р. М. Горбачевський і Петро Буртник, в хліві оунівця Павла Побігушого, викопали за три ночі сховок для зберігання зброї і продовольства. У криївці мало знаходиться 10 мішків зерна. На іншому допиті на запитання про наявність зброї відповідав, що одного разу, вночі «...Г. Дмитрив предложив следовать за ним в лес за оружием. Мы не отказались и пошли. Оружие оказалось в Коцюбинском лесу в 2-х километрах от села в сторону города Копычинцы. Яма в которой было много патронов, а подальше ямы была куча разных марок гранат. Набрал патронов и гранат мы вернулись в село... Я с Завальским принесли по ведру винтовочных патронов. Эти патроны я через несколько дней вычистил в воду у протекающую недалеко от меня реку. От Завальского я так же слышал, что принесенные им вместе со мной патроны, якобы его бабушка Парасковия Дехтяр у которой он живет вычистила в воду в той же реки...» [5, арк. 15].

Сумна доля сталася із оунівцями Григорієм Дмитровичем Дмитрівим (1922 р. н.) на псевдонім «Сніг» [4, арк. 120], який був станичним та Іваном Ільковичем Дмитрівим (1921 р. н.) на псевдонім «Кос». Із 1944 р. вони перебували в підпіллі до радянської влади. Із середини листопада й до 17 грудня 1944 р. І. Дмитрів і Г. Дмитрів переховувалися на хаті Юзефи Михайлівни Зазулінської (1914 – 1989 рр.). Тепер це двір Ярослави Бричкевич. Зі стенограми допиту Ю. Зазулінської дізнаємося, що, переховуючись в лісах від радянських військовослужбовців, І. Дмитрів захворів. Від простуди в нього були сильні нариви на шиї і лиці, та він весь час лежав й потребував догляду. Тому Ю. Зазулінська їх переховувала, а щоб прогодувати двох оунівців, забила кабана вагою 80 – 90 кг. За весь час до І. Дмитріва та Г. Дмитріва приходила А. Маковецька, яка приносила повстанську пошту, а також невідома дівчина, яка перебинтовувала і лікувала хворого. Згодом, 17 грудня 1944 р. на території села радянські військовослужбовці проводили обшуки з виявлення повстанців. Перед

початком огляду хати Ю. Зазулінської повстанці І. Дмитрів та Г. Дмитрів заховалися на горищі хати. Їх виявили й вони почали відстрілюватися, але були вбиті червоноармійцями і бійцями НКВС [1, арк. 12; 6, арк. 115-118]. За переховування повстанців і виявлені речові докази Ю. Зазулінську засудили на 10 років та вивезли в м. Норильськ Красноярського краю.

Таким чином, в середині ХХ ст. жителі с. Коцюбинці також брали участь у боротьбі за незалежність України. Активна діяльність оунівського підпілля, до якого належали І. Дмитрів, Г. Дмитрів, І. Захарків тощо зацікавили співробітників НКВД. Причиною арешту стала їх приналежність та активна діяльність в ОУН. Подальші дослідження даної теми мають перспективу, так як в роботі було частково висвітлено окремі факти і події, що стосувалися би дій ОУН – УПА на території с. Коцюбинці під час Другої світової війни та у повоєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 1819–П, 56 арк.
2. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 1964–П, 23 арк.
3. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 4557–П, 8 арк.
4. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 8056–П, 181 арк.
5. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 8396–П, 127 арк.
6. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 8427–П, Т. 1, 399 арк.
7. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 9600–П, 9 арк.
8. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 12615–П, Т. 1, 288 арк.

9. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 12615–П, Т. 2, 190 арк.
10. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 12615–П, Т. 4, 345 арк.
11. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 13122–П, 90 арк.
12. Архів УМВС України в Тернопільській області, ф. 47. Колекція облікових і особових справ на осіб направлених на спец поселення, справа № 7592 Захарків Іван Іванович, 28 арк.
13. Державний архів Тернопільської області, ф. Р–3429, оп. 3, спр. 1317, 20 арк.
14. Джума Д., Карпишин Б. Коцюбинці – село над Нічлавою: минуле та сучасне / Д. Джума, Б. Карпишин. – Тернопіль, 2018. – 256 с.
15. Приватний архів Б. Гринюки. Інтерв'ю з Б. Павлюхом.
16. Приватний архів Б. Гринюки. Інтерв'ю з М. Чайкою.
17. Реабілітовані історією. Тернопільська область. Книга друга / Упор. О. Г. Бажан, Є. О. Гасай, З. П. Гуцал. – Тернопіль, 2012. – 864 с.

УДК 37.015.3.

Демидась Світлана Романівна,

методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

Коротюк Зоряна Михайлівна,

в.о. завідувача навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ – ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Сьогодні підвищуються вимоги до кваліфікації працівників різних сфер, до продуктивності та ефективності їх професійної діяльності, а також до якості послуг, які вони надають. Усе це можливо при умові професійної компетентності фахівців, їх психологічного та фізичного здоров'я. Важливим моментом тут є здатність до психічної стійкості щодо розвитку негативних станів, обумовлених стресогенністю їхньої праці.

З нашої точки зору, професійні обов'язки фахівців різних сфер часто пов'язані з високим ступенем відповідальності за послуги, які надають, відповідно до своєї кваліфікації. Таким чином, їм необхідне вміння зберігати високу працездатність, контролювати психологічне та інтелектуальне напруження. В іншому випадку це приведе до виснаження психологічних та фізичних ресурсів фахівця, а пізніше – до емоційного (професійного) вигорання.

Саме емоційне вигорання є складним багатокомпонентним феноменом, значення якого розуміють по-різному. Так, вивченням проблеми емоційного (професійного) вигорання займалися зарубіжні та вітчизняні вчені: Е. Аронсон, Х. Маслач, А. Пінес, Г. Фрейденберг, В. В. Бойко, Т. В. Форманюк.

У 1974 році американський психіатр Г. Фрейденберг уперше ввів термін «вигорання» для характеристики психологічного стану здорових людей, які знаходяться в тісному спілкуванні з пацієнтами в емоційно насиченій атмосфері при наданні професійної допомоги.

Професор Каліфорнійського університету, соціальний психолог Х. Маслач розглядала (1982 р.) це поняття як «синдром фізичного і емоційного виснаження», що включає розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до праці, втрату розуміння і співчуття стосовно клієнтів і пацієнтів. Розвиток цього синдрому характерний для альтруїстичних професій, де домінує турбота про людей (соціальні працівники, лікарі, медичні сестри, учителі та ін.). Ознаками синдрому емоційного вигорання є хронічна втома, порушення пам'яті й уваги,

порушення сну з важким засинанням і раннім пробудженням, зниження працездатності, особистісні зміни. При цьому розвиваються тривожні, депресивні розлади [6, с. 443].

Протягом 1980-х – початку 1990-х років дослідження вигорання проводилися поза концептуальними моделями і стосувалися виключно професій типу «людина-людина» (вчителів, медичних сестер, лікарів, соціальних працівників і поліцейських), тобто людино-центрованих фахівців, орієнтованих на досягнення соціально важливих, часто ідеалізованих цілей. Представники цих професій часто працюють понаднормово, витрачаючи багато емоційної, розумової та фізичної енергії для допомоги користувачам їх послуг [7, с. 322].

В. В. Бойко дає наступне визначення емоційного вигорання: це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на психотравматичний вплив. Зовні це проявляється як незадоволення своїм статусом, погано прихованим роздратуванням на адресу людей, соціально більш успішних. Їх досягнення трактуються як випадкові, рівно як і власна неможливість зрівнятися з ними. Як правило, ці люди важко перебудовують свої життєві плани, поведінкові стереотипи, тому самостійно рідко можуть впоратися з проблемою емоційного вигорання. І наступним етапом його розвитку може стати поява тих чи інших психосоматичних захворювань [1].

Слід зазначити, що до тепер не існує єдиної точки зору на сутність емоційного вигорання і його структуру. Згідно з сучасними даними, під емоційним вигорянням розуміється стан фізичного, емоційного, розумового виснаження, що виявляється у професійній сфері. Так, враховуючи дані останніх досліджень у цій галузі, вигоряння виявляється і у фахівців, для яких контакт з людьми взагалі не характерний (працівники сфери ІТ).

Вважаємо, що емоційне вигорання переростає у професійне вигорання – глобальний деструктивний феномен, що поширюється на всю професійну діяльність особистості, що негативно позначається на виконанні людиною своєї діяльності та відносинах із партнерами, оскільки приводить до емоційної і

особистісної відстороненості, незадоволення собою, слідом за якими йде тривога, депресія та психосоматичні порушення, неадекватне емоційне реагування.

Отже, емоційне (професійне) вигорання особистості – це соціально-психологічний феномен, зумовлений синдромом фізичного, розумового та емоційного виснаження, що приводить до розвитку негативної самооцінки, байдужого ставлення до професійної діяльності.

Професійні деформації неминучі, але при використанні різноманітних особистісно-орієнтованих засобів профілактики та корекції можливе їх подолання. Тому збереження психологічного здоров'я є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко В. В. Синдром емоційного вигорання в професійному спілкуванні. – СПб., Добродійко, 1999.
2. Дубчак О. Б. Синдром «професійного вигорання» педагогічних працівників та його профілактика / О. Б. Дубчак // Нові технології навчання: Матеріали науково-практичної конференції; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2009. – Спец. Випуск № 59. – Ч. 2. – С. 64-68.
3. Емоційне вигорання / Упоряд.: В. Дудяк. – К.: Главник, 2007. – С. 128. (Серія «Психол. інструментарій»).
4. Маслач К. Професійне вигоряння: як люди справляються. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.top-personal.ru>.
5. Мешко Г., Мешко О. Професійне здоров'я педагога як об'єкт діяльності шкільної психологічної служби // Психолог. – № 36 (276). – 2007.
6. Наумова В. Ю. Феномен емоційного вигорання // Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. – К.: Основа, 2014. – 496 с.

7. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. – Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – 334 с.

УДК 94:271.4(477.83/.86)

Дідух Тарас Григорович,
методист кафедри менеджменту
і методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти

**ЗАХОДИ ІЄРАРХІВ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ З
УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я СЕРЕД «ВОЗЗ'ЄДНАНОГО»
ДУХОВЕНСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1953-1958 РР.**

Після остаточного приєднання західних областей України до складу УРСР на завершальному етапі Другої світової війни радянська влада взяла курс на ліквідацію ГКЦ в СРСР. Органи державної безпеки у співпраці з православною ієрархією і так званою «Ініціативною групою» організували і провели 8 – 10 березня 1946 р. у Львові собор, на якому присутні греко-католицькі священники офіційно оголосили про «саморозпуск» ГКЦ в СРСР та об'єднання її парафій і духовенства з РПЦ. Однак частина греко-католицького духовенства, не прийнявши це рішення, за значної підтримки віруючих перейшла в підпілля, розпочавши новий період в історії ГКЦ – катакомбний.

Зауважимо, що після офіційної ліквідації ГКЦ частина греко-католицьких священників лише формально «возз'єдналася» з РПЦ та за підтримки віруючих і надалі дотримувалася греко-католицької духовної традиції. Загалом упродовж 1946 – 1952 рр., незважаючи на переслідування з боку радянських органів влади,

греко-католицьке духовенство і віруючі зберігали свою духовну традицію, сподіваючись з часом домогтись офіційного визнання і легалізації ГКЦ в СРСР.

5 березня 1953 р. (після смерті Й. Сталіна) розпочалися значні зміни в історії України та ГКЦ. Політика лібералізації, яку проводило нове радянське партійне керівництво, сприяла активізації релігійного життя на території Радянського Союзу і викликала в більшості греко-католиків сподівання, що влада змінить своє ставлення до ГКЦ і дозволить її легалізацію. Ці очікування посилювалися завдяки процесу згортання масових репресій, амністії і реабілітації сотень тисяч ув'язнених, серед яких було чимало репресованих під час сталінського правління греко-католицьких священників. Завдяки амністії упродовж 1953 – 1957 рр. із в'язниць і заслання в Західну Україну повернулася більшість священнослужителів ГКЦ [1, с. 435-436].

Станом на 1953 р. у Львівській області проживали приблизно 30 греко-католицьких священників [7, арк. 330]. У цей же час в офіційних документах зафіксовано майже 50 громад на території області, які відмовлялися від «возз'єднання» з РПЦ [4, арк. 228].

Відзначимо, що процес інтеграції офіційно «возз'єданого» духовенства в РПЦ проходив дуже повільно. У доповідній записці від 26 травня 1953 р. № 03 / 13 на ім'я секретаря Львівського обкому КПУ З. Сердюка уповноважений РСРПЦ у Львівській області А. Вишневський, проаналізувавши стан процесу «возз'єднання» греко-католицького духовенства з РПЦ, констатував, що більша частина священників лише формально перейшла в православ'я й опиралася введенню православної обрядовості у своїх церквах. Він вказував, що «... на даний час в області є немало церков, де по суті не зроблено ні одного кроку, спрямованого на введення православного обряду, за тим виключенням, що священники в цих церквах у своїх молитвах перестали згадувати Папу Римського» [2, арк. 114-115].

Характерно, що навіть православні священники, в основному з Волині, яких направляло в сільські парафії єпархіальне управління, не тільки не сприяли введенню православної обрядовості, а навпаки, пристосовувалися до побажань

віруючих греко-католиків. Наприклад, окремі православні священники навіть одягом намагалися бути схожими на греко-католицьких. Вони одягали червоні пояси, закриті білі комірці, католицькі сутани та інше. Більше того, окремі священники проводили богослужіння за греко-католицькою духовною традицією. Архієпископ Львівський і Тернопільський П. Панкратій, проаналізувавши становище з введенням православ'я у своїй єпархії, визнав, що «у нього склалося таке враження, що не уніати возз'єдналися з православною церквою, а навпаки, староправославні священники возз'єднуються з уніатами» [2, арк. 122].

На думку А. Вишневського, такий стан справ виник тому, що «...по духовній лінії дуже ліберально ставляться до священників, саботуючих введення православного обряду. І крім цього, єпархіальне управління не контролює їх дії, пустивши цей захід на самоплив» [2, арк. 115]. Уповноважений вважав, що ситуація в західних областях України мала свої особливості, зокрема у сільській місцевості «введення православного обряду мало не тільки внутрішньо церковне значення, але й немале політичне значення» [2, арк. 115]. Тому він наполягав перед керівництвом РСРПЦ при РМ СРСР на необхідності якомога швидшого введення православної обрядовості у «возз'єднаних» храмах Львівщини.

Однак керівництво Ради пропозицію уповноваженого не підтримало, оскільки вважало, що «недоречне завзяття по введенню православних внутрішньо церковних порядків в колишніх греко-католицьких церквах» могло призвести до зростання релігійної активності віруючих [5, арк. 243, 251].

Впродовж 1953 р. під тиском місцевих органів влади віруючі із загальної кількості 50 «невозз'єднаних» греко-католицьких громад 30 громад звернулися до уповноваженого А. Вишневського та єпархіального управління з проханням офіційно зареєструвати їхні громади й призначити «возз'єднаних» священників. Уповноважений, бажаючи зменшити вплив ГКЦ на ці громади, за підтримки Львівського обкому КПУ, на початку 1954 р. подав на розгляд РСРПЦ при РМ СРСР документи для їх офіційної реєстрації [6, арк. 38-40].

Проте РСРПЦ при РМ СРСР відхилила поданий А. Вишневським список, не давши згоду на їх реєстрацію. У листі до уповноваженого РСРПЦ в Україні

Г. Корчового від 3 лютого 1954 р. заступник голови Ради С. Белишев роз'яснив, що реєстрація таких громад може здійснюватися в кожному випадку окремо, лише на підставі достатньо обґрунтованих висновків обласного уповноваженого, погоджених з уповноваженим РСРПЦ в Україні та обласним керівництвом, за наявності письмового звернення віруючих з проханням про реєстрацію храму і згоди єпископа на призначення священика [1, с. 439]. Таким чином, керівництво РСРПЦ блокувало реєстрацію тих громад, віруючі яких мали намір лише формально «возз'єднатися» з РПЦ, але залишитися фактично греко-католиками.

Значно посилилась боротьба греко-католиків за відновлення й легалізацію своєї церкви, як відзначав уповноважений А. Вишневський, після XX з'їзду КПРС (14 – 25 лютого 1956 р.), на якому було піддано критиці державну політику Й. Сталіна, викривалися злочини й порушення прав громадян, здійснені в роки його правління. На підставі рішень з'їзду греко-католики зробили висновок, що саме Й. Сталін дозволяв порушувати гарантовані конституцією права та свободу віросповідання і що ці викривлення влада почне нарешті виправляти. Вони активно поширювали чутки, що ЦК КПРС дозволив відновити діяльність ГКЦ, що незабаром із заслання повернеться митрополит Й. Сліпий і очолить Церкву. Ці сподівання посилювалися завдяки масовим поверненням священиків з місць ув'язнення, а також тим, що з 1953 р. в області не було ув'язнено жодного священнослужителя [7, арк. 166-167].

Активізація греко-католицького духовенства, на думку А. Вишневського, починала набирати загрозливої форми. Він підкреслював, що «при теперішньому становищі, коли ми позбавлені всяких адміністративних засобів боротьби з цим рухом, і при повній бездіяльності місцевого духовенства і єпархіального управління в боротьбі проти уніатів, цей рух може прийняти більш широких і більш загрозливих розмірів» [7, арк. 169]. Уповноважений вважав, що для ефективної боротьби з ГКЦ необхідно узгодити з Генеральною прокуратурою питання про можливість застосування до підпільного духовенства кримінального покарання, а також одночасно через патріархію змусити єпископів і «возз'єднане» духовенство активніше боротися з греко-католиками [7, арк. 169].

Оскільки адміністративні заходи впливу на греко-католицьких священників не давали очікуваних для влади результатів, з 1957 р. проти найактивніших отців почали застосовувати репресії. Так, вдруге заарештували о. С. Яворського в м. Львів за проведення підпільної душпастирської діяльності. Після невдалих спроб переконати його перейти в православ'я, о. С. Яворського засудили до шести років мордовських таборів і п'яти років заслання. На батьківщину священник зміг повернутися лише через п'ятнадцять років. У зв'язку з арештом о. С. Яворського, на допити до Львова викликали о. М. Ревтя, який проживав на поселенні у Челябінській області. У Львові під час процесу над о. С. Яворським його повторно заарештували і засудили до семи років таборів і трьох років позбавлення громадянських прав із забороною проживати в західних областях України після відбуття покарання терміном на п'ять років [13, с. 46; 12, с. 369].

Для боротьби з греко-католиками влада також активно залучала духовенство РПЦ. В єпархіях Західної України була заснована посада обласного благочинного, в обов'язки якого входила перевірка всіх благочинних і настоятелів церков у єпархії по втіленню в життя 16 пунктів синодальної постанови, ревізія церковного майна та культових предметів на відповідність вимогам статуту православної церкви. Також він мав переконувати греко-католицьких священників «возз'єднатися» з РПЦ [3, арк. 143; 11, арк. 4-5].

1 – 3 жовтня 1957 р. в Почаївській Свято-Успенській Лаврі відбулася нарада благочинних Львівської і Тернопільської єпархії РПЦ, на якій розглядалася проблема утвердження православної духовної традиції та богослужбової практики серед «возз'єданого» духовенства. За підсумками наради була ухвалена постанова, в якій наголошувалося на «незворотності» процесу «возз'єднання» греко-католиків із РПЦ та необхідності якомога швидшого введення православних обрядів у «возз'єднаних» храмах. Також у постанові звинувачувалися священники та віруючі ГКЦ в політичній неблагонадійності. У ній ішлося: «Поширювані уніатськими фанатиками та іншими противниками православ'я чутки про те, що унія ніби буде відновлена в західних областях – цілковита вигадка, розрахована на обман як невоз'єданого духовенства, так і

віруючих... І сьогодні унія – знаряддя ворогів нашої Батьківщини – Радянського Союзу...» [10, арк. 136-142]. Вважаємо, що архієпископ Львівський і Тернопільський Г. Палладій за допомогою наради прагнув пришвидшити процес переведення «возз'єднаних» греко-католицьких храмів у православ'я та залучити духовенство єпархії до боротьби з «невозз'єднаними» священиками. Ще одним важливим висновком з даного документу є те, що православне духовенство у своєму протистоянні з греко-католиками відкрито зверталося за підтримкою до радянської влади.

Упродовж 25 – 26 жовтня 1957 р. РСРПЦ при РМ СРСР за участі уповноважених Ради в західних областях України провела засідання, на якому затвердила комплекс заходів, які мали на меті послабити діяльність греко-католицького духовенства, спрямовану на відновлення ГКЦ. Єпископам РПЦ в західних областях України «рекомендувалося» провести серед офіційно «возз'єданого» духовенства ряд заходів, спрямованих на його інтеграцію в православний духовний простір. З цією метою на посади благочинних необхідно було призначати осіб, які довели свою лояльність РПЦ та владі й через котрих обласні уповноважені могли здійснювати «необхідний» для РСРПЦ при РМ СРСР вплив на діяльність церкви. Крім цього, планувалося вивчити особовий склад місцевих церковних рад й усунути з них прихильників ГКЦ та інших нелояльних до влади осіб. Усім священнослужителям заборонялося залучати дітей шкільного віку до обслуговування духовенства під час богослужінь і проводити з ними священицьку роботу. У пресі, зокрема у журналі «Православний вісник», рекомендувалося збільшити кількість публікацій, спрямованих проти греко-католицького духовенства. Для православних священиків і віруючих західних областей УРСР, у зв'язку з рішенням вилучити й замінити греко-католицький молитовник, було дано розпорядження видати новий молитовник українською мовою [8, арк. 300-302].

У 1958 р. увага уповноважених і архиєреїв західних областей України була зосереджена на виконанні рішення РСРПЦ від 26 жовтня 1957 р. Станом на 1958 р. у Львівській області проживали приблизно 140 греко-католицьких

священиків [14, арк. 53-58]. Підкреслимо, що «невозз'єднане» духовенство мало значно більший авторитет серед віруючих, ніж православне. Наприклад, у с. Боянець Великомоствського району діяла офіційно «невозз'єднана» церква, віруючі в якій самостійно, без участі священика, проводили богослужіння. З метою «возз'єднання» цієї церкви архієпископ Г. Палладій прислав у село обласного благочинного Короля, який, зібравши церковну раду, хотів відкрити храм і провести в ньому богослужіння. Коли благочинний сказав відчинити церкву, окремі віруючі почали відкрито висловлювати своє незадоволення, зокрема йому відповіли: «Вас сюди прислало КДБ, нехай воно і дає вам ключі від церкви» [9, арк. 22].

Мали місце й інші аналогічні випадки, коли окремі віруючі висловлювали свою недовіру до православної церкви, називаючи її «безбожною церквою – сталінською, більшовицькою і т. п.» [9, арк. 22].

Значну підтримку ГКЦ надавало римо-католицьке духовенство. У селах Вороняки, Зозулі Золочівського району проживали приблизно чотири тисячі мешканців, однак практично ніхто з них не відвідував «возз'єднану» церкву в м. Золочів. Частина віруючих із цих сіл відвідувала Золочівський костел, а релігійні обряди, такі як хрещення, поховання, проводили греко-католицькі священики і монахи, які приїжджали з м. Львів. Схожа ситуація спостерігалася і в с. Митулин Красненського району [9, арк. 21-22].

Архієпископ Г. Палладій у діяльності, спрямованій на зміцнення позицій РПЦ в єпархії, всю увагу зосереджував на введення православної обрядовості й «возз'єднання» греко-католицьких священиків. У неодноразових бесідах з архієпископом А. Вишневський наполягав на необхідності перейти від формального введення православної обрядовості до практичної роботи, спрямованої проти ГКЦ. Однак Г. Палладій вважав, що такі заходи могли б привести до конфлікту між віруючими і священиками, а це відбилося б на авторитеті всього православного духовенства. Все ж, під тиском з боку уповноваженого архієпископа розробив ряд заходів, спрямованих проти греко-католиків. Серед них головна увага спрямовувалася на посилення

антикатолицької пропаганди та переміщення на інші парафії окремих священнослужителів, які саботували процес введення православної обрядовості у своїх храмах [9, арк. 24-25].

У зв'язку з негативним ставленням більшості віруючих до РПЦ, значна частина «возз'єднаних» священників не тільки не хотіла вводити православні обряди і виступати з проповідями проти ГКЦ у своїх церквах, але й часто приховувала факт свого «возз'єднання». Так, настоятель храму в смт. Брюховичі о. Бомко в розмові з львівським священником Ваньчицьким сказав: «Якщо я ще маю вплив на віруючих, то це тільки тому, що не говорив їм нічого про православ'я» [9, арк. 22].

Незадоволений таким станом справ уповноважений А. Вишневський у звіті керівництву вказав: «При такій двоякій політиці возз'єданого духовенства справа прищеплення православ'я далеко не піде. Не бажаючи вводити православ'я священники під вивіскою православної церкви стараються зберегти уніатську церкву» [9, арк. 22-23].

Таким чином, політика лібералізації суспільно-політичного життя в СРСР упродовж 1953 – 1958 рр. сприяла поступовому зростанню активності духовенства і віруючих ГКЦ у боротьбі за свої релігійні права на території України в цілому й Львівщині зокрема. Особливістю конфесійного життя на території Львівської області упродовж досліджуваного періоду було те, що процес опрацювання офіційно «возз'єднаних» з РПЦ громад проходив дуже повільно. Обрядовість та внутрішнє наповнення храмів не зазнали значних змін. Духовну опіку віруючим надавали колишні греко-католицькі священники, які не завжди афішували своє «возз'єднання». Відзначимо, що російське православне духовенство не приклало значних зусиль для інтеграції колишніх греко-католицьких громад та духовенства у православний релігійний простір. Лише державні органи влади звертали увагу на активізацію діяльності греко-католиків та намагалися її припинити. У 1957 – 1958 рр. у результаті відновлення репресій з боку влади з одночасним залученням для боротьби з греко-католиками РПЦ спостерігалось поступове зменшення релігійної активності ГКЦ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
2. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. П. 3. Оп. 4. Спр. 802. – 300 арк.
3. ДАЛО. Ф. П. 5001. Оп. 31. Спр. 69. – 192 арк.
4. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 20. – 231 арк.
5. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 21. – 308 арк.
6. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 22. – 305 арк.
7. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 24. – 347 арк.
8. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 25. – 335 арк.
9. ДАЛО. Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 27. – 295 арк.
10. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). Ф. П. 1. Оп. 1. Спр. 3022. – 180 арк.
11. ДАТО. Ф. Р. 3240. Оп. 2. Спр. 33. – 31 арк.
12. Йосиф Сліпий. Спомини / За редакцією І. Дацька, М. Горячої, видання друге. – Львів – Рим: Видавництво УКУ, 2014. – 608 с.
13. Літургія підпільної церкви. Збірник. За редакцією Івана Говери. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали. / І. Говера. – Тернопіль: Джура, 2014. – 208 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). Ф. Р. 4648. Оп. 3. Спр. 208. 99 арк.

Довгань Оксана Зіновіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства та
методики музичного мистецтва
Тернопільського національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка

**КОНЦЕРТНО-ВИКОНАВСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНОГО
ГАЛИЦЬКОГО КАМЕРНОГО ОРКЕСТРУ
В ТЕРНОПОЛІ**

У сучасній українській інструментальній музиці сформувалася нова школа виконавства, що вирізняється високою професійною майстерністю, своєрідною манерою гри, визначеністю художньо-технічних прийомів, а головне – специфічними національними рисами. Камерно-інструментальне музикування, як і мистецтво загалом, в роки ідеологічного диктату зазнало значних втрат. Однак саме в цій елітарній сфері музичної культури, більше ніж в пісенному, хоровому, оперному жанрах, збереглося найголовніше – гуманістична сутність.

Вагомі наукові дослідження, присвячені камерно-інструментальному музикуванню, здійснювались науковцями у різних напрямках: від історично-виконавського, методико-педагогічного до виконавсько-методичного [2; 5; 6].

Важливо зазначити, що в кожному регіоні України, який, в силу історичних обставин, мав свої традиції культурного розвитку, створювалися камерні оркестри, для яких властивими були і певна репертуарна політика, і своєрідність виконавської манери.

Мета статті – здійснити аналіз концертно-виконавської діяльності Муніципального Галицького камерного оркестру та висвітлити культурно-просвітницьку роль колективу у музичному житті Тернополя.

Творча біографія оркестру бере початок з 1991 року. Саме тоді на честь проголошення Незалежності України маестро Василь Феленчак при Палаці культури Тернопільського виробничого об'єднання «Ватра» створив оркестр [1, с. 2]. Творчий колектив об'єднав талановиту молодь, випускників Львівської, Київської, Одеської консерваторій і Тернопільського музичного училища – музикантів-професіоналів, які всім серцем закохані у музику.

Становлення засновника, художнього керівника і диригента оркестру, нині члена Асоціації діячів естрадного мистецтва України, народного артиста України Василя Феленчака як творчої особистості розпочалося зі студентських років у Тернопільському музичному училищі імені С. Крушельницької, а згодом – у Таджицькому державному інституті мистецтв імені Мірзо Турсунзаде та в симфонічному оркестрі Томської філармонії. У 1978 – 1980 рр. Василь Феленчак проходив стажування з оперно-симфонічного диригування під керівництвом доктора мистецтвознавства, академіка Арнольда Каца (м. Новосибірськ). У цей період співпрацював із багатьма відомими музикантами, серед яких: Тетяна Грінденко, Володимир Крайнев, Ігор Ойстрах та інші [10, с. 17-18]. Повернувшись до Тернополя у 1986 році, Василь Феленчак працював викладачем кафедри музично-теоретичних дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка та відділу «Оркестрові струнні інструменти» Тернопільського музичного училища імені С. Крушельницької. На базі музично-педагогічного факультету митець створив ряд інструментальних ансамблів: фортепіанне тріо, струнний квартет, ансамбль скрипалів, камерний оркестр. Як педагог-науковець, розробив низку навчальних програм та методичних рекомендацій з дисциплін [11, с. 18]. Завдяки плідній роботі Василя Феленчака розширено репертуар музичних творів для камерного оркестру. У творчому здобутку митця понад сто аранжованих творів для камерного оркестру та солістів [10, с. 18].

Період діяльності Галицького камерного оркестру при ПК «Ватра» був ознаменований низкою цікавих концертів музики Й. С. Баха, А. Вівальді, В. А. Моцарта, а також музикантами виконувались окремі твори Г. Ф. Генделя,

Г. Доніцетті, С. Прокоф'єва, Я. Ряетса, Ш. Гуно, П. Чайковського, М. Скорика та інших.

Завдяки активним творчим пошукам керівника та самовідданій праці оркестрантів на базі колективу відбулися творчі вечори народних артистів України Ніни Матвієнко та Мирослава Скорика, поетес Ліни Костенко та Атени Пашко. З колективом виступали солісти-вокалісти, нині народні артисти України: Марія Байко, Любов Ізотова, Ярослав Лемішка, Наталя Лемішка, заслужений артист України Борис Репка, а також Марія Іздепська-Новицька, Наталія Присіч та інші. Творча співдружність із солісткою Паризької опери Уляною Чайківською викликала інтерес до колективу у Франції, куди він був запрошений у 1994 році [1, с. 3]. За роки своєї діяльності оркестр дав більше тисячі концертів для шанувальників музики у Тернополі та області, а також для офіційних делегацій Аргентини, Бельгії, Китаю, Німеччини, Польщі, США, Японії, що перебували в Україні; гастролював у Польщі, Німеччині, Франції, Югославії, Угорщині. Отже, цей період діяльності характеризується особливою активністю творчого пошуку, помітним зростанням професійної майстерності та виходом у міжнародний музичний соціум.

Важливою сторінкою у творчій біографії колективу була співпраця з музично-педагогічним факультетом Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка [9]. У цей період оркестр став творчою лабораторією для низки молодих музикантів, де формувалися навички ансамблевого та сольного виконавства. Крім того, колектив був учасником численних як всеукраїнських, так і міжнародних науково-практичних конференцій [10, с. 16]. Робота в Галицькому камерному оркестрі під орудою маестро Василя Феленчака стала поштовхом для кар'єрного росту багатьох молодих музикантів, які нині виступають у провідних колективах України та зарубіжжя (Л. Фещак, А. Ваславський, І. Муха, Н. Стець та інші).

У 2003 році Галицький камерний оркестр отримав статус муніципального [10, с. 16]. Цей період творчого буття колективу сповнений яскравими художніми подіями: участь у фестивалі культурної спадщини «Мистецтво Європейської

вулиці» (м. Тарнув); участь у Прощі, присвяченій блаженній пам'яті Папи Римського Івана Павла II (м. Краків). У 2005 році колектив отримав звання лауреата I Всеукраїнського фестивалю академічного «Синкопа... Слово... Па-де-де...» (м. Київ,); був учасником III Міжнародного фестивалю духовної музики «Кременецькі хорові вечори «Ave Maria» (м. Кременець); став володарем Гран-прі Міжнародного фестивалю «Закарпатський Едельвейс» (м. Ужгород) [10, с. 17].

Знаковим етапом у діяльності оркестру стала співпраця зі знаним українським диригентом, композитором та аранжувальником, народним артистом України, професором Ростиславом Бабичем. Поезія та музика поєднали у творчий тандем заслуженого діяча мистецтв України Олега Германа та колектив Галицького камерного оркестру. Спільно вдалося репрезентувати духовно-мистецькі проекти «Хресне сходження», «Свята мелодія Різдва», «Мета життя земного – наблизитись до Бога», «Христос воскрес – воскресне Україна»; «Під музику Вівальді» та ін. [1, с. 3].

Незабутньою для колективу була концертна програма «Золоте сузір'я Великого народу», присвячена 125-річчю з дня народження українського композитора Василя Барвінського. Метою цього заходу було не лише вшанування цієї видатної особистості, але й популяризація творів інших українських композиторів (Д. Бортнянського, М. Колесси, А. Гнатишина, М. Скорика, Л. Дичко та інших) [8; 10, с. 17].

Щорічно, з 2011 р., восьмого січня, під час Різдвяних свят, колектив дарує пасажерам залізничного вокзалу станції Тернопіль новорічно-різдвяну програму «Для тих, хто в дорозі». Відтак, цю ідею підхопили в різних куточках України.

Особливої ваги набули виступи оркестру у співпраці з талановитими музикантами, зокрема, скрипалем, диригентом, народним артистом України Павлом Чеботовим, заслуженою артисткою України Богданою Півненко, Назарієм Стецем. Спільно з поетом Олегом Германом проведено літературно-мистецьке дійство з нагоди 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка [4]. Значний резонанс серед громадськості викликала участь оркестру у музичному марафоні «Музика проти

війни». Численні відгуки в місцевих та республіканських засобах масової інформації – свідчення зацікавленості та уваги до творчої діяльності колективу [1, с. 3].

Діяльність Муніципального Галицького камерного оркестру є непересічним явищем у музичному житті Тернополя. Колектив своєю кропіткою діяльністю сприяє збереженню та примноженню традицій рідного краю, залученню молодих музикантів до популяризації національного мистецтва та здійснює просвітницьку місію, виховуючи у тернополян почуття мистецького смаку й пошани до рідного слова і національного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державні нагороди України. Кавалери та лауреати: Довідково-енциклопедичне та біографічне видання / уклад: Болгов В. В., Болгов І. В. – К.: Українська конфедерація журналістів, 2016. – С. 2-3.

2. Дика Н. Камерно-інструментальний ансамбль в Україні: творчість і виконавство (1960-1980): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец.17.00.03 «Музичне мистецтво» / Дика Ніна Орестівна; ІНФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2001. – 19 с.

3. Концертна програма камерного оркестру для переможців та гостей I Всеукраїнського фестивалю-конкурсу мистецтв «Синкопа, слово, па-де-де» учнів музичних шкіл та студентів середніх спеціальних закладів культури та мистецтв України. – м. Київ: Центр культури та мистецтв СБУ, 5 лютого 2007 року.

4. Мистецька програма художніх колективів та виконавців музично-педагогічного факультету: Володар у царстві Духа. До 187-ої річниці від дня народження Тараса Шевченка. – Тернопіль, 13 березня 2001 року // Власний архів Феленчака В. А. Архів неупорядкований.

5. Молчанова Т. З історії ансамблевого музикування: монографія / Т. Молчанова. – Львів: ЛДМА ім. М. В. Лисенка, 2005. – 160 с.

6. Польская И. И. Камерный ансамбль: история, теория, эстетика: монография / И. И. Польская. – Харьков: ХГАК, 2001. – 396 с.

7. Програма концерту камерного оркестру: Йоган Себастьян Бах. Тернопіль, 26 березня 2000 року // Власний архів Феленчака В. А. Архів неупорядкований.

8. Програма концерту: Дивосвіт музики Лесі Дичко. – Тернопіль, 25 березня 2005 року // Власний архів Феленчака В. А. Архів неупорядкований.

9. Програма лекцій-концертів камерного оркестру ТНПУ ім. В. Гнатюка: Музичний абонемент для середніх загальноосвітніх шкіл. – Тернопіль, 12 березня 2005 року // Власний архів Феленчака В. А. Архів неупорядкований.

10. Творчий шлях. До 15-річчя кафедри вокально-хорових дисциплін. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 16-18.

11. Феленчак В. А. Розвиток української духовної хорової культури (кінець XVIII – початок XXI століття) / Василь Феленчак // Духовна музика в контексті сучасного хорового виконавства: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2008 року). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 11-18.

УДК 378.3735

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри педагогіки і
психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Започаткування системних змін в освіті зумовлює об'єктивну необхідність напрацювання нового підходу до організації умов для підвищення рівня

професійної компетентності педагогів. Від сучасного вчителя вимагається активна життєва позиція, безперервний професійний саморозвиток, систематичне оновлення знань, володіння інноваційними технологіями, уміння налагоджувати партнерські стосунки з іншими учасниками освітнього процесу і застосовувати особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи у роботі. Тому важливо окреслити теоретичні засади ефективного професійного розвитку педагога в умовах нової соціокультурної реальності. Визначення психологічних чинників педагогічної діяльності знаходимо у працях Е. Зеєра, В. Кан-Калика, Ю. Рибки, В. Сластьоніна, С. Симанюк. Проблемою дослідження професійно важливих якостей педагога займалися І. Зязюн, Ф. Гоноболін, А. Маркова, О. Мороз, Н. Кузьміна, Є. Панько, Н. Цибуляк, О. Щербаков. Водночас нові соціальні запити загострюють проблему повноцінної самореалізації педагога, наповнюють її новим якісним змістом: посиленням акценту на взаємодії теорії і практики у психології педагогічної праці. Відповідно до Концепції Нової української школи поставлені нові вимоги до ролі сучасного вчителя – не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини [3]. В Законі України «Про освіту» зазначено, що педагогічна діяльність – це інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника, або самозайнятої особи, у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей [1].

Отже, педагогічна діяльність – це професійна активність учителя, в якій за допомогою різних засобів впливу на учнів реалізуються освітні завдання. До психологічної структури педагогічної діяльності включають:

- Мотиваційно-ціннісний компонент – готовність до діяльності та постановка вчителем цілей і задач. Педагогічну діяльність обумовлюють багато зовнішніх (наприклад, мотив досягнення) і внутрішніх (наприклад, орієнтація на процес і результат своєї діяльності) мотивів. Деякі зовнішні мотиви (престижність роботи у певній освітній установі, оплата праці) часто співвідносяться з мотивами особистісного і професійного зростання, самоактуалізації. Особливості

спонукальної сфери педагогічної діяльності пов'язані з її спрямованістю на іншу людину. Головним критерієм педагогічної мотивації є репрезентування у ній інтересів учнів, тому адекватні мотиви діяльності вчителя завжди спрямовані на учня [4].

- Виконавський компонент – вибір і застосування засобів впливу на учнів. При цьому слід орієнтується на учня як головну особу педагогічного процесу, на становлення його духовної, моральної, емоційно-вольової, інтелектуальної сфер, проектування нових рівнів його психічного розвитку, нових зон найближчого розвитку [4].

- Контрольно-оцінний компонент – контроль та оцінка своїх власних педагогічних впливів, тобто педагогічний самоаналіз.

При аналізі психології особистості вчителя виділяють ті особливості, риси, прояви особистості, які відповідають вимогам педагогічної професії, забезпечують успішне оволодіння повноцінною педагогічною діяльністю, тобто набувають професійної значущості.

У структуру особистості вчителя входять такі якості, як спрямованість і мотивація (соціальна, пізнавальна, професійна), що утримує педагога в цій професії. Особистість визначають і педагогічні здібності, які забезпечують успішне виконання роботи. Останнім часом прийнято виділяти дві великі групи педагогічних здібностей: перцептивні, власне людинознавчі, які пов'язані з розумінням іншої людини, та управлінські, що лежать в основі впливу на неї. На особистісні прояви вчителя впливають і його характер, темперамент, психологічні стани, у тому числі й тимчасові, і все це складає резерв розвитку його особистості.

Загалом, до професійно значущих якостей педагога А. Маркова відносить: ерудицію, цілепокладання, практичне й діагностичне мислення, інтуїцію, імпровізацію, спостережливість, оптимізм, кмітливість, передбачливість і рефлексію. Т. Юзефавічус запропонувала розділити професійно значущі якості на домінантні і периферійні.

Домінантними є якості, відсутність будь-якої з них унеможливило ефективне здійснення педагогічної діяльності. Під периферійними розуміються

якості, які не роблять вирішального впливу на ефективність діяльності, проте сприяють її успішності. Домінантні якості:

1. Соціальна активність – готовність і здатність діяльно сприяти вирішенню суспільних проблем у сфері професійно-педагогічної діяльності.

2. Цілеспрямованість – уміння направляти і використовувати всі якості своєї особистості на досягнення поставлених педагогічних завдань.

3. Врівноваженість – здатність контролювати свої вчинки в будь-яких педагогічних ситуаціях.

4. Бажання працювати зі школярами – отримання духовного задоволення від спілкування з дітьми під час освітнього процесу.

5. Здатність не губитися в екстремальних ситуаціях – уміння оперативно приймати оптимальні педагогічні рішення і діяти відповідно до них.

6. Чарівність – сплав духовності, привабливості та смаку.

7. Чесність – щирість в спілкуванні, сумлінність в діяльності.

8. Справедливість – здатність діяти неупереджено.

9. Сучасність – усвідомлення вчителем власної приналежності до однієї епохи з учнями (проявляється в прагненні знайти спільність інтересів).

10. Гуманність – прагнення і вміння надати кваліфіковану педагогічну допомогу учням в їх особистісному розвитку.

11. Ерудиція – широкий кругозір в поєднанні з глибокими знаннями в області предмета викладання.

12. Педагогічний такт – дотримання загальнолюдських норм спілкування і взаємодії з дітьми з урахуванням їх вікових та індивідуально-психологічних особливостей.

13. Толерантність – терплячість у роботі з дітьми.

14. Педагогічний оптимізм – віра в учня і його здібності.

Периферійні якості: доброзичливість, привітність, почуття гумору, артистичність, мудрість, зовнішня привабливість [5].

Чимало інших авторів пропонують свої системи професійно значущих якостей особистості педагога, однак, на нашу думку, для ефективного виконання

своєї професійної діяльності важливим є не наявність тих чи інших окремих якостей, а органічне їхнє поєднання, що зумовлює створення індивідуального стилю діяльності педагога. Є. Клімов зазначає, що об'єктивні вимоги професії педагога, пов'язані з необхідністю впливати на людей, ставляться насамперед до змістової, а не формально-динамічної сторони особистості. Тому індивідуальна своєрідність способів діяльності педагога визначається історією особистості вчителя, його культурою [2]. Отже, педагогу важливо безперервно працювати над собою, а самоактуалізація особистісного потенціалу сприятиме ефективному розв'язанню сучасних освітніх завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Клімов Е. А. Психологія професіонала. – М.: Модэк, 1996. – 400 с.
3. Концепція «Нової української школи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com>.
4. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Педагогічна психологія. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 168 с.
5. Юзефавичус Т. А. Педагогические ошибки учителей и пути их предупреждения: [учебное пособие для преподавателей и студентов] / Т. А. Юзефавичус; Моск. пед. ун-т. – Москва: [б. и.], 1998. – 63 с.

Ковалик Ігор Михайлович,
експерт Програми вивчення
Української Хартії вільної людини
в освітніх закладах Тернопільської області,
м. Тернопіль

ВАЖЛИВІСТЬ ВИВЧЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Вивчення Української Хартії вільної людини в Україні проходить у контексті Хартій і Декларацій людства. Так, у Британії святкують 800-річчя «Великої Хартії» (Магна Карта 1215 р.); у Франції – 220 років Декларації прав людини і громадянина Французької республіки; 4 липня 1776 року – день підписання Декларації Незалежності США (найбільше національне свято американців – День Незалежності).

Сучасна Європа будувалася на триєдиних цінностях:

- природні права людини (людські права);
- демократія (ліберальна демократія);
- верховенство права (правовладдя).

Ці цінності взаємопов'язані між собою. Основою цих цінностей є **свобода – людська гідність.**

У ХХ столітті було багато суспільних потрясінь, війн, занепад тоталітарних ідеологій і створених ними імперій тощо. Люди надіялися на добрі переми, проте початок ХХІ століття не приніс справжніх демократичних змін у життя українського суспільства і свідомість кожного громадянина зокрема. «Нові економічні умови змінили країну і водночас загострили найгірші людські інстинкти: жадобу збагачення, захланність та споживацтво» [1].

Хоча люди отримали можливість духовного відродження, проте сучасні реалії життя викликають у населення внутрішнє розчарування, підсилюють

духовну порожнечу. Появилась нагальна необхідність у створенні нових засад духовного розвитку українського суспільства. У зв'язку з цим у 2012 році була створена Ініціативна група «Першого грудня», учасники якої уклали Хартію, щоб висловити те, як вони бачать «життєві орієнтири для нашого суспільства, і водночас дати поштовх до об'єднання всіх людей, які хочуть доброго і гідного життя в Україні і навколо неї.

Українська Хартія вільної людини – дорожня карта побудови демократичної європейської держави без братовбивчих війн і потрясінь. Учасниками Ініціативної групи «Першого грудня» були: Вадим Скуратівський, Володимир Горбулін, Володимир Панченко, В'ячеслав Брюховецький, Богдан Гаврилишин, Мирослав Маринович, Семен Глузман, Ярослав Яцків, кардинал Любомир Гузар, Іван Дзюба, Ігор Юхновський, Мирослав Попович, Євген Сверстюк, Євген Захаров, Всеволод Речицький, Юрій Щербак. Вони висловили основні думки, які є «наріжними каменями» Хартії:

Перше. Відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе.

Друге. Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні.

Третє. Ми будуємо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє [1].

Згідно Хартії, людина має бути вільною, бути українцем, активним громадянином, господарем, лідером, має любити, мислити; Україна має бути відкритим суспільством, успішною державою, учасником демократичної спільноти народів [1].

Новим, що привносить дотеперішнім Хартіям і Деклараціям та розвитку європейських цінностей Українська Хартія вільної людини, є те, що вона:

- ставить розвиток людської гідності на фундамент відповідальності (обов'язків) кожної людини,
- дає розуміння первинності духовних і моральних цінностей у мисленні і вчинках людини,

- закріплює вільне ціленаправлення власного розвитку (самореалізації)
- пропонує ідеологію проведення глобальної трансформації суспільних відносин від логіки «нульової суми» (тобто, коли наша перемога означає їхню поразку і – навпаки) і до логіки «позитивної суми».

Вивчаючи Українську Хартію вільної людини в школі, можна отримати відкритий простір формування сучасних духовних цінностей і подолання різних світоглядних проблем. При цьому девізом навчання є: «Батьки, діти, вчителі – одне ціле». «Свобода – це стан, у якому людина може і повинна перебувати. Потреба перебування у свободі є наслідком виховання, а це робиться не враз. Нерозумно вимагати гідної поведінки від раба – неважливо, потрапив він у політику, став власником великого бізнесу, священиком чи шкільним учителем» (Любомир Гузар). Перед школою стоїть завдання подолання світоглядних проблем пост-радянськості в родинах і вчительських колективах. Серед цих проблем можна назвати:

- *патерналістський підхід* до державотворення: держава (цар) піднімається над людиною, послана згори і тому має право диктувати людям їхні

думки, дії і вчинки, карати і заохочувати, де особистість – ніщо, або, як казав Сталін, – «гвинтик»;

- **фаталізм** – визнання панування над суспільством і людиною невідворотних сил, які наперед визначають їхню долю;

- **екстернальність** – всі події, які відбуваються в житті людини, приходять ззовні.

Завдяки навчання у школі основних положень Української хартії вільної людини можна досягти вагомих результатів, так як вона:

для дорослих громадян: «руйнує стереотипи», закладає ціннісну основу для розвитку української європейської демократичної держави;

для дітей та молоді: допомагає пізнавати цінності сучасного світу під українським світлом, користуючись Українською Хартією як моделлю пізнання духовних цінностей;

спільно: дає однакове розуміння системи духовних і моральних цінностей українця.

Слід зазначити, що вивчення положень Української Хартії вільної людини в школі допоможе сформувати основні компетентності школярів на підґрунті **системи духовних цінностей** згідно з нормативно-правовими документами, такими як:

- Закон України «Про освіту»;
- Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 рр.;
- Заходи щодо реалізації концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді;
- Концепція розвитку громадянської освіти в Україні;
- Стратегія розвитку громадянської освіти на період до 2022 року.

За словами Л. Гриневич, нам треба перейти від класичної школи ХХ ст. до **школи компетентностей ХХІ ст. і цінності**. Бо система цінностей дозволяє виробити ставлення до різних ситуацій, подій та інформації [2].

Про роль цінностей у формуванні світогляду людини говорив Мирослав Маринович: «Для прикладу уявімо молоду людину, юну душу подібною на рослину, яка росте на космічній станції у стані невагомості. Вона росте, як хоче, але не росте так, як вона покликана за своєю природою, як її сформував Бог, тому що для правильного росту потрібна гравітація. Отже, цінності в якомусь сенсі і є цією духовною гравітацією, яка ставить людину у певне таке поле: між добром і злом, між правдою і облудою, і в тій системі координат людина може сформуватися як особа. Без цієї системи координат вона розпливається, вона губиться».

Сьогодні як ніколи потрібна **консолідації українського суспільства**, яка можлива навколо Української Хартії вільної людини. Гійом Левассер (де Боплан) писав, що Україна – країна козаків, країна вільних людей («Опис України та річки Борисфен»).

Таким чином, важливість вивчення системи цінностей Української Хартії вільної людини в Новій українській школі полягає у наступному:

- система цінностей Хартії віддзеркалює європейську систему цінностей, та сформована в українському контексті;
- має опертя на три фундаментальні принципи успішної особистості сучасності;
- гармонійно поєднує особистісні і суспільні ціннісні напрямки;
- саме цю систему узгодили і підписали моральні і духовні лідери української нації;
- автори жили (живуть) за Хартією і стали успішними людьми в своїх професійних спільнотах і в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська хартія вільної людини / Ініціативна група [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

2. Школа знань чи школа цінностей. Лілія Гриневич та Любомир Гузар про майбутнє української освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: catholicnews.org.ua › shkola-znan- chi-shkola-cinnostey-liliya-grinevich-ta...

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан Володимирович,
директор Тернопільського обласного
краєзнавчого музею, голова
Тернопільської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України

**РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
«ПІЗНАВАЛЬНІ КАНІКУЛИ З МУЗЕЄМ» ЗА 2019 РІК**

Враховуючи потреби часу та побажання заявників, узагальнивши власний досвід попередніх років, напрацювання колег інших регіонів, Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм започатковано науково-просвітницький, практичний проект «Пізнавальні канікули з музеєм». Відтак, упродовж 04 – 19 червня 2019 року задум реалізовано. Експозиційні зали, інші наявні «майданчики» послужили «розгортанням» 20-ти тематичних локацій [1, с. 56-57]:

- тематичні екскурсії («Морські чудовиська юрського періоду (життя динозаврів і не тільки)» з використанням мультимедійних технологій; «Ключі до природи». Цікаві досліді: «Так влаштована природа: нема без бджіл у природі меду, без квіток немає бджіл» (дивовижні історії про бджіл та продукти їх життєдіяльності); «Магічні властивості рослин»; «Бився зі Змієм булавою, захистив братів із сестрою»; «Обрядовість купальської ночі»; «Свято Івана Купала: сакральний зміст та язичницькі корені»; «Таємниця бабусиної скрині...»;

«Квіти Щастя Богдана Лепкого»; «Весільний коровай. Традиції поколінь»; «Пізнай свій обряд або таємниці весільної обрядовості»);

- майстер-класи («Дивовижні скам'янілості...») (виготовлення відбитків давніх рослин і тварин або як простий гіпс перетворити на скам'янілість); «Як рослини перетворити на обереги» (створення оберегу з рослин); «Ми кривого танцю йдемо. Ми в нім кінця не знайдемо» (відтворення «Кривого танцю»); пов'язування хустки та намітки; «Одягну на голівку віночок із барвінку» (вінкоплетення);

- різне (конкурс «У пошуках українського Супергероя», ETNOГра, фотографування, творчий малюнок «Квіти Щастя очима дітей», ігри, загадки, квест) [2].

Зацікавленими учасниками захоплюючих дійств стали діти навчальних закладів тощо: мовний табір Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 7 з поглибленим вивченням іноземних мов, мовний табір Тернопільської студії іноземних мов «СТІМ», літній табір «УМСА» Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4, дитячий будинок «Віфлеєм», мовний табір Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов, Передмірська загальноосвітня школа I-II ступенів Борсуківської сільської ради Лановецького району Тернопільської області, Центр соціально-психологічної реабілітації дітей Тернопільської ОДА, Тернопільський дошкільний навчальний заклад № 24, мистецький дитячий табір від АРТ-студії Смугастий Кіт, Тернопільський дошкільний навчальний заклад № 38, Тернопільський дошкільний навчальний заклад № 10, літній міський табір повного дня «Промінчики», Тернопільський навчально-виховний комплекс № 35, Тернопільський навчально-виховний комплекс № 32, літній табір при Тернопільському навчальному центрі «LEt'sGO».

Змістовне «практикування» відвідувачів забезпечили 17 науковців установи, провівши 21 зустріч. Загалом обслужено понад 450 осіб. Аудиторію забезпечила ефективна реклама через соціальні мережі, що надало можливість бажаним вибрати локальну тематику збагачення знань.

Новизною проведення зустрічі пізнання історичної минувшини вважаємо розроблений завідувачем художньо-реставраційного відділу А. Чернецем логотип (усміхнений хлопчик в окулярах підпирає підборіддя правицею, споглядаючи далину; перед юним винахідником – керамічна фігура-двійнята).

Глибшому запам'ятовуванню проведеного «музейного часу» слугувало використання додаткових артефактів музейних збірок, облаштованих експрес-виставок («Ми всі родом із дитинства...», «Казковий світ дитини» та ін.) [3].

Висновки. Практична реалізація задуманого відкрила нове удосконалене бачення подальших проєктів, покликаних залучити ширшу аудиторію, використовуючи передові наукові дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Костюк С. Проєкт «Пізнавальні канікули з музеєм» Тернопільського обласного краєзнавчого музею: напрацювання 2019 року // Бережанська гімназія: сторінки історії. Матеріали VII наукової конференції з міжнародною участю. м. Бережани, 19 вересня 2019 р. (Бережанський краєзнавчий музей). – Бережани, 2019.
2. План проведення тижневика музею для школярів літніх таборів при навчальних закладах м. Тернополя (04.06.2019 – 19.06.2019).
3. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Мамус Марія Павлівна,
провідний фахівець відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ГАЗЕТНОГО ВИДАННЯ

***Анотація.** У статті простежено наукові підходи до вивчення індивідуального стилю газетного видання із урахуванням сукупності мовних, мовленнєвих та екстралінгвістичних чинників, які можуть бути системно виявлені тільки із залученням результатів різногалузевих досліджень. З'ясовано, що індивідуальний стиль газетного видання – це окрема теоретична модель його функціонування, яка може розглядатися з позиції сприймання, а також із погляду продукування творів, що становлять єдину, цілісну систему в контексті визначення індивідуального стилю газети.*

***Ключові слова:** індивідуальний стиль, газетне видання, мовностилістичні засоби, інтегрувальні чинники.*

Постановка проблеми. Преса є елементом національного життя, одним із найважливіших знарядь пропаганди політичних ідей, формування і вираження громадської думки, поширення наукових знань, інформації про внутрішні та зовнішні проблеми держави.

Преса дуже тісно пов'язана з повсякденним життям суспільства. Вона поширює ідеї, думки, інформацію через друковане слово. Розвиток преси нерозривно пов'язаний з економічним, політичним і культурним розвитком

держави. Будь-які зміни у суспільному житті негайно відображаються у друкованих засобах інформації, тобто преса – дзеркало щоденного життя народу.

Останнім часом автори концептуальних моделей нових видань частіше звертають увагу на розробку характерної газетної стилістики. Сьогодні в моді так званий попсовий стиль, тобто розповідь про серйозне зі значною часткою гумору чи іронії, аби читач споживав інформацію без натуги.

Узагалі, пошук характерного стилю – справа надзвичайно складна. Вдало знайдений (не скопійований) газетним менеджером стиль – явище рідкісне. На ньому може успішно триматися стрижень усієї редакційної діяльності. Питання концептуальної відмінності особливо актуальне для газет загальнополітичного спрямування. Цей тип періодики є найчисленнішим, тому кожен його сегмент намагається підшукувати собі ще вужчу «нішу».

Проблема формування своєрідності видання, його увиразнення була актуальною вже від початків журналістики. Особливо гостро вона постає зараз, в епоху стрімкого злету інформаційних технологій, активного розвитку медійного ринку. Вдале вирішення цієї проблеми для конкретного видання означає успішність функціонування його на ринку преси, забезпечує конкурентоспроможність тієї чи тієї газети, формує аудиторію й позначається на її збільшенні.

Ефективність увиразнення видання, формування його «обличчя» представлено в різноманітних дослідженнях, присвячених вивченню текстотвірної діяльності – лінгвістичних, журналістикознавчих, літературознавчих. Однак на сьогодні не сформульовано єдиного підходу до категорії індивідуального стилю газетного видання в цілому, доволі розмиті межі самого терміна, сучасні журналістикознавчі студії не містять досліджень із позиції його концептуального вивчення та практичної дослідницької реалізації за матеріалами конкретних видань. Отже, дослідження індивідуального стилю газетного видання постає важливою проблемою журналістикознавчої науки, розв'язання якої передбачає комплексне вивчення мовностилістичного,

архітектонічного, редакторського, масовокомунікаційного забезпечення своєрідності газети, тобто формування її індивідуального стилю.

Розгляд названої проблеми потребує залучення результатів різноманітних праць, спрямованих на виявлення певних характеристик індивідуального стилю, що є запорукою об'єктивності моделювання розглядуваного явища. Актуальність дослідження проблеми своєрідності газети поглиблюється аналізом важливих компонентів індивідуального стилю в загальнонаціональних виданнях.

В умовах стрімкого розвитку інформаційного простору посилюється вагомість для дослідження використання моделей гіпертекстуального, синергетичного та дискурсного підходів, представлених у наукових працях І. Артамонової, Ф. Бацевича, С. Заборовської, О. Зарецького, А. Мамалиги, К. Серажим, О. Семенець та ін.

Необхідним компонентом дослідження є також мовознавчі та літературознавчі наукові пошуки, в яких проблема індивідуального стилю вже набула певного теоретичного обґрунтування. Зокрема, здобутки в цій царині досліджувались у працях С. Єрмоленко, С. Бибик, Л. Ставицької, Н. Сологуб, В. Дроздовського, Н. Дужик, О. Кухаря-Онишка, А. Мойсієнка та ін.

Когнітивно-прагматичний потенціал журналістського твору і роль індивідуального стилю в його реалізації ми розглядаємо з урахуванням результатів монографічного дослідження В. Різуна, Н. Непийводи, В. Корнеєва «Лінгвістика впливу» (2005), В. Різуна, А. Мамалиги, М. Феллера «Нариси про текст» (1998). Також залучено наукові роботи Н. Арутюнової, Л. Кисельової, Л. Кайди тощо.

Актуальність дослідження індивідуального стилю газетного видання мотивується розвитком сучасного інформаційного ринку, появою нових видань і, як наслідок, – зростанням конкуренції на теренах мас-медіа, що вимагає особливої уваги редакцій і кожного автора до системного та послідовного формування своєрідності видання з позицій певного концептуального підходу, з урахуванням усіх можливих аспектів реалізації індивідуального стилю.

Метою дослідження є комплексне виявлення чинників і характерологічних компонентів, зокрема мовно-виражальних, формування індивідуального стилю газетного видання як певної моделі комунікативно-змістової своєрідності газети, що виокремлює її з-поміж аналогічних видань.

Поставлена мета дослідження зумовила такі його завдання:

- визначити комплексні наукові підходи до виявлення параметрів індивідуального стилю газетного видання;
- проаналізувати критерії специфіки газетного видання та інтегрувальні чинники, що впливають на творення його індивідуального стилю, сформулювати саме визначення індивідуального стилю газетного видання.

Сучасні підходи до журналістського матеріалу, до функціонування видання в інформаційному просторі залежать від специфіки розвитку системи ЗМІ в Україні та й у світі загалом. Адже нині спостерігаємо інформаційний вибух, коли кількість видань невинно зростає, тексти, які вони продукують, оперують тими ж самими фактами. Тому своєрідність індивідуального стилю видання, можливо, чи не єдиний чинник, який забезпечує йому й пізнаваність і популярність.

Проблема індивідуального стилю друкованого ЗМІ, з огляду на специфіку використання виражальних засобів мови, вимагає сьогодні значної уваги. Журналістикознавча наука досі не знає досліджень, спрямованих на цілісне й повне вивчення індивідуального стилю окремого газетного видання. Немає також остаточного визначення індивідуального стилю газети. Та власне й саме судження про те, що видання виступає як дискретна завершена одиниця в свідомості сприймача і в процесах породження та сприймання цього видання, є доволі проблематичним [7, с. 36].

Дослідження своєрідності стилю газетного видання торкаються різних часткових стилетворчих проблем: видільної функції екстралінгвістичних чинників (верстка, дизайн, колір, параметри оформлення рубрик), власне мовних чинників (лексичні групи, семантичні особливості), теоретико-журналістських (функції мас-медіа, жанри, інформаційні моделі тощо).

Твердження про те, що кожне газетне видання має власну мовностильову специфіку, сьогодні хоча й не викликає сумнівів, однак ще не набуло наукового, теоретичного осмислення: немає чітко скомпонованої системи чинників, яка дозволяла б розглядати газету як цілісний із позицій сприймання читачем комплекс.

Спираючись на міркування вчених у царині журналістикознавства та пресолінгвістики, можна сформувати визначення «індивідуального стилю газетного видання», під яким розуміється системна сукупність мовно-виражальних засобів, уживаних газетним виданням, які визначають його своєрідність серед інших видань; комплексно виражений індивідуальний стиль вербального відображення дійсності в умовах інформаційного простору.

Сучасною теоретичною основою для вирішення проблеми дефініції індивідуального стилю газетного видання послуговував висновок В. Різуна про дисперсію функції мовлення, тобто розсіювання (дисперсія) акту мовлення, коли різні люди, які беруть участь у породженні висловлювання, в системі масової комунікації стають ніби єдиним комунікантом, а в результаті утворюється розходження (дивергенція) психологічних, соціальних, професійних ознак єдиного комуніканта, в ролі якого виступає одна людина, що веде до появи сукупності розпорошених у часі й просторі ознак мовця, закріплених за різними носіями мовлення, коли інформацію збирає одна людина, аналізує – друга, обробляє – третя тощо. Таке явище, наголошує вчений, є типовим для систем масової комунікації. Типовими також є запропоновані науковцем поняття дискретності мовлення (у контексті завершеності, обмеженості конкретного числа видання з позиції авторського втручання в оптимізацію його лексико-семантичних структур і читацького сприймання), яке цілком екстраполюється на об'єкт нашого дослідження; концепція «індивідуального образу газетного видання» болгарського вченого Д. Георгієва; зауваги В. Здоровеги стосовно співвідношення індивідуальної та колективної творчості, «соло» й «ансамблю» в журналістиці; думка І. Артамонової щодо розуміння газети як цілісного інтегрованого твору (макротексту), єдиного текстового континууму, що

складається з окремих сегментів (публікацій, шпальт, добірок – мікротекстів); міркування Г. Солганика про належність газетного слова не лише авторові, а й усьому колективу редакції тощо [3, с. 147-158].

Такі твердження дають підстави розглядати газету як цілісний інформаційний продукт, що має власну мовностильову концепцію.

Закономірності функціонування газетного видання в єдиному стильовому комплексі, а також результати сучасного журналістикознавства та закономірності інформаційного простору дають підстави вважати, що газета – це єдиний гіпертекст у свідомості сприймача, на позицію якого впливає низка інтегровальних чинників.

Інтегровальні чинники – це ті особливості функціонування газетного чи іншого періодичного видання, які дозволяють ідентифікувати його як єдине ціле в процесах сприймання інформації споживачем. Таким чином, під інтегровальним чинником розуміємо специфічні компоненти стилетворчого плану, що сукупно становлять систему компонентів індивідуального стилю газетного видання. З позиції цілісності сприймання газети читачем ми вирізняємо дві групи інтегровальних чинників:

1) чинники, зумовлені традицією та структурою текстової діяльності (текстові);

2) чинники, зумовлені природою журналістики та виробничим характером масово-інформаційної діяльності (виробничі).

Якщо перша група охоплює традиції текстотворення в нових умовах інформаційного простору, то друга – розкриває цілком конкретні речі: спільні підходи й зусилля редакційного колективу, умови функціонування газети, які не стосуються суто текстової діяльності, але при тому є ваговою підставою для того, щоб читач кваліфікував видання як єдине ціле.

Особливо гострою є проблема визначення функцій літературного редактора, працю якого можна вважати вагомим інтегровальним чинником, що об'єднує газетні матеріали в цілісний щодо мовностильового оформлення комплекс. Значної уваги вимагає проблема редагування газети ще й тому, що надмірна

редакторська «активність» іноді нівелює її стильові особливості, позбавляє газету своєрідності, обличчя. Частково, з позицій авторів, про це говорить М. Тимошик. «Деякі редакції газет, – зауважує вчений, – у яких вправно працює літературний редактор, нерідко «грішать» зайвим причісуванням індивідуальної манери письма авторів. Це і є смакова правка, яка усереднює, уніфіковує, згладжує особливості викладу матеріалу одного автора порівняно з іншим» [4]. Таке нівелювання авторського стилю є неприпустимим.

Слід зауважити, що поняття «індивідуальний стиль» широко використовується в сучасній мовознавчій і літературознавчій науках і вживається щодо вивчення індивідуально-авторського мовлення письменників, публіцистів (праці С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицької та ін.). У сучасному журналістикознавстві питань індивідуального стилю газети, хоча б імпліцитно, торкалися В. Іванов, В. Різун, Б. Черняков, В. Шевченко та інші. Науковці розглядають проблеми формування індивідуального стилю газети з урахуванням її художньо-технічних особливостей: формату, своєрідної верстки, кегля, кольору, малюнків, логотипа, фотоматеріалу тощо. Ці дослідження доводять, що індивідуальність художньо-технічного оформлення є результатом роботи колективу, а не одного працівника. Мовностильова індивідуальність газети так само постає унаслідок співпраці всього колективу редакції. Актуальні проблеми як загального, так і спеціального редагування висвітлені в працях Н. Зелінської, Р. Іванченка, А. Капелюшного, В. Карпенка, Н. Непийводи, В. Різуна, К. Серажим, М. Тимошика, М. Феллера тощо. На особливій ролі редактора наголошено в праці В. Різуна, присвяченій природі літературного редагування: «У структурі професійного мовлення редагування, що є функцією контролю під час мовлення, стало окремою професійною дією (чи системою дій), виконуваних людиною-фахівцем – літературним редактором» [6].

Одним із інтегровальних чинників, що об'єднує окрему газету в один концептуальний мовностильовий комплекс, є літературне редагування, «яке передбачає удосконалення мови і стилю твору, виправлення наявних граматичних, синтаксичних і стилістичних помилок» [4].

На особливій ролі редагування як інтегруючого чинника, що об'єднує окремі газетні матеріали в єдиний щодо продукування та сприймання твір, позначений єдиною мовностильовою концепцією, наголошувалося в працях багатьох учених. Так, аналізуючи індивідуальний стиль газети з погляду об'єктивності/суб'єктивності ідіостилетворних чинників, Д. Георгієв зазначає, що стиль газети формується не лише об'єктивними чинниками, – поряд із ними впливають на нього й чинники суб'єктивні. Іноді людина, яка очолила газету, може додати до її стилю дещо від власного творчого почерку [2, с. 49-53].

Слушними в контексті розглядуваної проблеми є зауваги В. Здоровеги щодо співвідношення індивідуальної та колективної майстерності, «соло та ансамблю» в журналістиці. «Повинен бути ансамбль. Він неможливий без солістів. Кожен із них виконує свою сольну партію. Проте, на відміну від художньої літератури, успіх якої визначають окремі талановиті й неповторні майстри слова, успіх періодичного видання, радіо, телебачення залежить від колективу редакції, від її диригента» [1, с. 124-125].

На важливій ролі редагування як одного з компонентів колективної праці, названої газетою, наголошує також Г. Солганик. Учений пише: «Соціальна важливість слова у мові газети виражається, з позиції мовця, в тому, що воно належить не лише автору, а й редакції, суспільній організації, чию думку, чию політику виражає газета... Будь-яке газетне слово немовби освячується авторитетом колективу, що видає та редагує друкований орган» [5, с. 134-136].

М. Тимошик зазначає, що «... слід подбати про «принцип однаковості» – дотримання так званого принципу єдиного представлення виробленого практикою стилю свого видання: однакового підходу до написання скорочень, ініціалів, великих і малих літер, мір величини, географічних назв тощо». Наприклад, на допуски щодо вживання авторами розмовно-просторічної, сленгової лексики тощо [6].

Колективна праця над виданням дає певний остаточний результат, і говорити про стильову палітру газети як про сукупність стилів авторів, матеріали яких опубліковано, – принаймні необ'єктивно, оскільки над газетою працює ще й

редакторський колектив. Будь-який авторський твір, уміщений у газетному виданні, розглядається з позицій редакторського «втручання». Редакторська правка – необхідний у журналістсько-видавничій справі процес, унаслідок якого відбувається оптимізація матеріалів, підготовлених авторами. Удосконалюючи мову та стиль «рукопису», літературний редактор ставить перед собою мету, спрямовану на реалізацію найрізноманітніших завдань, пов'язаних із проблемами мовностильового характеру. Передусім – це намагання допомогти авторам налагодити комунікативний зв'язок із читачем. Адже не завжди журналістові, який готує матеріал до друку, вдається знайти такі оптимальні засоби, які максимально забезпечували б вираження теми та зрозумілість ідеї. Робота редактора передбачає доведення до читача авторської думки якомога точніше, зрозуміліше, виразніше й повніше.

Колективний характер творення газети спонукає розуміти її як єдиний твір, у продукуванні якого задіяні автор, редактор, коректор та інші працівники редакції.

З іншого боку, саме лінгвістична, мовностилістична модель індивідуального стилю газетного видання проявляється й у процесах сприймання читачем, і в процесах породження авторським і редакторським колективом. Робота колективу редакторів, авторів, які працюють над номером газети й над газетою в цілому, дає підстави визначити рівень авторської творчості, її загальні компоненти. Мається на увазі те, що для газети характерним є такий факт: певний баланс індивідуального стилю спостерігається між привнесеними авторами лексичними нововведеннями та впорядкованим остаточним результатом. Тобто частка роботи редакторського колективу відчутно позначається на уявленнях про індивідуальний стиль цього видання.

Отже, проведене дослідження засвідчує значний вплив редакторського колективу на формування індивідуальних стильових особливостей газети, бо в кожному журналістському матеріалі присутня частина праці редактора, а отже, й питома вага внеску редакторського колективу у формування індивідуального стилю відчутна більша, ніж це зазначається. Варто доводити доцільність аналізу

індивідуального стилю газетного видання як окремого інформаційного комплексу, до формування якого значною мірою причетне чітко окреслене коло професіоналів, серед яких – і фахівці-редактори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – Львів: ПАІС, 2004. – 260 с.
2. Карпенко В. О. Формула редакторсько-журналістської майстерності // Друкарство. – 2005. – № 2. – С. 49-53.
3. Непійвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К., 1996. – 420 с.
4. Різун В. В. Системи масової комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://journalib.univ.kiev.ua>.
5. Солганик Г. Лексика газети. – М., 1981. – 280 с.
6. Станкевич-Шевченко А. Сучасний публіцистичний текст: функціонально-стилістичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://journalib.univ.kiev.ua>.
7. Тимчук О. Ціннісна переорієнтація суспільства в дзеркалі сучасного публіцистичного стилю. – К., 1996. – С. 36.

УДК 378.147:001.89

Мартинів Марія Андріївна,

в. о. завідувача відділу організаційно-методичної
та інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

Магера Тетяна Володимирівна,

методист відділу організаційно-методичної
та інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КОМУНАЛЬНОМУ ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Демократичне суспільство вимагає конкретних змін у системі післядипломної педагогічної освіти, адаптації спеціалістів до сучасних вимог, підвищення якості надання послуг відповідно до потреб ринку праці. Тенденції розвитку освіти України зумовили нагальну необхідність поліпшення якості підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, їхнього професійного зростання та конкурентоспроможності на ринку праці.

Теоретичною основою дослідження є наукові публікації з проблем педагогіки таких вчених, як В. Андрущенко, Н. Абашкіна, О. Вишневський, В. Кремень, В. Лутай, М. Михальченко, М. Фіцула. У багатьох джерелах звертається також увага на розвиток неперервної освіти. Прикладом можуть слугувати наукові праці та посібники таких науковців, як А. Алексюк, С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва.

Метою дослідження є аналіз теоретичних ідей та узагальнення практичного досвіду підвищення кваліфікації педагогів у Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до мети було визначено такі завдання:

- висвітлити основні теоретичні аспекти щодо самовдосконалення, підвищення кваліфікації вчителів;
- охарактеризувати особливості організації науково-дослідної роботи в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Професія педагога складна, тому що включає в себе не лише професійний фах (історик, біолог, фізик тощо), але й роботу психолога (діти різних вікових категорій та їх сім'ї). Доцільно зазначити,

що вчитель має мати знання з: основ педагогіки та психології, теорії і методики виховної роботи, анатомії, фізіології, гігієни, змісту навчального предмета і методики його викладання, змісту і методів роботи з батьками, громадськістю, важкими дітьми, дітьми різних національностей; організаційних принципів управління навчанням і вихованням, системи міжособистісних стосунків у колективі, вікових, соціальних та індивідуальних особливостей дітей, політики, історії, краєзнавства, особливостей національних відношень, моралі, етики, естетики, культури, мистецтва, техніки, права, науки, літератури, релігієзнавства, екології, основ сімейного життя [4]. У цій багатовекторній діяльності головне місце займає самовдосконалення, підвищення кваліфікації, оскільки справжній вчитель не перестає здобувати нові знання все життя.

Яскравим прикладом цього може слугувати діяльність Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. У даному навчальному закладі організація науково-дослідної роботи здійснюється з урахуванням потреб сучасного вчителя, вимог до професійних компетенцій педагогів та науково-дослідної роботи відповідних фахівців. Варто зазначити, що згідно з чинним законодавством учитель упродовж педагогічної роботи весь час самовдосконалюється і його педагогічний ріст заохочується певними педагогічними званнями і присвоєнням категорій. Крім того, Міністерство освіти і науки акцентує увагу на те, що загалом впродовж 5 років вчитель має пройти стажування, тобто не менше як 150 годин підвищення кваліфікації. При цьому він зобов'язаний підвищувати кваліфікацію щорічно, незалежно від того, чи вичерпав 5-річну норму, чи ні – це обов'язкова умова атестації. При таких вимогах ТОКІПО створив усі доступні умови вчителям для процесу вдосконалення й наукового зростання.

Варто зазначити, що для здобуття довіри та поваги у школярів вчителю потрібно постійно розвиватись та самовдосконалюватись, шукати нові форми та методи викладання, бо сучасне життя безупинно змінюється, з кожним роком у дітей з'являються нові інтереси та ідеали. Саме тому вчитель у своїй педагогічній діяльності весь час удосконалюється у своїй фаховій роботі (з предмету

викладання) і у керівництві колективами (учнівськими). Зокрема, кожен учитель у школі має свою методично-наукову тему дослідження. Також передбачено присвоєння категорій та педагогічних звань, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23.12.2015 № 1109 «Про затвердження переліку кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників та порядку їх присвоєння». Якщо детально розглянути цю постанову, у ній чітко прописано вимоги до присвоєння звань і однією із них є **здійснення науково-методичної і науково-дослідної діяльності та наявність власних методичних розробок, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами або професійними об'єднаннями викладачів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, закладів післядипломної освіти** [2]. Таким чином, ключовим словом «науково-методичної чи науково-дослідницької діяльності» є «наукова діяльність». Доцільно зазначити, що будь-яка наукова діяльність: пошукова, дослідницька, експериментальна, винахідницька та інша проходить певні етапи укомплектування інформації: збір матеріалів, їх опрацювання, висвітлення у науковій пресі. Це є збірники статей, тез, доповідей та ін.

Розглянемо більш детальніше етапи організації науково-дослідної роботи освітянина:

1. Вибір теми (у кожного вчителя є науково-методична проблема).
2. Збір матеріалу й опрацювання.
3. Опублікування його у наукових виданнях.
4. Представлення своїх напрацювань на атестації педагогічних працівників.
5. Присвоєння чи підтвердження звання.

Якщо до 1, 2, 4, 5 пунктів запитань не виникає, то до 3 є кілька. При написанні наукової роботи є затверджені вимоги оформлення. Найкраще ознайомлюватися з ними на проілюстрованому прикладі (зокрема, оглянути науковий збірник, у який вчитель збирається подати свої матеріали). Відповідно до запропонованих вимог учителі пропонують свої напрацювання. Доцільно

зазначити, що у різних наукових виданнях вимоги до подання статті чи тез суттєво не відрізняються, проте рекомендується зосередити увагу на оформленні списку використаних джерел та літератури.

Участь у конференціях, відкритих семінарах дає змогу обмінятися досвідом, набутти нові професійні компетенції, розширити кругозір. Варто зазначити, що до процесу дослідження можна долучати й учнів. Як приклад, проводити географічні, етнологічні експедиції та інші схожі заходи. Це зараховується вчителю і як робота з обдарованими дітьми, з учнівським колективом, так і проведення позашкільних заходів. При бажанні будь-яку роботу можна виконувати разом із обдарованими дітьми. Коли Ви долучаєте до роботи учня, то це дає йому у майбутньому багато користі. Зокрема, він, поступивши у ВНЗ, має практичні навички наукової роботи. Позитивним моментом є піднесення свого авторитету у взаємовідносинах із батьками, оскільки батьки зацікавлені у розвитку й зростанні своєї дитини.

Новаторством сучасної освіти є й те, що у закладах вищої освіти, перед захистом своєї магістерської роботи, студентів зобов'язують друкувати власні публікації у наукових виданнях.

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти щороку проводить конференції відповідної тематики (очні й заочні). Вся інформація висвітлюється на сайті інституту. У рубриці «Наукова робота» є посилання на конференції та електронні варіанти збірників матеріалів. Ці рубрики періодично поновляються. Конференції у ТОКІППО бувають різного спрямування, а саме: регіональні, всеукраїнські та міжнародні. Учасниками конференції стають молоді науковці, студенти, методисти, працівники освіти і учні. Робочими мовами конференцій є: українська, німецька, польська, турецька, англійська та інші. Все частіше набувають популярності заочні конференції, інтернет-конференції. Така тенденція є логічно виправданою в наш час. У такий спосіб людина економить час, який би витратила на дорогу, та фінанси. Позитивним є той факт, що учасник конференції не відривається від роботи. Ще одним плюсом є можливість брати участь у двох конференціях одночасно: в одній

із них у заочній формі, а на другій бути офіційно присутнім (очна форма участі). Тобто, є нагода побувати і на секційних засіданнях, і відвідати майстер-класи, і одночасно подати тези на конференцію.

Яскравим прикладом результативної заочної конференції є Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Процеси українського державотворення від давніх часів до сьогодення» (приурочена 1000-річчю з початку правління Ярослава Мудрого). У ній взяли участь 32 іноземних учасника. Увагу привертають наукові зацікавлення іноземців. Наприклад, Аджар Саліх, магістр університету Анкара Хаджи Байрам Велі написала доповідь «Україна в політиці Петра I» [1, с. 32-36]. Стаття написана турецькою, але в епоху Інтернету мовленнєвий бар'єр стирається, оскільки для кращого розуміння змісту публікацію можна легко перекласти (через відповідну програму) з турецької мови на українську. Таким чином, це є не лише однією з можливостей запозичення нових ідей, але й ознайомлення з поглядами зарубіжних вчених на актуальні наукові проблеми.

Упродовж 2018 року в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти відбулось 15 конференцій: Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 100-річчю Української державності та подвигу Героїв Крут «Українська національна революція 1917 – 1921 рр.: історико-цивілізаційний та національно-патріотичний контексти» (30.01.2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інклюзивне навчання в Новій українській школі» (26 – 27.03.2018 р.); Всеукраїнська веб-конференція «STEM-освіта та шляхи її впровадження в освітній процес» (25.04.2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток професійної майстерності педагога» (26 – 27.04.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 100-річчю утворення Гетьманату П. Скоропадського, «Національно-визвольний рух українців у ХХ ст.» (04 – 05.05.2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Інтродукція рослин на Волино-Поділлі: наука, освіта, мистецтво формування ландшафту, виробництво» (17 – 18.05.2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Нова українська школа: теорія та практика реалізації

інтегрованого підходу» (17 – 18.05.2018 р.); Науково-методична конференція «Нова українська школа: науково-методичний супровід реформування освітньої галузі Тернопільської області» (23.09.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена Дню народження Ігоря Герети, «Другі Геретівські читання» (26.09.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 рр.» (27.09.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 100-річчю від Дня народження Василя Сухомлинського, «Трансформація української педагогічної концепції на початку III тисячоліття» (31.10.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 100-річчю заснування Академії Наук України, «Трансформація українських наукових парадигм упродовж XX-XXI ст.» (заочна форма, 14.11.18 р.); II регіональна науково-практична конференція «Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти» (20.11.2018 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, приурочена 100-річчю проголошення Західноукраїнської народної республіки, «Трансформація концепцій українського державотворення: передовий науковий досвід» (20 – 22.11.2018 р.); обласна веб-конференція «Здоровий спосіб життя (ЗСЖ) – запорука розвитку нації України» (12.12.2018 р.) [3].

Таким чином, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти не лише активно здійснює науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти в навчальних закладах області, сприяє підвищенню професійності педагогів, а й впроваджує обмін досвідом у різних галузях науки як на регіональному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Asar S. Ukraine in the policies of Peter I / S. Asar // Процеси українського державотворення від давніх часів до сьогодення (з нагоди 1000-річчя з початку

правління Ярослава Мудрого): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2018. – С. 32 – 36.

2. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1255-10>

3. Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipro.edu.te.ua/zbirniki/>

4. Фіцула М. М. Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://westudents.com.ua/knigi/349-pedagogka-ftsula-mm.html>

УДК 94 (477)

Мисик Володимир Святославович,

кандидат історичних наук,

заступник директора з науково-педагогічної

та виховної роботи Тернопільського обласного

комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ГАПЛОГРУПИ R1A (ІНДОЄВРОПЕЙЦІ) У ІІІ – І СТОЛІТТІ ДО Н. Е. З ЦИРКУМПОНТІЙСЬКОЇ ЗОНИ

Дослідження особливостей поширення гаплогрупи R1a (індоєвропейці) в ІІІ – І столітті до н. е. з Циркумпонтійської зони є **актуальним** у наш час і потребує детального вивчення. Це питання межує з низкою наукових дисциплін. З одного боку – прикладної, точної науки, генеалогії, дослідження ДНК, а з другого – гуманітарних наук, таких як історія, археологія, філологія. Зокрема, нас зацікавило питання сучасного міжнародного дослідження в плані ДНК, а саме – виявлення гаплогруп та їх утворення, а також проблема походження українського

етносу за допомогою різноманітних фактів та поширення гаплогрупи R1a на території України.

Що ж таке гаплогрупа і як відбувається дослідження в сфері ДНК гаплогруп? Це виявлення певних маркерів крові кожної людини, які надають можливість встановити взаємозв'язки між сучасною людиною, тобто сучасним жителем, та дослідження (на основі подібних маркерів) походження кожної людини. Таким чином, вченим вдалося дослідити появу людей впритул до Мітохондріальної Єви, Y-хромосомного Адама, як вони умовно назвали цих людей. Тобто, десь на зорі людства були саме двоє представників виду, які і вважаються прототипом тих Адама і Єви, носіями геномів яких є сьогоднішні чоловіки та жінки.

Саме гаплогрупа R1a – це гаплогрупа, яка, за припущенням вчених, пов'язана з індоєвропейцями, що проживали на території Циркумпонтійської зони. А індоєвропейці, якщо вдаватися до філологічних аспектів спорідненості мов, заселяють сьогодні територію як Північної, так і Південної Америки, Австралії, від Європи до Індії, Ірану та ін. Тобто, це все споріднені групи. Як спочатку вважалося, ці групи споріднені між собою мовними аспектами і походженням мови від одного кореня – індоєвропейського. Нещодавно дослідники встановили, що індоєвропейці насправді існували як єдина група, не тільки мовно споріднена, а ще й генетично споріднена. Висновки зроблено на підставі дослідження крові людей, що проживали на території Циркумпонтійської зони.

Варто зазначити, що в дослідженнях українських науковців, на жаль, допускаються певні неточності та прогріхи саме в дослідженні походження українського етносу як такого на основі аналізу гаплогруп. Сьогодні науковці заглибилися у царину дослідження гаплогруп походження українського народу, аналізуючи ті чи інші маркери в крові людей на підставі досліджень, уже здійснених у провідних наукових установах світу, співставляючи їх із дослідженнями в археології та мовознавстві українського етносу. Що є, певною мірою, недоцільно. Наприклад, відомий археолог Леонід Залізник, що вважається

одним із найкращих спеціалістів у сфері археології, змішує розуміння терміну «гаплогрупа» із «геном людини», який розглядаємо як сукупність генів людини. Науковець вважає, що саме геном людини лежить в основі дослідження гаплогруп і вияву тих чи інших етносів. Це спричиняє неточності, оскільки він вважає спорідненість трипільців, які проживають на території України, із певною підгрупою гаплогрупи R1a, не досліджуючи відповідні ДНК-маркери з останків самих трипільців. Тобто, основною проблемою дослідження істориків, археологів, філологів України щодо походження українського народу є те, що вони лише порівнюють результати інших науковців та намагаються знайти спільний корінь походження української нації на підставі археологічних, філологічних та ДНК-досліджень. У той же час при проведенні досліджень не акцентувалась увага на детальному аналізі. Зокрема, необхідно вивчити останки тих самих трипільців за допомогою генної інженерії і встановити приналежність тієї чи іншої гаплогрупи до відповідного розселення трипільців та їх походження. Це надає також можливість перекручувати факти деяким історикам Російської Федерації, які, здійснюючи такі самі дослідження, стверджують, що українська нація, український народ насправді уже давним-давно не існують, а є розмиті за допомогою присутності інших народностей на території від Сяну до Дону. Тому велика кількість народів, які приходили на територію України і фактично вступали в контакт із українцями, наштовхує російських дослідників на думку про те, що українського народу, української нації немає, оскільки переміщення цих груп народностей привело до утворення якогось субкультурного етносу, який умовно українці самі собі вирішили називати «українським».

Хоча за дослідженнями тих самих каліфорнійських учених (на жаль, деякі науковці України оновлюють ці дослідження) є підтвердження того, що на сьогоднішній день у нас із вами, наприклад, існує маркер залишку ДНК гаплогрупи R1a. Кожного року в Каліфорнійському університеті випускається розвідка про встановлення приналежності тієї чи іншої підгрупи якоїсь гаплогрупи до того чи іншого народу чи розселення народностей, які вони дослідили. Тобто, окрім того, що науковці беруть ДНК на дослідження сучасної

людини, вони намагаються отримати доступ до останків викопних людей, проаналізувати їхні ДНК та співставити ці результати між собою з метою виявлення спільності, що підтверджує приналежність тієї чи іншої археологічної культури до того чи іншого народу і сучасних нащадків цих людей. Це дозволило (оскільки я досліджував останній рік виключно цю тематику) встановити цим вченим, що приблизно у III – I тисячолітті відбулось розселення певних груп народностей на території Західної України, з якими ми поєднані через спільних предків. Виявляється, що на території України (приблизно на початок-середину I тисячоліття до н. е.) окремі сучасні етноси мали спільних предків. Наприклад, у Західній Україні на той час поширеними були лужицька, висоцька, гальштацька, латенська культури. Тобто, певні споріднені особливості, які були виявлені в захороненнях саме цих культур, були виявлені і в ДНК-дослідженнях. Тому на території Західної України ми можемо чітко говорити про приналежність певних видів ДНК до нашого етносу, які мають 55 відсотків приналежності до так званої гаплогрупи R1a. Тобто, приблизно від 50 до 55 відсотків усіх присутніх у Західній Україні є нащадками індоєвропейців. На жаль, вітчизняні археологи, історики не вдаються до аналізу ДНК-даних виявлених останків викопних людей в археологічних пам'ятках України. І лише західні вчені, наприклад, з Каліфорнійського університету, отримавши хоча б якийсь незначний доступ до цих даних залишків, встановили, що приблизно 55 відсотків населення Тернопільської області є дійсно генетично спорідненими людьми із тими людьми, які мали останнього спільного предка приблизно десь 5 тисяч років тому (III тисячоліття до н. е.).

Серед цих всіх народностей розпочався процес їхнього відокремлення (десь приблизно якраз у III тисячолітті до н. е.) на території Циркумпонтійської зони, і тому ми можемо чітко говорити, що більшість носіїв гаплотипу західнослов'янської гілки гаплогрупи R1a, нащадків прадавніх індоєвропейців, відділилися від праслов'янської сім'ї приблизно 2775 років тому, плюс-мінус 400 років за дослідженнями саме ДНК. Тобто приблизно у VIII ст. до н. е. у нас із поляками, чехами, словаками, моравами існував спільний предок.

Згодом ці народності почали розділятися, і вже в I тисячолітті н. е. в них почали з'являтися власні державності. Тому приблизно до VII ст. до н. е. це була фактично одна «сім'я», один «клан», одна «родина». По великому рахунку, це були односусідські відносини, які існували між людьми десь на одній території у Центрально-Східній Європі. Тобто сьогодні вчені говорять, що всі слов'яни між собою пов'язані через певну кровну спорідненість. А всі вони із греками, італійцями, іранцями, сучасними індусами пов'язані спільним предком, що проживав у V – III тисячолітті до н. е. Ймовірно, що усі ці народності як єдина «індоевропейська родина» мешкали на території сучасного Причорномор'я.

У представників західнослов'янської гілки народностей в крові є 27 відсотків генетичної спорідненості між собою через спільних предків. Цікавим є те, що, наприклад, 15 відсотків населення Тернопільської області в своїй крові має спільну спорідненість певними маркерами крові ще й із центрально-європейськими предками, останній спільний предок яких проживав 2400 (плюс-мінус 300) років тому. Тобто десь відбувалися процеси спільних контактів, що в результаті призвело до того, що сучасні жителі Тернопільщини мають в крові саме ту спорідненість, яка існувала між людьми приблизно в I тисячолітті до н. е.

Є ще дві спорідненості – це балто-карпатська і карпатська гілки, які приблизно складають відповідно 19 і 15 відсотків генетичної спорідненості в нашій крові. Загалом це надає підстави нам стверджувати, що незважаючи на те, які б племена, народності не заселяли територію України протягом всього періоду існування на цій території саме української нації, які б не відбувалися між нами з ними культурні, етнічні обміни, тим не менше як мінімум 55 відсотків населення Тернопільської області залишилися нащадками пращурів, які були споріднені спільним побутом, життям, проживанням, територією і колись древньою індоевропейською мовою. Варто зазначити, що протягом кількох тисяч років територія України була коридором між різними племенами, які проникали з Азії в Європу і, зазвичай, (як це також відбувалося) проникали з Європи в Азію. До речі, російська кров не всіх росіян, а винятково приуральських, тобто жителів міст, селищ приуральських територій до Уралу або десь поряд із Уралом, складала від

40 до 45 відсотків спорідненості із гаплогрупою R1a. Таким чином, це нам тільки надає можливість стверджувати те, що російський субстрат зазнав набагато більших впливів інших народностей. До речі, найбільше впливів він зазнав зі сторони татар, які, напевне, довгий період, за свідченнями саме істориків, заселяли територію сучасної Росії Приуральської і, навіть, московський, як в себе називали татари, орус, був фактично під контролем татар, а там були цілі татарські квартали. До речі, цього ми не зустрінемо в Києві, у Київській Русі, де практично не було поширено засновувати в містах татарські квартали. Це тільки підтверджує те, що український народ є не просто самобутнім, а дійсно сучасні його представники є потомками тих українців, які жили фактично на території сучасної України, починаючи з другої половини I тисячоліття до н. е. Тобто 500-тий рік до н. е., це якраз початок появи українського етносу, української протонації.

Надіємося, що в подальшому ми ще поглибимо свої дослідження вже інших територій України, адже є певна різниця між тим, що наявне в крові українців західних та східних, попри те, що переважно на всій території країни проживає 50 – 55 відсотків населення саме українців, потомків тих первісних українців другої половини I тисячоліття до н. е.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Seeing the wood for the trees: a minimal reference phylogeny for the human Y chromosome., Oven M, Geystelen A, Kayser M, Decorte R, Larmuseau M., Human Mutation, Volume 35, Issue 2, pages 187–191, February 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/humu.22468>
2. Mendez, Fernando; Krahn, Thomas; Schrack, Bonnie; Krahn, Astrid-Maria; Veeramah, Krishna; Woerner, August; Fomine, Forka Leypey Mathew; Bradman, Neil; Thomas, Mark. An African American paternal lineage adds an extremely ancient root to the human Y chromosome phylogenetic tree (англ.) // American Journal of Human Genetics (англ.): journal. – 2013. – 7 March (vol. 92, no. 3). – P. 454. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://haplogroup-a.com/Ancient-Root-AJHG2013.pdf>

3. Сергій Наливайко. ДНК-генеалогія у сучасних етнологічних концепціях про походження українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/опac/search.exe?C21COM=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Ukr%5F2013%5F3%2D4%5F21%2Epdf
4. Леонід Залізняк. Генний код українців та їхніх сусідів очима археології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/History/67624>
5. Борис Явір Іскра. Огляд поширення гаплогрупи R1a в Галичині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galychyna.info/2012/12/02/oglyad-poshynennya-gaplogrupy-r1a-v-galychyni.html>

УДК 37.014.

Петровський Олександр Миколайович,

кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Сьогодні система освіти України зазнає перетворень, які ґрунтуються на основі Концепції «Нова Українська Школа». Змінюючи будь-яку систему, ми повинні розуміти, чого прагнемо і чітко уявляти собі мету і завдання сучасної освіти. На нинішній час мета освіти сформульована на підставі викликів і завдань, які постали перед суспільством і державою в умовах глобалізації світу, загострення конкуренції світових держав, перегрупування різноманітних сил у суперечках за світові ресурси тощо. Країни із слабкою економікою, яка має недостатньо високі темпи розвитку, недостатній науковий потенціал змушені

сьогодні швидко та жорстко реагувати з метою виправлення ситуації, і тут системі освіти відводиться надзвичайно важлива роль. Кожна нація змушена досягти стан освіти, випрацювати власну філософію останньої та формулювати мету і завдання освітніх реформ.

Концепція «Нова Українська Школа» лягла в основу сучасної моделі освіти та доволі чітко формує завдання системи освіти України. Серед них – виховання патріотично налаштованої щодо своєї нації та держави молодшої людини, яка здобуває глибокі знання, набуває умінь та навичок їх застосування, яка усвідомлює особисту відповідальність за прийняті рішення та результати і наслідки діяльності, яка досягає необхідності об'єднання родини, громади, нації, людства для вирішення гострих проблем сьогодення. Сьогодні, як і завжди, ми говоримо про те, що суспільство потребує громадян, вихованих на певних цінностях, патріотів, новаторів, підприємливих та комунікабельних, що толерантно ставляться до інших культур, усвідомлюють особистісне значення.

Коли починається перелік високих цілей, які ставляться перед освітою, одразу розуміємо, наскільки глобалізований сьогодні світ, наскільки існуючі проблеми людства засвідчують необхідність змін, зокрема й у світогляді. Тож, сьогодні ми наголошуємо, зокрема, й на екологічному вихованні, формуванні екологічної свідомості.

Розв'язання глобальних чи й регіональних та місцевих проблем, наприклад, нестача питної води, продовольчих ресурсів, забруднення довкілля і таке інше потребують соціального партнерства. *Хто, де, коли, як* має цього навчитися? Чи здатна ця задача розв'язати сама тільки система освіти? Що на нас чекає, якщо вона не буде змінюватися відповідно до потреб сьогодення та завтрашнього дня?

Концепція Нової української школи була напрацьована громадянським суспільством для України. Нова українська школа стала ключовою в реформі, яку здійснює Міністерство освіти і науки України. Приємно знати, що теперішній міністр освіти і науки Ганна Новосад говорить про те, що позитивні результати і досягнення, набуті в реалізації концепції «Нова українська школа» будуть збережені.

Нова українська школа, яку прагне створити суспільство, має бути для дітей, насамперед, доброзичливою, доброю, такою, що створює гарний настрій, яка дає учням не тільки знання, як це переважно відбувається сьогодні, але і вміння застосовувати їх у житті. Прикро, але ми маємо практику, коли учні не хочуть іти до школи, тому що для них атмосфера там неприємна або й неприйнятна. Останніми роками часто мусимо говорити про булінг в молодіжному середовищі. Разом із тим, змушені визнавати факти булінгу зі сторони дітей щодо учителів та власних батьків. І знову постає проблема виховання: морального, правового, громадянського тощо. Які морально-духовні цінності будуть сповідувати нові покоління громадян України? І це – найголовніше.

Будь-який проект (реформа освіти – також проект) має свою мету, визначені завдання, потребує відповідних ресурсів: матеріальних, технічних, фінансових, кадрових тощо.

Кадрове забезпечення освіти є одним із вирішальних чинників успішності реформи. Суспільство потребує умотивованих вчителів, які постійно дбають про свій фаховий рівень. Якщо педагоги не сприймають нової парадигми мислення, «ховаються» від нових завдань, не «бачать» себе в процесі удосконалення, то важко говорити про позитивні перспективи реформи. Сучасні освітні технології, методи і форми навчання потребують вмілого застосування у вчительській практиці. Потребують змін і змінюються зміст, структура, форми навчання тощо. Тож надзвичайно зростає значення післядипломної педагогічної освіти. Відтак змінюється ринок освітніх послуг, посилюється конкуренція суб'єктів, що здійснюють підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти доводиться невтомно працювати над втіленням гарних «ноу хау» зарубіжних систем освіти у вітчизняну практику. В Україні дуже багато приділяється уваги фінській, канадській, сінгапурській, естонській та іншим моделям освіти. Ми позитивно оцінюємо чужий досвід, проте розуміємо, що «механічне» перенесення цих моделей освіти на наш ґрунт не гарантує нам успішної реалізації завдань системи

освіти в Україні. Хотілося б, щоб вивчення чужого досвіду не виливалося просто в черговий проект, до якого будуть залучатися всі педагоги, а потім не зможуть застосовувати отримані знання та навички у практичній діяльності. Ми прагнемо застосування найкращих освітніх практик, але мусимо зважати на стан матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення системи освіти. Ми мусимо зважати й на ставлення до суспільних потреб з боку держави як інституту, який все організовує і забезпечує, а також чиновницького апарату і тих людей, яких громадяни обирають до Верховної Ради України тощо.

Коли ми говоримо про зарубіжний, зокрема фінський, досвід, то відзначаємо, насамперед, відповідальне ставлення до освіти всіх учасників освітнього процесу та держави і суспільства загалом. Ми бачимо усвідомлений підхід значної частини учнів до власної освіти, які додатково, до обов'язкової програми навчання, обирають певну кількість навчальних предметів. Їм із раннього дитинства прищеплюється почуття відповідальності за власне здоров'я, життєву перспективу. До цієї справи активно залучено батьків і вони розуміють свою відповідальність перед власними дітьми та державою. Суспільство й держава поєднують зусилля у забезпеченні системи освіти необхідними матеріальними, технічними, фінансовими, кадровими ресурсами. Важливим елементом фінського досвіду позитивних змін в освіті є формування позитивного іміджу, високого соціального статусу учителя, зокрема створення високої мотивації до відповідальної та результативної роботи педагогів, у тому числі постійного фахового вдосконалення.

Для нас має цінність досвід організації освіти і в інших країнах, зокрема у Великій Британії. Британські організації в Україні працюють вже багато років. В українській освіті відбулися позитивні зрушення й завдяки діяльності Британської ради, насамперед у вивченні англійської мови. Є певні позитивні набутки від співпраці з Global change (інститут у Лондоні). І будемо сподіватися, що цей досвід також нам чимось допоможе. Але ми вже сьогодні говоримо, що механічне перенесення неможливе: переймати інші моделі освіти треба творчо. Ми маємо напрацьовувати власні моделі, з урахуванням тих завдань, які на

даному етапі розвитку держави і стану суспільства є актуальними, необхідними для реалізації, залежно від сформульованої громадянським суспільством мети освіти, наявних ресурсів, насамперед кадрового.

Я оптимістично дивлюся на можливість реалізації Концепції «Нова українська школа», адже у здійсненні реформи обрано правильну послідовність першочергових кроків, зокрема, крім постановки мети і завдань, активно здійснюється робота з удосконалення кадрового ресурсу – від учителя й до керівних працівників освіти. Уже третій рік ОППО активно підвищують кваліфікацію або навчають роботі по-новому (на засадах концепції Нової української школи) вчителів початкової школи. Ми вже переходимо до середньої школи, до середньої ланки освіти, і говоримо про те, що, знову ж таки, ми будемо вчитися і будемо поширювати ті ідеї, які закладено в Концепції «Нова українська школа».

Важливою та методологічно правильною, як стрижнева основа системи освіти, залишаються дитиноцентризм і педагогіка партнерства. Вони й надалі визначають зміст і форми освітнього процесу. Пріоритетом змін у школі є надання учням можливості бути суб'єктами освітнього процесу, зокрема обирати навчальні предмети, працювати за індивідуальними освітніми траєкторіями, що готуватиме їх до відповідального, свідомого вибору в житті. Звідси випливає потреба у змінах в організації самого освітнього процесу, використанню нових, незвичних для нашої традиційної Школи, форм роботи, взаємодії педагогів та учнів, батьків. Так, певним стримуючим чинником тут виступає класно-урочна система організації навчального процесу, до якої звикла наша Школа. Недостатньо забезпечується бюджетами різних рівнів можливість автономії закладів освіти тощо.

Сьогодні зазнає змін і система післядипломної педагогічної освіти. Вона має бути актуальною, мобільнішою, ніж дотепер, давати можливість вчителю удосконалюватися за індивідуальною траєкторією. У Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти ведеться активна робота по створенню таких умов, за яких учитель зможе обирати цілі курси,

окремі навчальні предмети, теми лекцій, семінарів, практикумів, тренінгів тощо залежно від того, що саме йому потрібно на даному етапі вдосконалення фахової майстерності з метою наступного успішного застосування в освітньому процесі, налагодженні співпраці з учнями, батьками, колегами.

Усіх проблем не перелічити, але будучи поміркованим оптимістом, вважаю, що громадянське суспільство спільно з державою, як організуючим інститутом, зможе створити умови, за яких система освіти успішно реалізовуватиме свої завдання. Усі ми прагнемо того, щоб наше суспільство змінювалося на краще, економіка країни зростала, військова міць нашої держави ставала надійнішою, а кожна людина, яка живе в нашій державі, почувалася щасливою.

УДК 378.09

Романовський Сергій Васильович,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, директор ліцею «Інтелект»,
м. Київ

**НОВІ ПІДХОДИ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ У СУЧАСНОМУ
ВИЗНАЧЕННІ ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
ОСВІТИ», ОБҐРУНТОВАНІ РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-
ДОСЛІДНОЇ ПРАКТИКИ**

Аналіз наукових джерел (В. Бондар, М. Вачевський, В. Вікторов, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Р. Зуб'як, В. Лунячек, В. Мадзігон, В. Маслов, В. Олійник, О. Перчук, Л. Петриченко, З. Рябова, А. Чірва тощо) свідчить, що теоретичні дослідження, в яких розглядалися різні аспекти теорії і методики управління освітою, базуються на наукових дослідженнях у галузі управління освітніми закладами другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та на класичних теоріях менеджменту освіти другої половини ХХ ст.

Напрямок управління якістю освіти є актуальним і серед російських дослідників, що висвітлено в кандидатських та докторських дослідженнях упродовж останніх п'ятнадцяти років. Зокрема, у працях О. Барабаша, В. Іваніщева, Н. Лисенко, Г. Постнікової, Г. Полянської, Є. Політова, В. Плотнікової, Г. Радзивілової, І. Рахімбаєва, О. Сафонової, Т. Сенцової, Н. Сірого, Є. Філіпової, С. Хачетлова, І. Чепуришкіна тощо.

Аналіз науково-методичних джерел засвідчує, що формування науково-методичного супроводу якості освіти в освітньому комплексі «Школа – ліцей – технічний університет», апробованого 20-річним досвідом та обґрунтованого стабільними високими результатами ЗНО випускників Київського ліцею «Інтелект» [1], є актуальним.

У цілому система викладання в ліцеї складається з 4 рівнів. На четвертому рівні (10 – 11 класи) викладають кандидати фізико-математичних наук, доценти. Зміст лекцій науково-педагогічних працівників збережено на електронному інтернет-сайті ліцею. Англomовний цикл викладають науково-педагогічні працівники, які раніше працювали у лінгвістичних університетах [1]. Профільні предмети також викладають вчителі, які працювали у закладах вищої освіти (ЗВО), тому вони реалізують наступність ЗЗСО – ЗВО. Так, наприклад, предмет «Історія» одна група вчителів викладає в 5 – 8 класах, інша група готує 10 – 11 класи, окрема група здійснює підготовку до ЗНО.

Загальну модель науково-методичного супроводу управління якістю освіти (УЯО), можна представити у наступній схемі (*див. Схему 1*).

Реалізація наведеної вище моделі здійснюється під безпосереднім керівництвом директора ліцею (кандидата фізико-математичних наук, доцента), заступника директора з наукової діяльності (кандидата фізико-математичних наук, доцента) та заступника директора з англomовних дисциплін.

Головний принцип досягнення теоретичних обґрунтувань, узагальнень і концептуальних положень базується на провідному принципі експериментально-дослідної педагогічної практики з УЯО в ліцеї «Інтелект»: *«від практики – до теорії»*. При цьому кожне теоретичне твердження має бути обґрунтованим

успішними результатами освітньої практики. На цьому принципі базується уся дослідно-експериментальна діяльність ліцею.

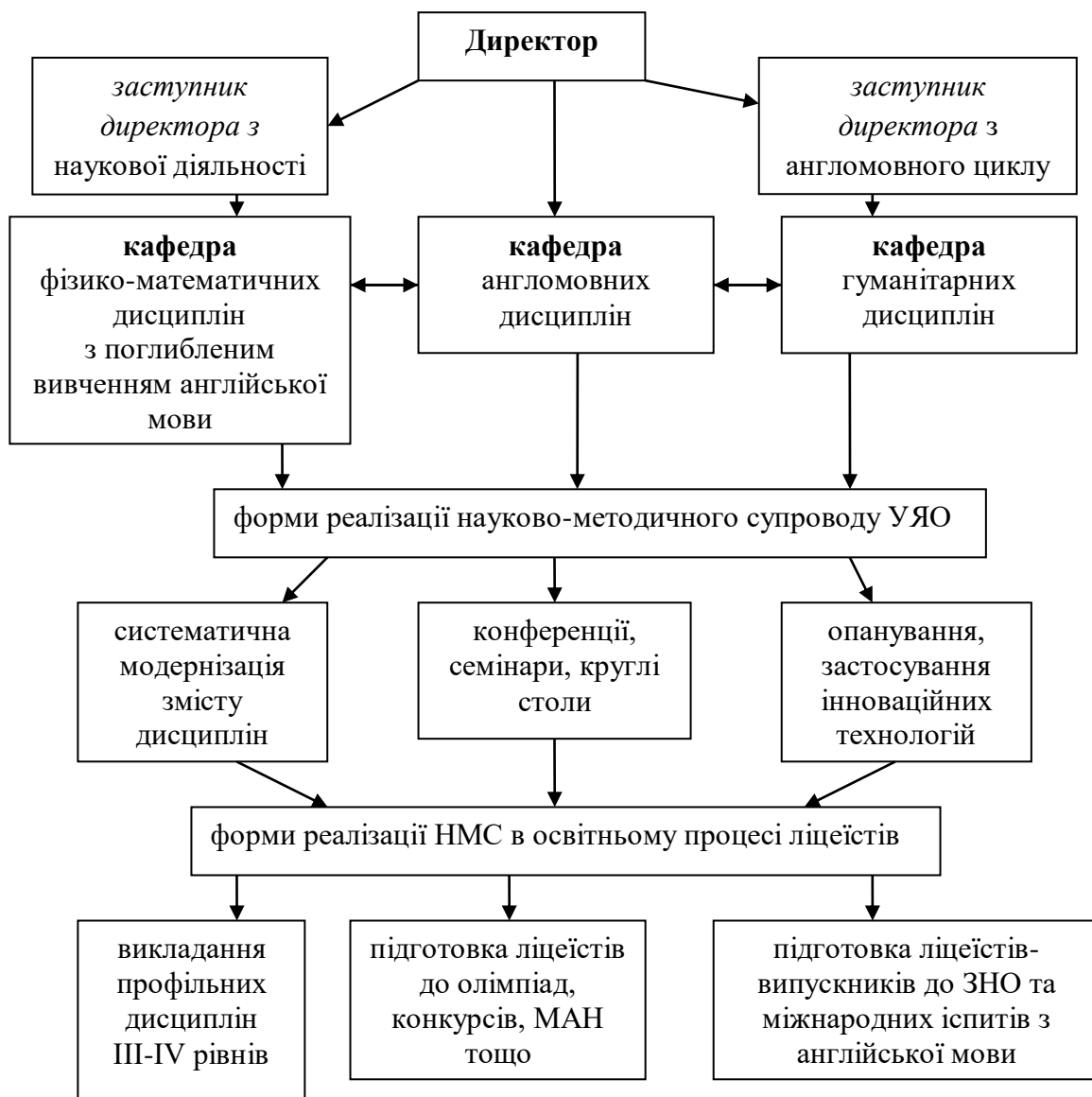

Схема 1. Модель науково-методичного супроводу УЯО в ліцеї «Інтелект»

Джерело: розроблено автором дослідження

Окрім авторських принципів, визначених в авторській монографії [1], визначення педагогічної категорії «управління якістю освіти» взаємопов'язане з тлумаченнями інших споріднених педагогічних термінів.

Розрізняють такі домінуючі функції у діяльності ЗЗСО. Зокрема, М. Поташник основою діяльності закладів освіти вважає фахове зростання вчителя, зацікавленість педагогічного колективу науково-методичною діяльністю, вивчення досягнень педагогічної науки та перспективного педагогічного досвіду;

Ю. Бабанський – ефективність методичної діяльності на оптимізації освітньої діяльності. Г. Дмитренко, В. Олійником, О. Онуфрієвою розроблено моделі науково-методичного супроводу кінця ХХ століття [2].

Отже, науково-методичний супровід – це складник освітнього процесу, основний засіб управління освітньою діяльністю, спрямований на вдосконалення професійної компетентності вчителя, продукування ним психолого-педагогічних ідей, розроблення та впровадження сучасних педагогічних технологій освіти і виховання, а також створення і поширення перспективного педагогічного досвіду [2, с. 77].

У електронній вільній енциклопедії термін «управління якістю» тлумачиться як «скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації щодо якості» [3]. У нашій моделі УЯО більш ніж на 70% залежить від згаданої вище авторської моделі супроводу.

У здійснюваному внутрішньому контролі і самоконтролі за станом діяльності, створеної моделі НМС, застосовуються методи статистичного контролю та управління якістю (грунтуючись на математичній статистиці). Щодо актуальності і важливості цих методів названі основні моменти, зазначені українськими дописувачами Вікіпедії, що базуються на досвіді японських фахівців в області якості: «Японські фахівці вибрали з усієї безлічі сім методів. Їх заслуга полягає в тому, що вони забезпечили простоту, наочність, візуалізацію цих методів, перетворивши їх фактично в ефективні інструменти контролю якості», це Контрольний листок, Стратифікація (розшарування), Гістограма, Аналіз Парето, Причинно-наслідкова діаграма Ісікава, Діаграма розкиду, Контрольна карта [3].

Вивчаючи педагогічну категорію «*управління розвитком*», О. Касьянова знаходить обґрунтування даного поняття у наукових працях таких вчених, як А. Капто, В. Лазарев, А. Лоренсов, І. Моїсєєв, М. Поташник, Е. Усова, О. Хомерікі. При цьому дослідниця виокремлює поняття «управління функціонуванням» і «управління розвитком», враховуючи різницю в цільових призначеннях [Дис., с. 13]. Тут варто зауважити, що якщо зміст поняття

«управління функціонуванням», на нашу думку, передбачає управління діяльністю (управління здійсненням постійної дії), то «управління розвитком» вміщує у своїй змістовій структурі управління переходом на новий рівень, тобто *вдосконалення і підвищення наявного рівня розвитку, в якому **якість** займає домінуюче місце у змістовому наповненні згаданої категорії (визначення Авт. С. Р.)*.

О. Касьянова у дослідженні педагогічної експертизи розвитку освіти надає також узагальнююче розуміння розвитку системи освіти (див. Дис. Додаток, с. 135), в якому мета розвитку системи обумовлює завдання розвитку і їх латентні та не латентні зв'язки з управлінськими впливами, відповідно до чого розвиваючими процесами стають охоплені усі компоненти системи освіти, які тягнуть за собою зміни структури, зміни складу, зміни змісту діяльності, зміни системи управління [Там само]. У кінцевому результаті гіпотетично освітня система має вийти на **якісно новий рівень функціонування системи**.

Ми погоджуємось із загальним планом дії розвитку освітньої системи, який запропонований О. Касьяною у зазначеній нею схемі розвитку системи освіти (СРСО), в якій ми вбачаємо модель можливого вирішення досліджуваної у монографії наукової проблеми, що схематично представляє шляхи узгодження протиріччя освітньої дійсності. При цьому ми вважаємо, що реалії стану якості української освіти, висвітлені нами у попередніх публікаціях (2016-2018/19 рр.) та узагальнені у параграфі 1.3, і частково у п. 2.1 [1] мають великі протиріччя між наявними на теперішній час освітніми ресурсами в нашій країні (методики, апробовані результативні елементи класичних й інноваційних технологій освіти) і можливостями (відсоток наявних в країні фахівців відповідного рівня підготовки, готовність керівних ланок освітніх державних і приватних установ не лише до сприйняття результатів наукових освітніх досліджень, а й до підвищення рівня якості як власної фахової підготовки, так і педагогічних кадрів різних вікових категорій і, навіть, готовність до зміни поглядів на деякі освітні проблеми та явища (і їх сприйняття), які б відповідали сучасному рівню світового розвитку освіти й вимогам європейського ринку освітніх послуг), досягнення якісно нового

рівня функціонування системи, які автору даної дисертації вдалось вирішити спільними зусиллями колективу керівництва і викладачів ліцею впродовж багаторічної систематичної діяльності щодо створення (розробки, постійної модернізації (засобів, змісту, форм освіти), а також самовдосконалення і самоконтролю) експериментально отриманої і апробованої 28-річним досвідом моделі УЯО в ОК ліцей «Інтелект».

Ураховуючи, що будь-яка система складається з набору елементів, які логічно працюють на кінцеву (очікувану, заплановану) мету, варто схематично представити узагальнену систему УЯО в ОК ліцей «Інтелект» (див. Схему 2).

Схема 2. Система управління якістю освіти в ОК «Школа-ліцей-Технічний університет».

Зазначена система УЯО діє за класичними законами управління:

- 1) задум і прийняття рішень;
- 2) організація діяльності;
- 3) контроль і зворотній зв'язок;
- 4) оперативне втручання (реагування на негативні результати поточного моніторингу, контрольних зрізів з метою виправлення);
- 5) закон самоуправління.

Враховуючи аналіз фахових джерел і результати власних спостережень під час експериментальної педагогічної діяльності, сутністю дефініції «**якість освіти**» на сучасному етапі розвитку педагогічної галузі необхідно вважати **рівень відображення кінцевої мети освіти в змісті освіти**» [1, с. 5].

Авторське розуміння «**управління якістю освіти**» ґрунтується на загально-педагогічному підході й передбачає *багатогранний технологічно-педагогічний процес (явище) у межах функціонування інноваційного освітнього середовища середньої ланки з європейськими характеристиками (С. Р.)*. Це передусім містить мовно-культурний компонент освітнього середовища, що забезпечується систематичними корегуваннями у вивченні англійської, російської та української мов, де англійська мова є домінуючим розвивальним і культуротворчим складником. Міжнародна мова забезпечує формування таких рис дитячої особистості, як широта світогляду; толерантність до інших культур світу, націй; інтелігентність; мобільність; сприяє розвитку логічного мислення. Англійська мова також сприяє формуванню у дітей вишуканого сприйняття навколишнього світу засобами вивчення кращих літературних творів англійських країн.

Таким чином, теоретичні, методичні та експериментальні праці дали можливість обґрунтувати науково-методичний супровід, модель і систему УЯО в інноваційному освітньому середовищі ліцею «Інтелект», нові визначення педагогічних категорій, які ґрунтуються на авторській експериментально-педагогічній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Романовський С. В. Теоретико-методичні основи управління якістю освіти в комплексі «Школа-ліцей-Технічний університет»: монографія. Вид-во ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА». – Київ, 2018. – 532 с.
2. Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць / За наук. ред. Г. О. Васьківської; упоряд. С. В. Косянчука. – Київ: Інститут обдарованої дитини, 2015.– 224 с.
3. Управління якістю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

УДК 321.74(47+57):323.28

Святненко Анна Василівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук Національного
університету біоресурсів і
природокористування України,
м. Київ

СТАВЛЕННЯ СТЕПАНА ХМАРИ ДО РАДЯНСЬКОГО ІМПЕРСЬКОГО РЕЖИМУ

Степан Хмара – активіст українського національно-визвольного руху. За політичну й правозахисну діяльність був заарештований КДБ у 1980 році і засуджений до 7 років ув'язнення у таборах суворого режиму та на 5 років заслання. Народний депутат України трьох скликань (I, II, IV), Герой України (2006) із врученням ордена Держави за визначні особисті заслуги у боротьбі за відродження незалежності Української держави, відданість ідеалам свободи та демократії.

Степан Хмара є автором статті 17 Конституції України про недопущення розташування іноземних військових баз на території України та співавтор статті 10 Конституції України про державний статус української мови. Також його перу належать праці: «Часткове співробітництво і спритна дипломатія» (1973), «Етноцид українців у СРСР» (1974), «Генеральний погром» (1974), «Україна в промені Христового світла» (1988), «За справедливу Україну» (1999) тощо [1; 2].

Важливим напрямом ідеологічної опозиційної роботи Степана Хмари стало викриття національної більшовицької політики, яка фактично передбачала планомірний етноцид неросійських народів у СРСР. За допомогою низки фактів він обґрунтовує неправомірність твердження радянських ідеологів, що національне питання в СРСР розв'язане, а національної проблеми не існує. Він доводить, що радянський режим – це диктатура у формі соціал-фашизму.

У праці «Етноцид українців у СРСР» Степан Хмара наводить дані демографічної статистики, які свідчать, що окупаційна радянська влада широко застосовувала методи фізичного знищення українського народу як на Сході (20 – 30-ті роки), так і на Заході (40 – 50-ті роки) України, але цей метод не виправдав сподівань загарбників. Дослідник звертає увагу, що русифікаторська політика окупантів особливо посилилася після XXIV з'їзду КПРС (1971), коли керівництво партії вдалося до інших механізмів ліквідації українського народу – денационалізація з одночасною русифікацією, зокрема використовуючи метод розведення та замороження української нації. Останній полягав у тому, що з економічним підйомом вагому роль у духовному житті почали відігравати міста, а відтак, через їх насильницьку русифікацію, великодержавні шовіністи намагалися проводити антиукраїнську політику: під прикриттям інтернаціональної допомоги українцям і гасел про непримиренну боротьбу з проявами українського націоналізму українські міста за рахунок еміграції з Росії заселялися нелімітованою кількістю росіян. Їм гарантувалося привілейоване становище, а українські міста набували «російського обличчя».

У світлі національного колоніалізму Степан Хмара у праці «Етноцид українців у СРСР» критикує непримиренне ставлення партійних ідеологів до

«застарілих національних традицій і звичаїв», яким вони заперечували саме існування окремих народів (ця теза не поширювалася на російський народ). Він наголошує, що так влада відкидала те, що народи надбали протягом століть, вдихаючи суспільну мудрість десятків і сотень поколінь, тобто ті специфічні особливості кожного народу, без яких неможливе його існування як національної індивідуальності. Натомість Кремль створив чергову байку про «нову історичну спільність – радянський народ». Однак, кому потрібне «це абстрактне покривало, під яким ховається російський шовіністичний хребет»?

Одним із аспектів зацікавлення Степана Хмари стало національне питання у контексті міжнародної політики. У праці «Часткове співробітництво і спритна дипломатія» він критикував американського президента Р. Ніксона за економічну допомогу СРСР без акцентуації на вимогах до радянського уряду надати права та свободи народам Радянського Союзу. Степан Хмара констатує, що радянський (Степан Хмара називає його «совецьким») режим від початку свого виникнення спирався виключно на терор усередині держави-імперії, а ідеологія й устрій СРСР не мають нічого спільного із соціалізмом. Характерна особливість радянського фашизму – акуратне маскування своїх цілей за допомогою гігантського пропагандистського апарату та монополії на будь-яку інформацію. Його найбільша небезпека в тому, що він приховано лицемірний, а отже – більш живучий, ніж цинічний фашизм.

Степан Хмара стверджує, що зміцнення радянського фашистського режиму відіграло не останню роль у виникненні німецького гітлеризму. Європа, перелякана загрозою зі Сходу, не змогла відразу розгледіти та своєчасно зупинити гітлерівську потвору, сподіваючись, що саме вона зможе протистояти розповсюдженню більшовизму. Водночас радянський режим допомагав гітлеризмові запроваджувати «новий порядок» у Європі та перекроювати її карту (окупація Західної України, країн Прибалтики, напад на Фінляндію), допоки не став його жертвою. Багата й сильна Америка спостерігала, як європейські країни одна за одною ставали жертвами двох фашистських хижаків. Відтак радянський режим почасти зобов'язаний своїм зміцненням та існуванням могутній Америці,

яка спорадично «підгодовувала» його економічно, що дало йому змогу набрати силу, зміцнити свою величезну імперію і перетворитися на супердержаву у військовому значенні, залишаючись тюрмою народів.

Степан Хмара послідовно виступає проти комуністичної ідеології, позаяк вважає, що КПРС – КПУ несуть усю відповідальність за злочини, заподіяні народів України протягом сімдесяти років радянської окупації, і є головною перешкодою на шляху країни до справжньої незалежності й національно-правової держави. Будучи народним депутатом Верховної Ради УРСР, у жовтні 1990 року Степан Хмара підготував законопроект про розпуск комуністичної партії та націоналізацію її майна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Степан Хмара (Максим Сагайдак). Дорогою до мрії. Т. I. К.: Фенікс, 2005. – 464 с.
2. Степан Хмара (Максим Сагайдак). Дорогою до мрії. Т. II. К.: Фенікс, 2005. – 628 с.

УДК 374.7:373 (477) «197/198»

Сергуніна Тетяна Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
методист відділу організаційно-методичної
та інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ В 70-Х
РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО
ОБЛАСНОГО КОМУНАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ)**

Із розвитком науково-технічного прогресу, який набрав великих обертів у другій половині ХХ століття, перед державою постало завдання постійного поповнення знань та розвитку навичок користування різними новими технологіями у людей, які мають вищу освіту і працюють за своїм фахом вже певну кількість років. Вчені прийшли до висновку, що відбувається процес «застарівання знань», тому «Потреба фахівців у постійному поповненні знань через систему, яка б відповідала запитам працівників, стає життєвою необхідністю» [4, с. 1]. Особливо це стосується педагогічних працівників, які постійно мають займатися самоосвітою, оволодівати новими методами та прийомами навчання, розвивати вміння використовувати технічні ресурси на уроках тощо. Саме вчителі формують молоде покоління країни, від якого залежить її майбутнє, «ефективність навчання і виховання підростаючого покоління, утілення в життя освітньої стратегії, яка покликана сприяти розвитку суспільства в цілому та окремої особистості зокрема» [4, с. 1]. Тому питання розвитку післядипломної освіти завжди було, є і буде **актуальним** у всьому світі.

Метою нашої статті є дослідити (на основі архівних матеріалів) специфіку розвитку післядипломної освіти в 70-х роках ХХ століття на прикладі Тернопільського інституту вдосконалення вчителів.

Про необхідність підвищення кваліфікації вчителів органи влади турбувалися ще у першій половині ХХ ст. Результатом цього було створення інститутів удосконалення вчителів. Так, 9 лютого 1940 року був виданий наказ Народного комісаріату освіти УРСР № 512 «Про організацію обласних інститутів удосконалення вчителів». У Тернополі Інститут удосконалення вчителів був організований рішенням Президії Облвиконкому з 1-го квітня 1940 р. [5]. За час свого існування інститут став невід'ємною частиною фахового зростання вчителів-предметників, вихователів, керівників освітніх установ тощо.

У 1970-ті роки працівники Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів продовжували кращі традиції колективу, започатковані у 40 – 60-х роках ХХ ст., а також розробляли і впроваджували нові форми та методи

роботи з вчителями. Так, проводилася робота щодо подолання безсистемності «у виховних зусиллях педагогів», забезпечення органічної єдності навчання й виховання, зміцнення зв'язку шкіл із життям [2, арк. 2]. Працівники кабінетів проводили значну роботу у плані «курсової і семінарської перепідготовки педагогічних кадрів, особливо сільських шкіл, дошкільних закладів та позашкільних установ, надання конкретної допомоги вчителям в оволодінні передовим досвідом майстрів педагогічної справи, а також дальшого вдосконалення форм і методів навчально-виховного процесу» [2, арк. 2].

У той час здійснювався перехід шкіл на кабінетну систему навчання, тому багато уваги приділялося опрацюванню шляхів такого переходу. Вводились нові програми і тому проводився контроль стану викладання та якості знань учнів. Розроблялися та втілювалися у життя заходи щодо удосконалення навчально-виховного процесу.

У середині 1970-х рр. в інституті працювало 50 працівників, зокрема директор, заступник директора з навчально-методичної роботи, бібліотекар, 10 завідувачів кабінетами, 12 методистів, 4 працівників централізованої бухгалтерії та 6 прибиральниць.

Розширялася матеріальна база закладу. Загальна площа інституту тоді складала 622 кв. м., 260 кв. м. займав гуртожиток на 60 місць для вчителів. Була обладнана фільмотека, яка займала 2 кімнати. У фільмофонд входило 785 назв навчальних кінофільмів, 129 – кінофрагментів, 125 – кінокільцівок. «Кінокільцівка – це 11,5-хвилинний фільм. У деяких школах іще збереглися такі фільми (наприклад, «Рух крові судинами», «Такти роботи серця», «Утворення лімфи та тканинної рідини», «Роль ядра в передачі спадкових ознак», «Мітоз», «Порушення процесу мітозу»)» [3]. Книжковий фонд бібліотеки становив 48 614 примірників книг різних галузей знань.

У 1970-х роках практикувалися наступні види перепідготовки педагогічних кадрів: місячні курси при вузах, місячні та двотижневі курси при обласному інституті вдосконалення вчителів, двотижневі курси при районних (міських) методкабінетах, постійно діючі курси без відриву від виробництва в окремих

районах області і районні постійно діючі та коротко термінові семінари і семінари-практикуми [2, арк. 9]. Перепідготовка вчителів проходила і на місячних курсах при вузах, зокрема, при Тернопільському педагогічному інституті.

На курсах підвищення кваліфікації практикувалися такі форми роботи, як лекції, семінарські заняття, лекційно-практичні заняття, конференції з обговорення окремих проблемних питань, конференції обміну досвідом роботи, усні і письмові заліки тощо [2, арк. 14].

Працівники інституту проводили обласні семінари і семінари-практикуми для керівників районних методичних об'єднань та вчителів різних фахів. Тематика таких семінарів в основному була присвячена вузловим питанням роботи за новими програмами [2, арк. 14].

Постійно поповнювалась матеріальна база методичних кабінетів. Згідно звіту про роботу інституту за 1974 – 1975 рр. хороші умови роботи були створені в Бережанському, Гусятинському, Заліщицькому, Бучацькому і Козівському районах. Так, в Бережанському методкабінеті були обладнані дві робочі кімнати для методистів, приміщення для бібліотеки, кімната для педагогічної виставки та зал на 70 місць для проведення нарад, засідань, семінарів [2, арк. 14].

Обласний інститут вдосконалення вчителів спрямовував роботу районних та міських методичних кабінетів «на організацію та проведення систематичної роботи з педагогічними кадрами, надання методичної допомоги керівникам шкіл і вчителям у вивченні, узагальненні і популяризації передового досвіду, а також в справі переходу шкіл на кабінетну систему навчання» [2, арк. 46]. Так, діяльність Гусятинського райметодкабінету була визнана кращою, а матеріали з досвіду його роботи представлені на Республіканську виставку досягнень народного господарства у павільйоні «Народна освіта». Цей кабінет надавав відчутну допомогу роботі сільських загальноосвітніх шкіл. Створювалися умови для переходу на кабінетну систему навчання. Одним із завдань апарату районо і райметодкабінету було створення навчальних кабінетів усіх навчальних предметів і поширення на їх базі передового педагогічного досвіду серед вчителів» [2, арк. 47]. Такий шлях визнали найбільш ефективним, бо він забезпечував

інтенсифікацію педагогічної праці вчителів і навчальної діяльності учнів. Кабінетна система сприяла «більш значному виділенню часу на самостійну навчальну роботу учнів на уроці» [2, арк. 47]. Гусятинський районний кабінет впровадив також ефективну форму виготовлення дидактичного матеріалу, підготовки методичних розробок із предметів загальними зусиллями педагогів. Готові методичні розробки розсилалися в усі методичні об'єднання.

Одним із головних завдань працівників кабінетів інституту в середині 1970-х років було вивчення стану викладання окремих предметів, рівня знань учнів та формування практичних навичок школярів. Із цією метою, наприклад, у 1974 – 1975 н. р. було зроблено 376 виїздів, відвідано 2 405 уроків, 25 занять шкіл передового досвіду, 67 факультативних занять, проведено більше 400 письмових контрольних робіт, взято участь у 87 засіданнях педагогічних рад та 103 засіданнях методичних об'єднань [2, арк. 53]. Кожним кабінетом інституту розроблялися та відправлялися методичні листи та методичні рекомендації з різних предметів, інструктивно-методичні матеріали тощо.

Працівники інституту використовували у своїй практичній діяльності наступні форми роботи: «широка організація курсової перепідготовки вчителів, проведення постійно діючих і періодичних короткотермінових семінарів, консультацій педагогічних виставок, надання під час перебудування в школах конкретної допомоги вчителям в оволодінні досвідом майстрів педагогічної справи, в удосконаленні форм і методів навчально-виховного процесу, висвітлення досвіду роботи кращих вчителів у формі методичних листів, плакатів, методичних рекомендацій, робота з активом» тощо [1, арк. 1].

На кожний календарний рік складався річний план роботи інституту, на основі котрого розроблялися річні плани роботи всіх кабінетів. Кожний методичний працівник на основі річного плану роботи кабінету складав свій тижневий план і вів облік проведеної роботи [1, арк. 1-2].

Одним із головних завдань роботи інституту було підготувати вчителів до роботи за новими програмами. У ці роки інститут практикував наступні форми перепідготовки педагогічних кадрів: «поглиблені місячні курси з відривом від

роботи при педвузах і університетах, місячні і двотижневі поточні курси з відривом від роботи при облінституті УКВ, постійно діючі (однорічні і дворічні) курси без відриву від роботи, очно-заочні курси, постійно діючі і короткотермінові семінари і семінари-практикуми» [1, арк. 2]. Зокрема, у 1970 навчальному році місячні і двотижневі курси пройшли 119 директорів восьмирічних шкіл, 71 заступник директора восьмирічних шкіл та 53 заступників директорів середніх шкіл за фахом математиків, 202 працівники дошкільних установ, 1 320 вчителів різних фахів. Однорічні і дворічні курси без відриву від роботи пройшли 412 вчителів різних спеціальностей, дворічні очно-заочні курси – 17 директорів і заступників директорів шкіл Лановецького району, 50 вихователів Буцацької і Коропецької шкіл-інтернатів. Короткотерміновими обласними семінарами було охоплено 2 444 особи різних категорій педагогічних працівників [1, арк. 2].

Створення постійного складу лекторів із числа викладачів вузів сприяло піднесенню рівня викладання на курсах. Серед них були, наприклад, викладачі Тернопільського педагогічного інституту та Львівського державного університету. Так, протягом 1970 року науковцями було прочитано 4 539 лекцій [1, арк. 4]. Особливою увагою користувались лекції кандидата біологічних наук, доцента О. Д. Черетянка, кандидата хімічних наук З. Я. Крайнера Тернопільського педінституту, старших викладачів Тернопільського філіалу Львівського політехнічного інституту І. С. Галанець, А. Д. Дідух, М. М. Медюх. Щодо переходу у 1971 – 1972 н. р. на нові програми навчання виступила перед слухачами професор, доктор філологічних наук Ю. К. Редько, доценти М. М. Шкільник, О. А. Сербенська, П. І. Панько, А. І. Скоць (Львівський держуніверситет).

Під час курсової підготовки керівників шкіл значна увага приділялась фаховій та методичній підготовці, вивченню питань школознавства, читанню лекцій психолого-педагогічного характеру. Так, у грудні 1970 р. на місячних курсах директорів середніх та восьмирічних шкіл (за фахом математика), із 140 годин на розгляд психолого-педагогічних тем відведено 42 години, на вивчення

питань школознавства – 26 годин, актуальних питань викладання математики – 46 годин, вивченню питань контролю за станом викладання математики, фізики та інших навчальних дисциплін – 20 годин [1, арк. 6].

У кожному районі були організовані опорні школи з методичної роботи з керівними кадрами (49 шкіл області). На базі цих шкіл діяли семінари, де педпрацівники вивчали передовий педагогічний досвід. На семінарах для директорів шкіл та їх заступників основна увага приділялась питанню підвищення науково-теоретичного рівня педагогічних працівників та піднесення рівня навчально-виховної роботи.

Інститут разом із Чортківським педучилищем і райметодкабінетом у 1969 – 1970 рр. провів експериментальну роботу з перевірки нових програм і підручників для молодших класів. Спостереження перевіряючими уроків у початкових класах показало, що розвиток дітей проходить швидше, ніж при роботі за старими програмами. Аналізувалась відповідність матеріалу підручників із різних предметів (математики, української мови, природознавства тощо) новій програмі. Методистами робились зауваження щодо змісту та структури підручників та пропонувались шляхи їх усунення [1, арк. 13-14].

Працівники кабінету технічних засобів навчання інституту систематично проводили роботу з підвищення кваліфікації вчителів із питань використання наочності та технічних засобів навчання. Так, станом на 1 січня 1971 р. 11 231 вчителів одержали права кінодемонстратора [1, арк. 14].

Багато уваги приділялося розвитку самоосвіти вчителів. Розсилалися методичні листи з питань самоосвіти, примірні плани роботи вчителів, списки рекомендованої літератури з окремих предметів.

Під час січневих і березневих канікул практикувалися виїзди в райони Тернопільської області науковців, викладачів вузів та методистів для читання лекцій і проведення консультацій. Так, під час січневих канікул 1970 – 1971 н. р. в райони області було відряджено 19 викладачів вузів міста Тернополя, якими прочитано 27 лекцій науково-методичного характеру [1, арк. 15].

Працівники інституту вивчали і поширювали передовий педагогічний досвід районних методичних кабінетів, шкіл, кращих учителів, класних керівників, вихователів, старших піонервожатих тощо. Склалися та надсилалися у школи інструктивно-методичні та методичні листи, плакати тощо. У них давався стислий аналіз стану викладання та якості знань учнів з усіх предметів, були показані кращі зразки навчально-виховної роботи окремих шкіл, представлені рекомендації щодо запровадження передового педагогічного досвіду і пропозиції до удосконалення роботи взагалі [1, арк. 15] (*Див. рис. 1*).

Таким чином, у 70-ті роки ХХ ст. колектив Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів працював над підготовкою середньої школи до переходу на нову програму навчання. Для цього проводилось як навчання вчителів та директорів шкіл, активізувалась діяльність районних методичних кабінетів, так і розширювалась матеріальна база шкіл. Зокрема, велике значення надавалося впровадженню кабінетної системи навчання. Ознайомлення з роботою інституту у цей період дає можливість співвіднести основні напрямки післядипломної освіти вчителів 40-річної давності та сьогодні, коли знову відбуваються кардинальні зміни у загальній середній освіті, будується Нова українська школа.

Рис. 1. *Приклади плакатів, які надсилалися у школи працівниками Тернопільського обласного інституту вдосконалення учителів*

ЭЛЕМЕНТЫ ПРОГРАММИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ на уроках русского языка в средней школе

Из опыта работы Вознюк Л. В., учительницы Озернянской средней школы Зборовского района Тернопольской области

XX век — век бурного развития различных отраслей знаний, век исканий и исследований. Не удивительно, что в наши дни системы обучения ищутся серьезные инновации, ищут новые и более эффективные средства ее реализации. Действующая система находит призыв к совершенствованию.

И, действительно, хотя современные формы обучения создавались столетиями, прорывы и инновации во всем мире масштабы не имеют. Развитием теории (базируются на психологии, лингвистике, социологии), до сих пор не имеет единого, главного образца, от мастера преподавателя. Поэтому не всегда ясны, как протекает процесс усвоения учебного материала (результаты контрольных работ, зачетов, экзаменов показывают это слишком поздно).

Если учесть еще рост числа обучающихся, увеличение объема знаний, приобретаемых в течение жизни, то необходимость поиска новых путей обучения очевидна.

Нашей целью организации педагогического процесса, подталкивая к совершенствованию, расширяя возможности создания научной обоснованной теории обучения. С точки зрения инноваций, обучение в настоящее время протекает как слабо управляемый процесс с неопределенной, общо-заказываемой, обратной связью от учащихся к учителю. Для того, чтобы обучение представляло собой процесс с обратной связью, необходимо найти способы программированного контроля процесса обучения, что становится возможным при программировании.

Учение под термином программирование обучения понимается как целостная система, при которой учащийся работает с учебными материалами определенной программы, содержащей специально подобранный и организованный материал.

Считается признанным, что наибольший эффект достигается при совмещении традиционной методики с программированием.

АЛГОРИТМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.

При машинном и безмашинном программировании, а также в практике некоторых учителей, не имеющих программно-методического обучения, большое внимание уделяется алгоритмам. Как считает Л. Н. Зыкина, доктор педагогических наук

в том случае, механически повторяют алгоритмические операции, которые они «используют» в процессе усвоения материала учителем, не осознавая их характер, не осознавая сущности этих операций, не их последовательности и расхождения с реальными фактами. Для раскодирования такого как много знаменитых алгоритмов, учащиеся вступают в свое право действия (хотя опытные учителя даже используют

Схема 1
 Название города и номер почтового отделения и название улицы и номер дома и номер квартиры и фамилия и инициалы

ИЛИ

обобщенным порядком, представляя при этом отчетливо на вопрос «кто это?»

В результате такой работы, выполняемой здесь лишь частично, обучающийся убеждается в том, что для безошибочности распознавания грамматических элементов важно:

— выявлять признаки этих элементов, определять, какими союзами признаки связаны, составлять схему признака.

В зависимости от характера схемы (способ связи изображенных на ней признаков) определять, как надо при распознавании соответствующих элементов действительности (Павла П. И. Авторитаризм в обучении, стр. 304-305).

После такого урока учащиеся имеют с помощью учителя признаки, составляющие в специальной таблице их структуру, просит учить «чужую» тему, убеждаются в необходимости данного подхода. Большой плюс, «она замечает истинность и формулирует отдельные признаки в учебнике».

В учебнике с правописания И и НИ в причастиях и предглагольных говорах: «Причастия, переходные в предглагольные, пишутся через «и» И, например: у ч е м я, р я ж е м я, с о л е н ы й. У них нет приставки, а они не имеют при себе послелогных слов» (Пискина А. В. и Салтанов Н. И. Учебник русского языка, ч. 1, Киев, «Радвицька школа», 1966). Затем приводятся примеры и указывается, что предглагольные на «о» и «я» и «я» пишутся через два И.

Схема 2
 Название области и название улицы и название дома и номер квартиры и фамилия и инициалы

Схема 3
 Название района и название села

Таким образом, учащиеся замечают неточности, формулируют в учебнике, записываются в присутствии четко определенной логической структуры. Выявляя данные признаки на учебнике, даже хорошо усвоившие учащиеся допускают ошибки в написании И и НИ в причастиях и предглагольных прилагательных. К примеру, ученица Т. Г. допустила по большому счету, выучив правило по учебнику. В словосочетании «решала инициалы».

1. Стоит ли слово на «ий, ян, но», образованное от глагола в обобщенном порядке, и краткой форме?

ДА	НЕТ
----	-----

2. Это прилагательное?

ДА	НЕТ
----	-----

3. Образовано ли данное слово от глагола с помощью суффикса?

ДА	НЕТ
----	-----

4. Образовано ли данное слово от глагола с помощью суффикса «-ий»?

ДА	НЕТ
----	-----

5. Если ли заглавная буква (слова)?

ДА	НЕТ
----	-----

6. Если ли заглавная буква (слова)?

ДА	НЕТ
----	-----

Опыт показывает возможность работы по алгоритму, относящему к нескольким темам, когда учащийся от знакомства с готовым алгоритмом по одной теме расширяют тему последующей, открывают систему действий при распознавании подобных грамматических элементов.

Таким же предельно простым при решении правописания ИЕ с частями речи, как известно, наибольшей трудностью является правописание ИЕ с существительными, предглагольными и причастными. Процесс анализа с изучением темы «Правописание ИЕ с существительными» в результате урока по данной теме.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Докладная записка о работе Тернопольского областного института усовершенствования учителей за 1970 – 1971 учебный год // ТОДА. – Ф. 2062. – Спр. 434. – 18 арк.
2. Звіт про роботу за 1974 – 1975 навч. рік // ТОДА. – Ф. 2062. – Спр. 584. – 109 арк.
3. Екранно-звукові технічні засоби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.startpedahohika.com > sotems-88-1
4. Опольська А. В. Розвиток післядипломної педагогічної освіти в Україні (70 – 80-ті роки XX століття) // Scientific Journal «ScienceRise» №12/5(17). – 2015. – с. 9-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net> > publication > 288871870_]_pisladipl...
5. Протокол № 9 засідання президії Тернопольського обласного виконавчого комітету від 15 березня 1940 р. // ТОДА. – Ф. 2062. – Спр. 435. – 21 арк.

Сіткар Віктор Ілліч,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Школа завжди була і буде общиною двох субкультур, яка будується не тільки за законами дорослої, а також дитячої спільноти. Ігнорування цієї закономірності неминуче призводило до педагогічного авторитаризму, а отже, до конфронтації між поколіннями [3, с. 46]. У кожній субкультурі існують свої цінності: моделі поведінки, етичні норми, ступінь раціональності, моральні установки. Дитяча культура (субкультура) має власну специфіку і зовсім не схожа на дорослу.

Як зазначає В. Поліщук, усе, що відбувається зараз у школі, знаходиться під постійним впливом шкільної культури, внутрішніх умов життєдіяльності чи внутрішнього середовища [3, с. 88-89]. Ця культура є унікальною, неповторною, індивідуальною системою норм, яка визначає характер спілкування і стосунків. У її рамках співіснують різні «пласти»: педагогічна, управлінська, учнівська культура. Внутрішні умови школи (організаційно-педагогічні, матеріальні, соціально-побутові, санітарно-гігієнічні, естетичні тощо) разом із її культурою визначають перебіг навчально-виховного процесу.

Орієнтація на індивідуальні можливості дитини означає наявність високого рівня розвитку індивідуальності, як особистісної характеристики, в педагога. Дитяче світосприймання дуже чутливе до різнотипних змін у світі дорослих і є мобільним у пошуку варіантів реагування. Завдання педагога полягає у зборі

інформації про дитину та її оточення, що є передумовою тактики індивідуального підходу [3, с. 51].

Стереотип викликає зневіру педагога у випадках невдач, сприяє виникненню недоброзичливості до учнів як винуватців неуспіху, які, зрештою, відповідають йому аналогічно. Виховання має включати в себе систему «табу», яка не може бути порушеною за будь-яких обставин (це своєрідний кодекс законів із кожного напрямку виховання), але при цьому необхідно бути особистим взірцем. Загалом, проблеми особистого прикладу у психолого-педагогічній науці розглядається здебільшого для створення образу далекого від реальності. Це почувають усі суб'єкти навчально-виховного процесу, що стимулює й без того достатній скепсис у практиці педагогічної діяльності.

Важливо «опуститися» до рівня дитини, водночас зберігаючи офіційність статусу: наприклад, навчаючи літературної мови, не прагнути самовпевнено, по-менторськи критикувати молодіжний сленг з метою його усунення (бо все одно не вийде, швидше навпаки – зміцниться), а ставитися до нього іронічно, причому позицію тих, хто насміхається, мають зайняти вихованці. Навчаючи нормам дорослих, необхідно пам'ятати про такі стійкі норми в дитячому середовищі. Привчаючи до зібраності, не потрібно відчувати від безцільного проведення часу (знову-таки не вийде, а тільки будемо спостерігати ефект зовнішніх проявів успіху, причому «чомусь» обов'язково у присутності наставника), бо тоді учень справді не знає, куди подітися і чим зайнятися. Тому не безцільне проведення часу є, як вважається, одним із чинників загострення криміногенної ситуації в молодіжному середовищі, а невміння себе в ньому знайти. Запитаємо, наприклад, середніх підлітків, про рід їх занять і почуємо: ходили, розмовляли, слухали. А про що? Виявляється, тематику розмов важко буває згадати. Це дійсно успіх, коли отримуєш задоволення від спілкування про «ні про що». Корисне безцільне проведення часу – це також мистецтво, якому треба вчити.

На думку В. Поліщука, сплановане, регламентоване навчання і виховання знищує світ дитинства, дитячу та юнацьку культуру [3]. Усяка культура нерозривна з почуттям волі: підневільна особистість постійно відчуває тягар

залежності від інших оточуючих, які цілком правомірно диктують власні умови життєдіяльності. Ми є безпосередніми проповідниками стереотипу, коли не втомлюємося нагадувати вихованцям про їх «місце» відносно статусу дорослих. Тому виправданими були спроби відомих мислителів (Ж. Руссо, Л. Толстой, В. Сухомлинський тощо) пропагувати ідеї, згідно з якими дитина повинна виховуватися у відповідності з природою. «Природа бажає, щоб діти були дітьми, аніж коли стануть дорослими» (Ж. Руссо), а отже результатом виховання є вільне виховання, ідеї якого у вітчизняній педагогіці більше засуджувались. Не потрібно приносити себе в жертву, декларуючи перед вихованцями обсяг власних зусиль у випадку невдач. Тоді вони почуваються винними абстрактно, але не перед конкретною людиною. Тому, часто не усвідомлюючи причинності провини, діти займають агресивну оборонну позицію [3, с. 89].

Спробуємо уявити, що колись у практиці педагогічної діяльності негативні явища будуть зведені до мінімуму. Тоді зміст цієї роботи доречно було б розглядати як приклад того, що може статися, якщо ігноруються проблеми навчання і виховання, а між його суб'єктами відзначається низький рівень взаєморозуміння. Це своєрідний прогноз, застереження від помилок. Практика роботи школи показує, що якість навчання і виховання учнів залежить від морально-психологічної атмосфери навчально-виховного процесу, стилю поведінки та рівня розвитку моральної культури його учасників і особливо вчителя, який працює зараз у нових умовах [3, с. 5].

Формула «Діти зараз не ті, які були раніше» порушує проблему з'ясування психологічного змісту сучасних особистісних новоутворень у дитячому розвитку і призводить до розуміння, що й педагоги повинні бути зараз не тими, якими були раніше, в аспекті відстоювання загальнолюдських цінностей у нових, часто жорстких, навіть жорстоких умовах, що є актуальним питанням сьогодення. За відсутності необхідного історичного та власного досвіду на об'єктивно кризовому етапі сучасного дитинства безпорадність та беззахисність виявляється насамперед у дорослих старших поколінь. Обмін негативним досвідом (у дитячому середовищі, між дорослими та дітьми) спричинено впливом негативних

соціально-економічних реалій: безробіття, мізерності заробітних плат, напруженим матеріальним становищем тощо. Отже, загострюється суб'єктивна криза процесу становлення особистості.

У Концепції Нової української школи (НУШ) зазначено, що переважна більшість літератури з вікової психології, якою користуються у вищій школі, описує першокласників ХХ століття. Порівнюючи ту картину, що ми бачимо сьогодні, із власним дитинством або дітьми, які приходили до школи 20-15 років тому, нинішнє хочеться назвати «неправильним». Багатьом так і здається, що дитинство, наприклад 70-80-х було «ідеальним». В описах класиків вітчизняної психології воно виглядає як «дуже правильне». Але тоді не може бути, що протягом всієї людської історії дитинство розвивалося, поліпшувалося, досягло свого апогею у 1980-х рр., а потім раптом стало псуватися. Раніше основним питанням дітей 5 – 6 років було «Чому?» (так званий вік «чомучок»). У сучасних же дітей – «Навіщо?». Тобто діти зосереджуються не на причинно-наслідковій залежності між об'єктами і явищами, а їх цікавить сенс своїх вчинків і дій [2, с. 46].

Звідси висновок, що саме за відсутності: а) зразків нового типу, що пропагували б загальнолюдські цінності, б) осіб, які займаються її навчанням і вихованням, становлення підростаючої особистості відбувається за рахунок власного, часто хибного бачення життєвих перспектив; останні визначають домінування індивідуальності на засадах грубої конкуренції, приниження оточуючих тощо.

За висловом Л. Виготського, потрібно не тільки «вращувати» культуру в психіку дитини, але й забезпечувати «вращування» дитини в культуру [1]. Відповідно до «зони найближчого розвитку дитини» дорослі готують дитину до освоєння норм, цінностей, стереотипів певної культури, її самоутвердження в ній (Л. Виготський, Д. Ельконін). Саме дорослий є посередником між культурою і дитиною, й тому дитина розвивається як цілісна система взаємодії з дорослими (Ш. Амонашвілі, А. Богущ, Л. Виготський, Н. Гавриш, К. Крутій, В. Поліщук, В. Сухомлинський та ін.).

Сьогодні старі соціально-політичні, культурні та економічні структури зникають, а нові знаходяться в процесі становлення, що породжує вікові суперечності періоду, який переживає сучасне покоління. У розв'язанні проблем соціалізації та адаптації в сучасний соціум дітей нової генерації та формування соціальної компетентності таких дітей передбачено стати наріжним каменем у розбудові нової системи освіти та її модернізації. Це потребує «нових» знань щодо особливостей психосоціального розвитку дітей та їх субкультури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Выготский Л. С. Психология искусства. – Л. С. Выготский. – М., Педагогика, 1987. – 344 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
3. Поліщук В. М. Виховання особистості: повсякдення і стереотипи / В. М. Поліщук. – К.: НМЦВО, 2004. – 168 с.

УДК 159.98

Цимбал-Слатвінська Світлана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри спеціальної освіти

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини,

м. Умань

ПСИХОДІАГНОСТИКА ПОРУШЕНЬ РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У дефектології першою спробою розробити теоретичні положення, що відображають проблему аномального розвитку у дітей, слід вважати антрополого-гуманістичну концепцію Г. Трошина (1915). У центрі цієї концепції стоїть

особистість аномальної дитини як найвищої цінності, яка б вимагала розвитку та захисту [2].

Суть його педагогічної позиції полягала в тому, що тільки гуманний педагогічний процес сприяє максимальному розвитку особистості розумово неповноцінної дитини, реалізації її природного потенціалу. Це можливо лише за умови, якщо приймати дитину такою, якою вона є, працювати з нею так, щоб сформувати ціннісне ставлення до себе та інших. Головною тезою гуманістичної психіатричної концепції Г. Трошина стало положення про те, що вивчати потрібно не хворобу, а людину та її природу. Він уперше висловив положення про орієнтацію в медико-педагогічній практиці не на дефект, а на незачеплені хворобою потенційні можливості, які, розвиваючись, можуть впливати на особистість у цілому.

Л. Виготський розробив концепцію аномального розвитку [3]. В основу цієї концепції покладено теорію психічного розвитку. Діти з порушеннями розвитку (з проблемами в розвитку, з відхиленнями в розвитку, з вадами психофізичного розвитку) – це діти, у яких внаслідок вродженої недостатності або набутого органічного враження сенсорних органів, опорно-рухового апарату або центральної нервової системи є відхилення від нормативного розвитку психічних функцій. У деяких випадках порушення розвитку можуть бути викликані і мікросоціальними, середовищними причинами, не пов'язаними з патологією аналізаторів або центральної нервової системи. До таких факторів можна віднести несприятливі форми сімейного виховання, соціальну та емоційну депривацію тощо. Особливо важкі наслідки має дія негативних мікросоціальних чинників у період вікових криз, коли відзначаються суттєві якісні та кількісні зміни в психічному розвитку дитини і підлітка.

Ідея Л. Виготського про системну будову дефекту дозволила йому виділити в аномальному розвитку дві групи явищ. Це первинні порушення, що безпосередньо впливають із біологічного характеру хвороби, і вторинні порушення, що виникають в ході соціального розвитку дитини, її взаємодії з навколишнім світом. Аномальний розвиток проявляється виникненням

первинного порушення та тяжкістю його прояву. Механізм формування вторинних порушень може бути різним, але істотну роль у ньому завжди відіграє соціальний фактор. Відхилення, що виникають внаслідок ураження органів зору, слуху, мови або тих чи інших структур головного мозку, різні за своїм характером, силою і значущістю у кожній категорії дітей з порушеннями розвитку. Загальним для всіх цих випадків є те, що наявність первинного порушення впливає на весь хід подальшого розвитку дитини. Вторинні порушення є основним об'єктом психодіагностики і психолого-педагогічного корекційного впливу [3].

Отже, порушений розвиток має і закономірності, що характеризуються як відставання в формуванні психіки, і можливу компенсацію цих порушень.

Крім загальних закономірностей, є і специфічні закономірності або особливості, які властиві тільки деяким типам порушеного розвитку і не спостерігаються у дітей інших категорій. Саме наявність цих специфічних закономірностей дозволяє нам розмежовувати категорії дітей між собою, тобто специфічні закономірності виступають як диференційно діагностичні критерії.

Кожен тип порушеного розвитку характеризується властивою тільки йому, специфічною психологічною структурою. Ця структура визначається співвідношенням первинного і вторинних порушень, ієрархією вторинних порушень:

- всередині кожного типу порушеного розвитку спостерігається різноманіття проявів, особливо за ступенем і вираженістю цих порушень;
- діагностика будується з урахуванням загальних і специфічних закономірностей порушеного розвитку;
- діагностика орієнтується не тільки на виявлення загальних і специфічних вад розвитку, але й на виявлення позитивних властивостей дитини, її потенційних можливостей.

Підсумком діагностики порушеного розвитку є встановлення психолого-педагогічного діагнозу, який не обмежується типом порушеного розвитку. Він повинен відображати індивідуальні особливості психофізичного розвитку дитини

і включати рекомендації до розробки індивідуальної програми корекційної роботи. У психолого-педагогічному діагнозі вказується педагогічна категорія порушеного розвитку, ступінь вираженості порушення, недоліки розвитку, що ускладнює провідні порушення, на які необхідно звернути увагу в ході корекційно-педагогічної роботи [1, с. 67].

Психодіагностика порушень розвитку виявляє своєрідність психічного розвитку дитини, її психолого-педагогічні особливості. Знання цих особливостей дозволяє визначити тип освітнього закладу, відповідний можливостям дитини, програму її дошкільної та шкільної освіти, розробити індивідуальну програму медико-психолого-педагогічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дружиловская О. В. Современный подход к преподаванию дисциплин медико-биологического цикла на дефектологических факультетах педагогических вузов: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2003. – 210 с.

2. Беленкова Л. Ю. Антрополого-гуманистическая концепция обучения и воспитания аномальных детей в научном исследовании Г. Я. Трошина, 1874 – 1938 гг.: дис. ... канд. пед. наук. Саранск, 2000. – 239 с.

3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Москва: Педагогика, 1983. – Т. 3: Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшкина. – 368 с.

Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Соціально-економічні зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, привели до дисфункціональності соціальних інститутів: сім'ї, школи, церкви. Найбільш вразливою категорією, на яку вплинули ці зміни, виявились неповнолітні. Підлітки в міру своїх фізіологічних, психолого-педагогічних особливостей, дуже болісно переживають відсутність теплоти, любові, спілкування, емоційності, панування агресивності, жорстокості і байдужості, переоцінку моральних і духовних цінностей у суспільстві тощо. Таке соціальне напруження не могло не позначитись на їх розвитку, поведінці. На сьогодні зросла кількість дітей з девіантною поведінкою, які не змогли адаптуватися до нових реалій життя соціально прийнятним способом поведінки. Тепер їхні дії проявляється в асоціальних, конфліктних і агресивних вчинках, деструктивних діях. Це може стати однією з руйнівних тенденцій країни, якщо не займатися виявленням і профілактикою девіантної поведінки в підлітковому віці.

Девіантна поведінка молоді у всі часи була об'єктом особливої уваги вчених в галузі педагогіки, психології, соціології, кримінології та інших наук. Проте отримала своє наукове підґрунтя в Україні лише у 90-ті роки ХХ ст. Це «відносно новий напрям науки, понятійний апарат якої перебуває у стані розвитку» [2, с. 175].

Різні фактори такої поведінки вивчали: Бондарчук О. І., Данченко І. О., Демічева А. В., Іваницький О. В., Казьмерчук А. В., Когут С. Г., Лактіонова Г. М.,

Максимова Н. Ю., Оржеховська В. М., Парфанович І. І., Селецький А., Федорченко Є., Фіцула М. М. та інші.

На сьогоднішній день немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття «девіантна поведінка». Це пов'язано з тим, що науковці часто цей термін замінюють близькими за значеннями поняттями: «патологія», «поведінка, що відхиляється», «асоціальна», «депревація», «перверсія» тощо, і вживають у широкому або вузькому значенні. Також на визначення впливає складність самого соціального явища, його мінливість (залежність від цінностей, норм, очікувань певного суспільства, групи, субкультури), багатогранність.

Так, А. Д. Біндяк, О. В. Іваницький розглядають девіантну поведінку як соціальне явище, для якого характерні розповсюдженість у просторі, стійкість у часі, розповсюдженість серед соціальних демографічних груп, множинність такої поведінки [1; 4, с. 57]. Т. З. Гарасимів вказує на те, що девіантна поведінка «це вчинок або дія людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим або ж таким, що фактично сформулювалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) нормам і очікуванням» [2, с. 176]. Р. Дахно, В. М. Оржеховська: «це такі дії, які не відповідають нормам, прийнятим у суспільстві» [10, с. 8]. Т. Є. Федорченко: «Девіантна поведінка – це складний соціальний та психолого-педагогічний феномен, який виходить далеко за рамки однієї науки і є територією вивчення наук, об'єктом яких є людина, і яка в силу складності поведінкових порушень вимагає добре організованої системи впливів» [14, с. 226]. О. В. Безпалько, І. О. Оначук розглядають девіантну поведінку як систему вчинків, що не відповідає прийнятим у суспільстві нормам і проявляється у вигляді незбалансованих психічних процесів, неадаптованості, порушення процесів самоактуалізації та ухилення від морального та етичного контролю особистості над власною поведінкою [9, с. 220].

Тому ми вважаємо, що жодне визначення не може бути остаточно правильним і вірним, але всі вони відображають порушення собою правових і моральних норм.

Ефективність запобігання негативним проявам поведінки неповнолітніх залежить від знання і своєчасного усунення причин, що їх зумовлюють.

В. М. Оржеховська, А. Селецький, М. Ковальчук довели вплив на формування девіантної поведінки таких факторів, як психолого-педагогічні, соціально-економічні, медико-біологічні [8, с. 138; 10, с. 18; 11, с. 22]. В. І. Співак, І. О. Оначук виділяють соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, психологічні, біологічні, фізіологічні детермінанти [9, с. 221].

С. Г. Когут, А. Д. Біндяк головною причиною девіацій вбачають соціальну несправедливість як «...феномен, що відбиває нееквівалентний характер взаємовідносин та взаємин у суспільстві...», який послаблює соціальні зв'язки і соціальний контроль [1; 6, с. 193]. Тобто несправедливість на макрорівні трансформується на мікрорівень і проявляється ззовні у вигляді негативних поведінкових реакцій та вчинків людей. І. Пеша, Н. Комарова, О. Іваницький вважають важливими детермінантами виникнення девіантної поведінки внутрішні і зовнішні впливи на дитину: однолітки, засоби масової інформації, мистецтва, молодіжної субкультури тощо [4, с. 3-4; 13]. І. Дементьєва, Л. Олеференко, Т. Шульга виділили десять причин, що спричиняють відхилення в поведінці підлітків: обмежена духовна культура, бідне розважальне середовище, розлучення батьків, смерть близької людини, народження в сім'ї ще однієї дитини, насильство в сім'ї, невміння знайти бажане заняття, низька комунікабельність, нездатність, спілкуватися з однолітками, емоційна нерозвиненість, агресивні дії [8, с. 138]. Т. Є. Колесіна аналізує дві групи факторів: медико-біологічні та несприятливі соціально-психологічні [7, с. 12]. В. Оржеховська, І. Невський, В. Титаренко та інші науковці окремо вивчали вплив втрати інтересу до навчання як важливої зовнішньої причини виникнення девіантної поведінки [8, с. 138]. Т. Федорченко розглядає такі причини: погіршення стану здоров'я школярів та вживання психоактивних речовин, недоліки виховного процесу освітнього закладу (негативне ставлення вчителя до учнів), помилки виховання дітей в сім'ї (небажання, невміння, неспроможність виховувати дітей), негативний вплив асоціальних груп однолітків, підліткова субкультура, вплив ЗМІ, Інтернету,

суперечливості та неузгодженість у законодавстві [14]. А. В. Казьмерчук, А. Д. Біндяк досліджували вплив шкільної дезадаптації, засобів масової інформації, стиль взаємовідносин із батьками [1, с. 2; 5, с. 79]. Н. Апетик, Л. Грищенко, О. Савчук причинами вважають: недостатню інформованість педагогів про умови життя та виховання в сім'ї; незнання індивідуальних та вікових особливостей підлітків; відсутність об'єктивного оцінювання педагога в процесі виявлення недисциплінованої поведінки учнів; негативне ставлення педагогів до учнів із низькою успішністю та поганою поведінкою [8, с. 139].

Отже, незважаючи на різноманітність досліджень причин виникнення девіацій, ми можемо визначити такі основні групи чинників, які детермінують девіантну поведінку підлітків: зовнішні умови фізичного впливу, зовнішні соціальні умови, внутрішні спадково-біологічні та конституціональні передумови, внутрішньоособистісні причини.

На сучасному етапі особливо гострим є питання пошуку форм, методів та технологій роботи щодо профілактики та подолання девіантної поведінки дітей та молоді. Загальноприйнятою класифікацією профілактики девіантної поведінки є класифікація, розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я, яка включає в себе первинну (захист прав та інтересів індивіда, групи; інформаційно-просвітницька робота; усунення причин девіантної поведінки), вторинну (усунення окремих негативних суспільних явищ для попередження прогресу відхилення) і третинну (дії, спрямовані на зменшення ризику повтору девіантної поведінки) [11, с. 236].

О. Іваницький, І. Пеша, Н. Комарова, А. В. Педорич проаналізували основні форми профілактичної роботи, визначили місце виховання в системі заходів державного регулювання девіантної поведінки та зазначили провідну роль родини у подоланні девіантних явищ: «Система виховання має надати дитині основне – систему цінностей та пріоритетів, які іманентні категоріям добра, любові до ближнього» [4, с. 3; 12]. «Насамперед сім'я забезпечує природність процесу виховання; емоційний контакт дитини з дорослими членами родини, який ґрунтується на довірі, ... контроль за негативними проявами серед дітей, за

негативними впливами на них як внутрішніх, так і зовнішніх факторів...» [4; 13]. Крім того, вони зазначають, що система виховання в родині без системних заходів державного регулювання не зможе дати необхідний ефект.

В. М. Оржеховська в своїх працях наголошує, що раннє попередження девіантної поведінки є найбільш ефективним за умови здійснення її у дошкільному віці та початковій школі з моменту виявлення перших симптомів у стосунках і поведінці [11, с. 183]. Також вона розробила соціально-структурний і психолого-педагогічний рівні превентивного виховання [10, с. 67-68]. І. І. Парфанович зазначає, що профілактика девіантної поведінки має здійснюватись на початкових стадіях свого виявлення, відповідати завданням соціального виховання, заходам на загальнодержавному, регіональному рівнях [11]. І. О. Оначук основним змістом у системі соціально-профілактичної роботи вважає: соціально-педагогічну профілактику, соціально-психологічну допомогу, соціальну адаптацію та реабілітацію [9, с. 223].

На нашу думку, соціально-педагогічний аспект попередження девіацій не є досконало розробленим і на сьогодні проблема профілактичних заходів залишається відкритою.

Таким чином, проблема досліджень девіантної поведінки через постійну зміну якісних і кількісних показників потребує щоразу нових розробок ефективних шляхів подолання цього явища. Адже відсутність знань про девіантну поведінку як соціального явища, її проявів, чинників виникнення, відсутність системних профілактичних заходів серед підлітків та державного регулювання системи виховних заходів в родині приведе до збільшення кількості дітей із соціально неприйнятною поведінкою, сприятиме легалізації більшості видів девіацій, продукування крайніх форм відхилень, відчуження від загальнолюдських цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біндяк А. Д. Девіантна поведінка молоді в українському суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Pedagogica/67903.doc.htm
2. Гарасимів Т. З. Історіографічні дослідження проблеми девіантної поведінки: тенденції та напрямки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnulpurn_2016_850_29.pdf
3. Данченко І. О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі [Текст]: дис. канд. пед. наук / І. О. Данченко. – К., 2006. – 350 с.
4. Іваницький О. В. Девіантна поведінка молоді в Україні: чинники виникнення та державні заходи подолання // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка, 2008. – с. 55-63. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2008_2_12
5. Казьмерчук А. В. Особливості девіантної поведінки серед молоді // Девіантна поведінка в дитячому віці: Матеріали наук.-практ. конф. Євпаторія, 2009. – с. 77-82.
6. Когут С. Г. Девіантна поведінка дітей та молоді: проблеми й шляхи розв'язання // Вісник Львів. ун-ту. – 2008. – с. 190-197 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/p._p._renzhin_deviant_behavior_as_sociological_category_and_problems_of_her_study.pdf
7. Колесіна Т. Є. Психолого-педагогічна діагностика у поведінці учнів // Початкова школа. – 1996. – № 12. – С. 11-13.
8. Микитенко М. С. Сучасний стан профілактики девіантної поведінки підлітків органами кримінально-виконавчої інспекції // Науковий вісник. – 2014. – № 1. – С. 136-142. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-rc.org.ua/files/mykitenko1.pdf>
9. Оначук І. О. З досвіду профілактики девіантної поведінки дітей та молоді / І. О. Оначук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – 2014.

– Вип. 199(2). – С. 220-227. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/download/3229/3153>

10. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: навчально-метод. посібник / В. М. Оржеховська. – К.: ВіАН, 1996. – 352 с.

11. Пафанович І. І. Система попередження і подолання девіантної поведінки дівчат: Монографія – Тернопіль: ТНПУ, 2012. – 368 с.

12. Педорич А. В. Проблеми девіантної поведінки неповнолітніх та молоді в Україні // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. – 2018.– Випуск LXXXII/ – Том 1. – С. 222-226. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_82/part_1/46.pdf

13. Пеша І. В., Комарова Н. М. Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 40-51.

14. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні детермінанти девіантної поведінки школярів // Збірник наукових праць. – Випуск 15. – Книга II. – 2011. – С. 226. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/2995/1/Fedorchenko_Sostialno-pedahohichni_determinantu.pdf

15. Фіцула М. М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: [навч. посібник] для студ. вищ. пед. закладів освіти / М. Фіцула, І. Парфанович. – Тернопіль: Навчальна книга, 2008. – 432 с.

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

УДК 94 (477)

Кучер Людмила Андріївна,
методист лабораторії науково-дослідного
та навчально-методичного забезпечення
дисциплін еколого-природничого спрямування
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

НАНОТЕХНОЛОГІЯ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ВІДКРИТТЯ

Мабуть, жодна з нових наук, що сформувалися у ХХ столітті, не стала за короткий термін свого існування такою популярною, як нанотехнологія. Наш світ стрімко змінюється: якщо раніше технології ставали застарілими за два-три десятиліття, то зараз оновлення їх відбувається майже щороку. Нанотехнології є логічним продовженням «ланцюга» розвитку науково-технічного прогресу людства: від ручної праці кам'яного віку до використання механічних пристроїв, енергії пари, електрифікації виробничих процесів, ядерної енергетики, освоєння космосу й комп'ютерної революції [2].

Історик і науковець Річард Букер свого часу зауважив, що відтворити історію нанотехнологій досить важко з двох основних причин: по-перше, через багатогранність самого поняття. Наприклад, нанотехнології досить часто виходять за межі самих «технологій» в тому розумінні, до якого ми звикли повсякчас. По-друге, людство завжди експериментувало з нанотехнологіями, навіть не підозрюючи про це [3]. Чарльз Пул, автор книги «Introduction to Nanotechnology», навів наочний приклад: у Британському музеї зберігається так званий «Кубок Лікурга» (на стінках кубка зображено сцени з життя цього великого спартанського законотворця), виготовлений давньоримськими майстрами. У своїй структурі він містить мікроскопічні частинки золота і срібла,

додані до скла, тому при різному освітленні кубок змінює свій колір від темно-червоного до світло-золотистого [1].

Ще у 1992 році, виступаючи перед комісією Конгресу США, доктор Ерік Дрекслер зазначив, що в найближчому майбутньому нанотехнології перетворять наш світ: буде ліквідовано голод, хвороби, забруднення навколишнього середовища й інші щоденні проблеми, які сьогодні непокоять людство. У перспективі нас чекає виникнення «розумного середовища існування» (природи, яка стане безпосередньою силою творення), або, вірніше, людство зіллється з навколишнім світом в єдиний розумний організм [6].

Поряд із сподіваннями на позитивний напрям розвитку нанотехнологій Ерік Дрекслер розповів і про можливі перестороги з цього приводу, висунувши так звану теорію «сірого слизу». Тому захопливе очікування позитивних змін, що принесе з собою нанотехнологічна революція, застеріг науковець, не повинно затьмарювати наш здоровий глузд щодо потенційних небезпек і проблем новітніх технологій, які, безумовно, варто й необхідно враховувати, працюючи в цій галузі [4].

На даний момент в різних галузях виробництва передбачають такі перспективи розвитку нанотехнологій та їх застосування:

- у промисловості – заміна традиційних методів виробництва предметів споживання шляхом їх збирання молекулярними роботами безпосередньо з атомів і молекул;
- у матеріалознавстві – створення «бездефектних» надміцних матеріалів та матеріалів із високою провідністю;
- в електроніці – конструювання нанометрової елементної бази для ЕОМ наступних поколінь, нанопровідників, транзисторів, випрямлячів, дисплеїв, акустичних систем;
- у приладобудуванні – створення скануючих мікроскопів, атомарно-силових мікроскопів, магнітних силових мікроскопів, мініатюрних надчутливих датчиків, нанороботів;
- в оптиці – створення нанолазерів;

- у кібернетиці – перехід від нинішніх планарних структур до об’ємних мікросхем, зменшення розмірів активних елементів до розмірів молекул;
- у галузі освоєння космосу – програмування роботів для досліджень навколоземного космічного простору з метою заселення його людьми;
- у сільському господарстві – заміщення природних «виробників» їжі (рослин, тварин) аналогічними функціональними комплексами із молекулярних роботів;
- у харчовій промисловості – створення можливості тотального моніторингу якості та безпеки продуктів харчування у реальному часі;
- у біології – введення наноелементів у живий організм на рівні атомів для «відновлення» вимерлих видів і створення нових живих істот, біороботів;
- у медицині – подолання поки що невиліковних хвороб; створення наноінструментів для знищення вірусів, «локального» ремонту органів, надточної доставки ліків у відповідні місця живого організму; конструювання молекулярних біороботів-лікарів;
- у геронтології – створення молекулярних роботів, здатних попереджати старіння клітин, а також перебудовувати і поліпшувати тканини людського організму;
- в екології – повна ліквідація шкідливого впливу людини на оточуюче середовище за рахунок насичення атмосфери роботами-санітарами, для перетворення відходів діяльності людини на вихідну сировину, переведення промисловості і сільського господарства на безвідходні нанотехнологічні процеси [5], [12].

Сьогодні передові країни суттєво підтримують розвиток нанотехнологій. Зокрема, США в наступному році планує витратити на ці дослідження майже 2 мільярди доларів державних коштів. Їхній постійний конкурент – Японія – тільки дещо поступається за цим показником. Натомість Китай, Південна Корея та Сінгапур прогнозують стати абсолютними лідерами на ринку нанотехнологій. Такі дані на засіданні Колегії Державного комітету з питань науки, інновацій та інформатизації оприлюднив у своїй доповіді заступник директора Інституту

проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича (ІПМ) НАН України, член-кореспондент НАН України Андрій Рагуля.

Зокрема, він розповів про створену в ІПМ пілотну установку для отримання 25-30 тонн на рік нанопорошків різноманітних оксидів, в основному для потреб електроніки та фотокаталітичних покриттів. А ще – про серію технологій одержання нанострижнів, нанодротів та нанострічок, необхідних для зміцнення кераміки і полімерів. Такі вироби суттєво полегшують конструкції матеріалів для авіатехніки, кораблебудування, космосу.

В інституті спільно з американськими корпораціями отримано технологію багат шарових керамічних мініконденсаторів. Упродовж найближчих років із лабораторій ІПМ вийдуть електронні прилади, конкурентоспроможні на світовому ринку. «Ми близькі до здійснення революційного кроку – 100 нанометрів у товщині діелектриків, адже цього річний сегмент ринку надзвичайно привабливий – 10 мільярдів доларів», – повідомив А. Рагуля.

У Донецькому фізико-технічному інституті ім. О. О. Галкіна створено пілотну лінію для отримання діоксиду цирконію та інших оксидних матеріалів «мокрим» хімічним синтезом.

В Інституті загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського розроблено технологію виготовлення мікрохвильових діелектричних резонаторів та пристроїв радіозв'язку на їх основі. Це унікальна і цілком конкурентоспроможна робота.

Українські науковці мають чимало напрацювань і в медико-біологічному напрямку. Наноструктуровані біосумісні покриття гідроксиapatиту кальцію на титанових і сапфірових медичних імплантатах (Донецький фізико-технічний інститут та Інститут монокристалів), пориста нанокераміка з гідроксиapatиту кальцію для кісткової хірургії (ІПМ), магнітокеровані нанокompозити медико-біологічного призначення (Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького та Інститут хімії поверхні ім. О. О. Чуйка) – далеко неповний їх перелік.

Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна має вагомі досягнення в отриманні наноструктурних багат шарових керамічних покриттів

(ліцензія в США продана за 50 мільйонів доларів). Ця технологія покриття дає твердість понад 40 Гпа та змогу у 2-5 разів збільшити термін експлуатації різального інструменту і штампової оснастки. Сегмент ринку навіть в Україні прогнозується на рівні понад 200 мільйонів доларів за умови успішної комерціалізації.

Розробка Інституту сцинтиляційних матеріалів – біомаркери, які допомагають медикам розпізнавати пошкодження тканин і органів. Другий сегмент біомаркерів адресовано молекулярній діагностиці. Глобальний ринок біомаркерів більш ніж подвоїться за наступні 5 років і сягне майже 13 млрд доларів [7], [11], [12].

Україна посідає 36 місце в світі по кількості наукових публікацій в царині нанотехнологій. Кожен рік таких публікацій стає все більше і більше. За останні роки цей показник був на рівні 3000 робіт. Також в рамках урядової програми «Нанотехнології та наноматеріали на 2011 – 2014» було виділено 1847,1 млн гривень. Зараз діє програма Національної Академії Наук України «Фундаментальні питання створення новітніх наноматеріалів та нанотехнологій на 2015 – 2019». Тобто, наша держава розуміє, що дослідження в цій області потрібно постійно підтримувати [8].

Для активного розвитку нанотехнологій необхідно виробити загальнодержавну стратегію України з цього питання, що дозволить сконцентрувати зусилля на конкретно визначених дослідженнях та на впровадженні їх результатів у виробництво. А для досягнення якомога вагоміших результатів у наносвіті необхідна міжнародна координація досліджень у сфері нанотехнологій. Варто віднайти шляхи й методи взаємоузгодження наукових розробок у цій галузі науки, раціонально розділяючи витрати й обмінюючись інформацією та досвідом між країнами та економічними регіонами [9], [10]. Саме з цією метою в Україні впродовж 2012-2018 років проводились НАНО конференції. Цьогоріч 27 – 30 серпня у Львові відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Нанотехнології та наноматеріали» (NANO-2019). У ній взяли участь провідні науковці та фахівці з різних країн світу. Було охоплено ряд

важливих тем, що стосуються майбутнього розвитку нанотехнологій у різних країнах світу та перспектив застосування досвіду зарубіжних країн в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грицуленко С. І. Інтелектуальна власність в галузі зв'язку: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. І. Грицуленко, Н. Ю. Потапова-Сінько, К. М. Гарбера. – Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – 392 с.
2. Жоаким К., Плевел Л. Нанонауки. Невидимая революция. – М.: КоЛибри, 2009. – 240 с.
3. Марк Ратнер, Даниэль Ратнер Нанотехнология: простое объяснение очередной гениальной идеи = Nanotechnology: A Gentle Introduction to the Next Big Idea. – М.: «Вильямс», 2006. – С. 240.
4. Нанохімія. Наносистеми. Наноматеріали / [Волков С. В., Ковальчук С. П., Генко В. М., Решетняк О. В.]. – К. : Наукова думка, 2008. – 422 с.
5. Нанотехнології у ХХІ столітті: стратегічні пріоритети та ринкові підходи до впровадження / Г. О. Андрощук, А. В. Якимчук, Н. В. Березняк та ін.: монографія. – К.: УкрІНТЕІ, 2011. – 275 с.
6. Введение в нанотехнологии. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://transhumanism-russia.ru>
7. Нанотехнології в Україні: відшукаємо свої ніші? / Марія Волинська // Світ: наука, освіта, техніка, прогрес. 2012. – №45-46 (648-648) грудень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/svit>
8. Нанотехнології у крові // ZAXID.NET. 2015. – 12 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/nanotehnologiyi_u_krovi_n1372751
9. Нанотехнологічні відкриття та розробки в науково-дослідних установах України / Оксана Коваленко. 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>
10. Державна підтримка нанотехнологій в Україні / Юрій Моїсеєнко. 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ndc-ipr.org/media/ndc_old/documents/Dis_Moiseenko.pdf

11. Нанотехнології – революція майбутнього / Нанотехнології у нашому житті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/nanotehnologiieunasomuziti/nanotehnologiie-revolucia-majbutnogo>

12. Наукові основи наномедицини, нанофармакології та нанофармації / В. Ф. Москаленко, В. М. Лісовий, І. С. Чекман [та ін.] // Вісник Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця. 2009. – № 2. – С. 17-31.

УДК 37.014.12:004

Олексюк Олеся Романівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри змісту і методик
навчальних предметів ТОКІППО,
м. Тернопіль;

Вітенко Ігор Михайлович,
кандидат географічних наук,
заступник директора з науково-
методичної роботи та міжнародного
співробітництва ТОКІППО,
м. Тернопіль

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Використання хмарних технологій сьогодні відкриває нові можливості в кожній галузі і в освіті, зокрема. Вони стають фундаментом якісних змін. Хмарні обчислення можуть зіграти ключову роль в інформатизації закладів освіти, що дозволить використовувати сучасну модель ІТ-інфраструктури, яка адаптуватиметься до сучасних потреб школи. Завдяки їх застосуванню доступ до

інформації та програмних продуктів буде необмеженим за місцем та часом, і педагоги зможуть зреалізувати нові форми проведення занять з учнями.

Теоретико-методичні засади застосування хмарних технологій в освіті розкрито у дослідженнях науковців: В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, С. Г. Литвинової, О. О. Гриб'юк, О. Г. Кузьмінської, Н. В. Морзе, З. С. Сейдаметової, А. М. Стрюка, Н. В. Сороко, М. П. Шишкіної, Ю. Г. Носенко, Л. Ф. Панченко тощо.

Незважаючи на широке коло досліджень, проблема ефективного використання хмарних технологій в закладах освіти залишається актуальною й недостатньо дослідженою в контексті розроблення методики застосування їх у проектному навчанні, зокрема, геоінформаційних систем та хмарних сервісів у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Із аналізу наукової, науково-методичної, технічної літератури та власного досвіду використання різних хмарних сервісів [3; 4], для реалізації дослідницького проекту з учасниками семінару-практикуму в Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти було обрано сервіси Google як оптимальні для організації навчання. Серед переваг впровадження в освітній процес обраних сервісів можна виділити:

- доступність та мобільність (хмарні сервіси доступні всім і скрізь, де є підключення до мережі Інтернет, тому зникає необхідність використання комп'ютерних аудиторій, особливо при вивченні неінформативних дисциплін);
- незалежність від операційної системи пристрою користувача (хмарні сервіси працюють в браузері будь-яких ОС (учні та педагоги можуть послуговуватися своїми пристроями);
- розв'язання проблеми ліцензійності програмного забезпечення у закладах освіти і скорочення витрат на підтримку ІТ-інфраструктури установи;
- постійне оновлення сервісів, тобто розробники розвивають і удосконалюють їх;
- можливість організації спільної роботи в мережі, що дозволяє швидко створювати, адаптувати та поширювати навчальні ресурси;

- єдиний обліковий запис, що надає доступ до усіх сервісів;
- безкоштовність;
- надійність та безпека;
- відсутня прив'язка до робочого місця;
- простота та зручність користування.

Педагогу та учням, щоб навчитися працювати з даними сервісами, достатньо декількох занять, доповнених самостійною роботою вдома [1; 2].

Цифровізація освіти, впровадження нових форм і засобів навчання зумовлюють потребу у розвитку нових компетентностей у практикуючих педагогів. Тому одним із шляхів вирішення зазначених проблем є удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників через впровадження в систему курсів хмаро орієнтованих систем.

На першому етапі реалізації проекту відбувся семінар-тренінг для вчителів природничих дисциплін, головною практичною метою якого було навчання та розроблення алгоритму дослідження давніх дерев. На даному етапі колективна робота передбачала покрокове дослідження, деталізацію, аналіз і систематизацію матеріалу та реалізовувалася в середовищі GoogleДиск як засобу віртуалізації робочого середовища. Текстовий редактор GoogleДокументи полегшив процес створення плану проекту, а напрацьований спільно з організаторами навчання документ (Паспорт дерева) містив рекомендовану схему проведення дослідження.

У процесі роботи над проектом для планування, моніторингу та інформування учасників про стан дослідження використали сервіс GoogleКалендар. Він став засобом самоорганізації та планування колективної роботи.

Усі необхідні навчальні матеріали для створення інтерактивної карти ми розмістили на сайті проекту Давні дерева за адресою <https://sites.google.com/ippo.edu.te.ua/dereva>. Для створення цього ресурсу скористалися сервісом Google сайти (Рис.1).

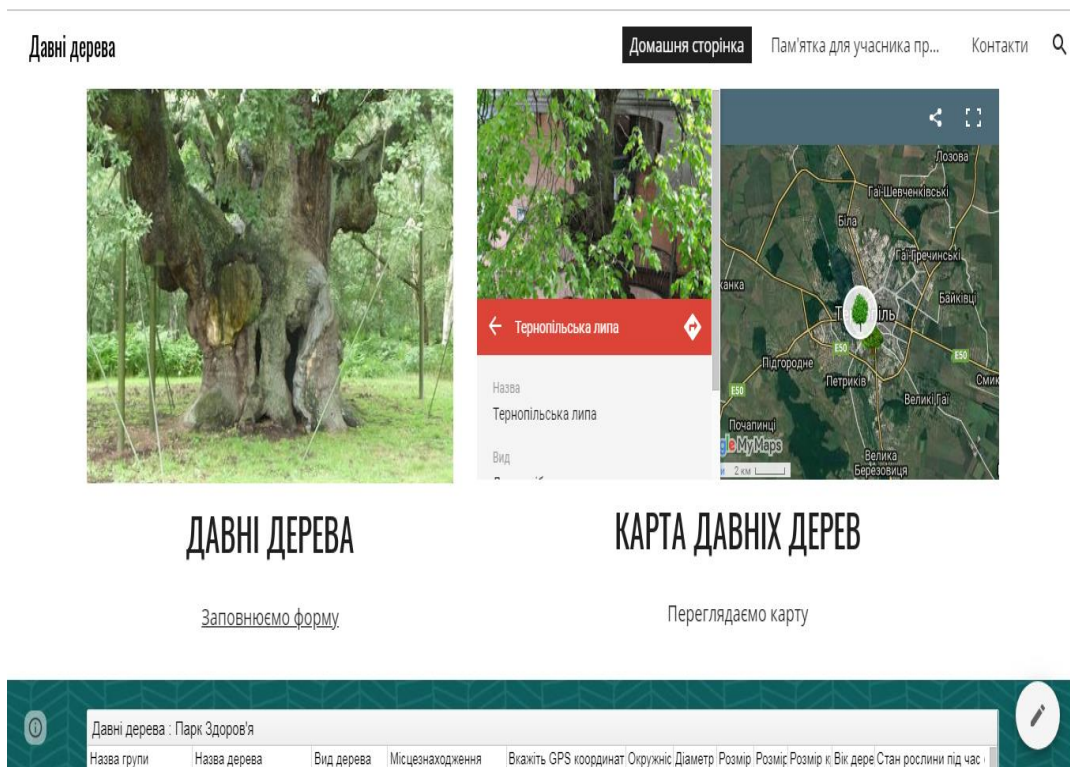

Рис.1. Головна сторінка сайту проекту «Давні дерева»

Кожен учасник досліджує дерево за розробленою схемою та заповнює таблицю зібраними даними за взірцем.

На наступному етапі для систематизації результатів дослідження та наповнення електронної бази учасники заповнювали Анкети дослідження, розроблені у середовищі Google Форми. Посилання розміщали на головній сторінці сайту проекту та вносили зібрані відомості про досліджуване дерево у відповідні поля форми. Процес наповнення інформаційної бази одразу можна переглянути на головній сторінці сайту та, за потреби, відкоригувати.

У додатку можна виконувати наступні дії:

- створювати карту та спільно редагувати;
- додавати на карту лінії, фігури або маркери;
- імпортувати на карту назви місць, адреси та координати
- додавати і видаляти шари, щоб приховувати або відображати об'єкти;
- змінювати стиль об'єктів-маркерів на карті, змінюючи їх забарвлення, тип, додавати власні зображення;
- імпортувати карту та друкувати.

За результатами навчання створена інтерактивна карта «Давніх дерев Тернопільської області», процес наповнення якої продовжується.

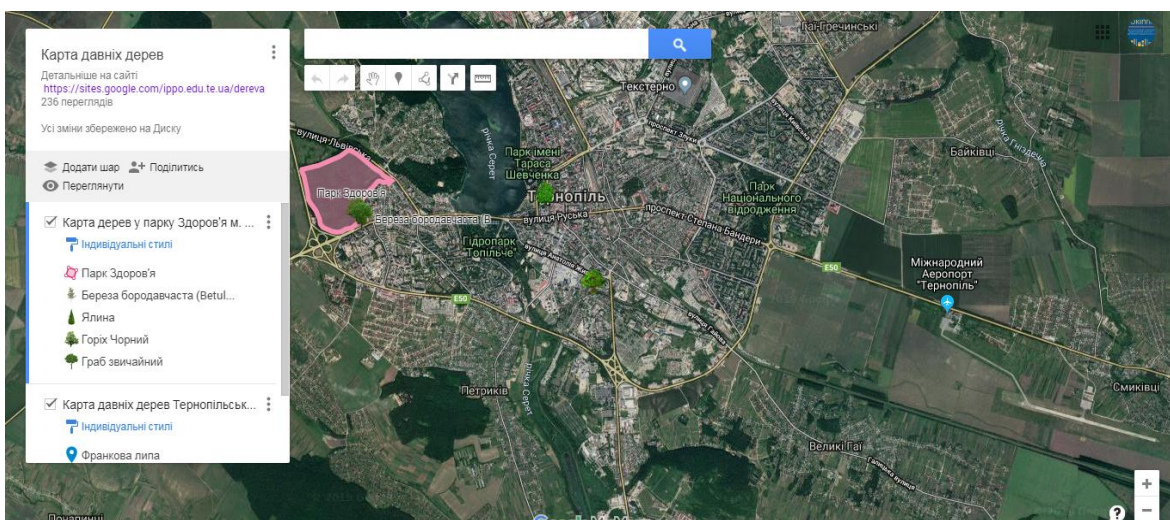

Рис.2. Головна сторінка карти

Слід зазначити, що кожен із описаних інструментів може використовуватися самостійно для формування певних навичок роботи з сервісом. Проте доцільно здійснювати комплексне систематичне застосування різних додатків. Такий прийом допоможе навчити здобувача освіти добирати ефективні засоби на кожному етапі дослідження чи розв’язання певної задачі.

Загалом, упровадження хмарних технологій сприятиме модернізації освіти та переходу її на якісно новий рівень на принципах мобільності, відкритості та співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища: монографія / [Копняк Н. та ін. ; за заг. ред. С. Г. Литвинової]; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інформ. технологій і засобів навчання. – Київ: Компринт, 2015. – 160 с.

2. Носенко Ю. Хмарні технології у просторі відкритої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [http://lib.iitta.gov.ua/...](http://lib.iitta.gov.ua/)

3. Олексюк О. Р. Інформаційно-освітнє середовище закладу післядипломної педагогічної освіти як засіб підвищення кваліфікації професійних кадрів / О. Р. Олексюк // Розвиток професійної майстерності педагога: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, (Тернопіль, 26-27 квітня 2018 р.) / упорядн.: В. Є. Кавецький А. В. Вихрущ, О. Я. Жизномірська, – Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2018. – С. 233-235.

4. Спірін О. Огляд комп'ютерних систем для організації електронних бібліотек / О. Спірін, О. Олексюк // Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі: матеріали 5-ої Науково-практичної конференції, 19–21 листопада 2013 року, Львів / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка» ; відповідальний за випуск Л. Д. Озірковський. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2013. – С. 131-139.

УДК 94 (477)

Пришляк Ірина Михайлівна,

методист відділу методики навчальних предметів та професійного розвитку педагогів
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МАТЕМАТИКІВ

Математика – наука, яка первісно виникла як один із напрямків пошуку істини (у грецькій філософії). Походить від слова «марема», що означає «вчення» або «знання». Давні греки визнавали тільки 4 матема: вчення про числа (арифметику), вчення про фігури (геометрію), вчення про пропорції в природі та мистецтві (гармонію) та вчення про форми світу (астрономію). Пізніше математика розвинулась у досить складну і багатогранну науку про абстрактні кількісні та якісні співвідношення, форми і структури. Загальноприйнятого

визначення математики немає. Спочатку використовувалася для підрахунку, вимірювання, а також для вивчення форм і руху фізичних об'єктів шляхом дедуктивних розмірковувань та абстракцій. Математики формулюють нові висновки і намагаються встановити їх справедливність, виходячи зі вдало вибраних аксіом і визначень.

Неодмінною умовою належності певного знання до математики було виведення його шляхом логічного міркування, тобто за допомогою мислення. Перші піфагорійці тримали математичні знання в суворій таємниці від непосвячених. Проте, з часом, гору взяли математики, які вважали, що справжні знання можуть і повинні бути доступними всім.

Впродовж багатьох століть люди з різних країн відкривали математику, уточнювали, вдосконалювали, поглиблювали відкрите і поширювали по всьому світу. Великий математик Ейлер сказав, що математика – не ізольована наука, а основа і ключ до всіх людських знань. Без математики неможливий розвиток техніки і більшості наук. Якої форми треба надати дзеркалу телескопа, щоб зробити чіткими зображення в ньому зірок і планет? Які обриси крил літака найвигідніші? Як збудувати морське судно, щоб воно надійно протистояло стихії? Як найощадливіше і надійніше звести будинок? Як прокласти залізничні колії і узгодити рух поїздів? Як виготовити прилади контролю за здоров'ям хворих? Як правильно посіяти зернові культури, щоб зібрати найбільший урожай? Математика дає вичерпні відповіді на ці та багато інших практичних запитань.

У кожному періоді історії математики були свої видатні постаті вчених, у яких були різні долі. Одні зажили слави і безсмертя ще за життя, іншим судилося пройти складні шляхи і розділити трагічну долю свого народу. Багато визначних математиків стали зразками щирої відданості науці, патріотами свого народу.

Михайло Васильович Остроградський

(1801 – 1862)

Багато теорем і формул Остроградського ввійшли до різних математичних курсів. Добре відомі математикам усього світу метод інтегрування Остроградського, правило Остроградського, формула Остроградського тощо. На жаль, його ім'я не завжди згадується.

Михайлу Остроградському належить одне з найпочесніших місць в історії світової математичної науки. Непересічний талант, сміливий і гострий розум, висока математична ерудиція, знання сучасного природознавства дозволили Михайлу Васильовичу зробити першорядні відкриття в багатьох галузях математики і механіки.

За свою майже 40-річну наукову діяльність Михайло Васильович написав близько 50 наукових творів, присвячених найрізноманітнішим розділам математики і механіки: диференціальному й інтегральному численню, вищій алгебрі, геометрії, теорії ймовірностей, теорії чисел, аналітичній механіці, математичній фізиці, балістиці тощо.

М. В. Остроградський був справжнім патріотом. Він любив свій рідний край і українську культуру. Крім своєї рідної української мови, вчений вільно розмовляв російською та французькою. Був знайомий із багатьма представниками передової української інтелігенції того часу: І. Котляревським, Т. Шевченком, С. Гулаком-Артемовським, М. Лисенком, М. Максимовичем та ін. Значну частину творів Т. Шевченка великий математик знав напам'ять.

На пропозицію Національної комісії України у справах ЮНЕСКО 200-річчя від дня народження видатного українського математика внесено до календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО.

Георгій Феодосійович Вороний

(1868 – 1908)

Глибина і важливість його обширних досліджень залишили глибокий слід в сучасній теорії чисел. Поряд із Мінковським Вороний є творцем геометрії чисел. Роботу Вороного 1903 року про число точок під гіперболою треба вважати віхою, з якої починається сучасна аналітична теорія чисел.

Професор математики Б. Делоне

Г. Ф. Вороний належить до когорти найвідоміших українських математиків минулого. Визнаний фахівцями як один із найяскравіших талантів у галузі теорії чисел на межі XIX – XX століть, Г. Ф. Вороний за своє життя встиг надрукувати всього дванадцять статей. Але яких! Вони дали поштовх для розвитку кількох нових напрямків в аналітичній теорії чисел, алгебраїчній теорії чисел, геометрії чисел, які нині активно розвиваються у багатьох країнах.

Георгій Вороний працював головним чином в області теорії чисел. За життя вченого ним було опубліковано шість фундаментальних монографій та шість невеликих за обсягом праць. Кожна з його монографій відкривала нову галузь досліджень, але і кожна його невеличка робота давала новий несподіваний погляд на проблему і ставала поштовхом для нових наукових пошуків.

Уже перший науковий результат Георгія Вороного стосовно чисел Бернуллі (1890) виявив їхні фундаментальні властивості, вивчення яких триває досі.

Головним результатом дисертаційних праць українського математика був опис загального кубічного поля цілих алгебраїчних чисел і побудова алгоритму для обчислення основних його одиниць, який згодом дістав назву «алгоритм Вороного». Узагальнення алгоритму неперервних дробів марно шукали протягом усього XIX ст. найкращі математики Європи. За цей науковий внесок Г. Вороний отримав премію ім. В. Буняковського (1896). Лише через 42 роки алгоритм Вороного наново відкрили німецькі математики.

Новий метод для знаходження членів асимптотичного розвинення арифметичних функцій, що його запропонував Вороной у 1903 р., та формула підсумовування Вороного й тотожність Вороного, що ґрунтуються на згаданому методі, стали визначальними для подальших досліджень в аналітичній теорії чисел у ХХ ст.

Найвизначнішими за глибиною одержаних результатів є дві останні великі монографії вченого (що були опубліковані у 1908 – 1909 рр.), які поряд із дослідженнями його сучасника німецького математика *Германа Мінковського* (1864 – 1909) заклали основу нової галузі математики – геометрії чисел.

Досягнення Георгія Вороного в області досконалих форм стали значним внеском в теорію квадратичних форм і значно стимулювали дослідження в цій області чистої математики.

Термін «*Діаграма Вороного*» ввели в теоретичну комп'ютерну науку в середині 1970-х років. З того часу цей об'єкт став настільки широко поширеним в дослідженнях, пов'язаних із геометричними алгоритмами, що деякі фахівці датують народження обчислювальної геометрії саме цією подією. Значний відсоток сучасних розробок в обчислювальній геометричній літературі прямо або побічно пов'язаний із діаграми Вороного, або з пов'язаними з ними структурами. Вони використовуються в різноманітних дослідженнях від молекулярної біології до космосу, у комп'ютерній графіці, у проблемах розпізнавання образів, штучного інтелекту, екології, в радіаційній фізиці, космології, хімічній технології, фізичній хімії та інших науках, а також в моделюванні рельєфу, в аналізі руху і плануванні, у виявленні зіткнень, навігації та обходу перешкод, в аналізі мережі, тощо – у всіх цих і багатьох інших областях використання «діаграм Вороного» дає можливість проводити математичні розрахунки.

У наші дні дослідження з діаграм Вороного проводять практично в усіх країнах Європи, у США, Канаді, в країнах Південної Америки, Японії, Китаї, Гонконгу, Австралії, Індії, Новій Зеландії. За останні 30 років вийшло кілька ґрунтовних монографій, в яких узагальнюються діаграми Вороного, їм

присвячено сотні статей. У Сеулі (Південна Корея) існує Дослідницький центр із діаграм Вороного.

Михайло Пилипович Кравчук

(1892 – 1942)

*«Михайло Кравчук – математик широкого масштабу.
Його ім'я добре відоме у світовій математичній науці.*

Світ не знав лише, що він – українець».

Є. Сенека

Довго не знали про цю надзвичайно талановиту людину і його земляки. Адже ім'я М. Кравчука було занесено до списку «ворогів народу», а сам він, повний енергії і творчих задумів, був засланий на Колиму, де і пішов з життя у неповних п'ятдесят років. Лише 1992 року, після довгих літ забуття, наукова громадськість України та світу широко відзначила 100-річчя від дня народження видатного вченого. Його ім'я було занесено по лінії ЮНЕСКО до Міжнародного календаря визначних наукових діячів. Для цього були поважні підстави, адже праці М. П. Кравчука становлять фундаментальне надбання кількох галузей математичної науки.

М. Кравчук – автор понад 180 робіт, у тому числі 10 книг із різних розділів математики (алгебри і теорії чисел, теорії функцій дійсної і комплексної змінних, теорії диференціальних та інтегральних рівнянь, теорії ймовірностей і математичної статистики, історії математики тощо). Ці наукові праці увійшли до скарбниці світової науки. Тепер існують на сторінках наукових досліджень многочлени Кравчука, моменти Кравчука, осцилятори Кравчука. А ось від 2001 р., завдяки пошукам Івана Качановського, українського науковця зі США, виявилось, що наукові твори М. Кравчука прислужилися і до винаходу першого в світі електронного комп'ютера!

М. П. Кравчук належав до тих учених, чиї праці відкривають нові шляхи у розвитку науки і передбачають напрямки її розвитку в майбутньому.

«Моя любов – Україна і математика», – ці слова Михайла Пилиповича Кравчука надихають молодих вчених на нові відкриття.

Володимир Йосипович Левицький

(1872 – 1956)

«Основоположник математичної культури нашого народу», – так сказав про Володимира Левицького академік Михайло Кравчук.

Уродженець Тернополя, професор В. Й. Левицький, першим написав справжню фахову статтю з математики українською мовою, був незмінним редактором першого українського наукового часопису з природничих наук, першим згуртував навколо себе математиків-українців для наукової роботи...

Великою заслугою В. Левицького було те, що він зібрав і впорядкував матеріали з української математичної термінології, що була надрукована в 1903 р. Основною ділянкою наукової роботи професора В. Левицького була теорія аналітичних функцій. Він займався також геометрією, алгеброю, диференціальними рівняннями та історією математики. Багато уваги приділяв теоретичній фізиці та астрономії.

Володимир Йосипович Левицький написав близько 130 наукових праць, а також чимало науково-популярних статей і перекладів. Свої праці він друкував українською, польською, німецькою, французькою, англійською та іспанською мовами. Майже вся наукова і громадська робота В. Й. Левицького проходила в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Він був також членом Польського астрономічного товариства, Французького та Німецького наукових товариств.

Вагомий внесок В. Левицький здійснив й у методіку викладання математики. Неабияке значення мали на той час написані ним підручники та методичні посібники. Поява українських підручників В. Левицького була зустрінута радістю як з боку учнів, так із боку вчителів. Вони мали велике значення як для української школи, так і для розвитку української математичної науки.

Чимала заслуга В. Левицького полягає в тому, що він у несприятливих умовах мав відвагу творити українську математичну культуру, був щирим порадником молоді, яка цікавилася математикою. Він завжди був активним громадянином України.

Мирон Онуфрійович Зарицький
(1889 – 1961)

«Про його педагогічну майстерність сказано багато: треба бути педагогом вищого класу, щоб поєднати простоту і доступність викладу з високим науковим рівнем».

М. Т. Сеньків, професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Ім'я М. О. Зарицького – талановитого математика Тернопільщини, обдарованого педагога і популяризатора математичних знань, мало відоме в Україні, хоча свого часу на праці українського вченого посилялися або цитували їх окремі положення французький математик Фреше, німецький математик Гільберт, професор із Варшави Серпінський та інші.

Наукові інтереси М. О. Зарицького охоплюють, головним чином, теорію множин із алгеброю логіки та теорію функції дійсної змінної. Коло інтересів професора М. О. Зарицького не обмежувалось однією математикою.

Мирон Зарицький був великим знавцем історії математики, особливо античної, читав курси лекцій з історії математики у Львівському університеті, надрукував кілька праць з історії точних наук.

Мирон Зарицький опублікував близько 60 наукових праць із різних галузей математики. Проте увійшов в історію і як глибокий знавець старогрецької математики, астрономії та філософії, і як любитель музики та поезії. Він був обізнаний із природничими науками, світовою літературою, філософією, захоплювався поезією. Любив Шекспіра і Пушкіна. Окремі розділи поеми Пушкіна «Євгеній Онєгін» переклав українською мовою.

Володів вільно польською, німецькою і російською мовами. Крім того, писав математичні статті англійською та французькою мовами, читав літературу на грецькій, латинській і старосєврейській мовах.

Однією з прикмет, що характеризували Мирона Зарицького, була цілковита безкорисливість стосовно науки. Головним для нього був сам процес студіювання, відкривання й формування нового, приємність заглибитись у предмет та збагнути його суть. Наука була для М. Зарицького хлібом насущним, потребою і насолодою, працею і відпочинком. На науку він дивився як на правду і красу, що підносить людину на вищий щабель її духовного розвитку. Наука у нього – це творчість, натхнення і радість, котрою він хотів поділитися з кожним, хто цього бажав.

Мирона Зарицького називали «поетом математики». Йому були властиві глибина думки, уміння перетворювати складне в просте. Педагог він був неперевершений. Студенти завжди з великою цікавістю слухали його лекції. Варто згадати слова С. Банаха, які він сказав про М. Зарицького: «Я не знаю більше нікого, хто б так логічно та лаконічно викладав математичний аналіз».

Тисячі людей пам'ятають професора Зарицького. «Він навчив всіх нас більше, ніж теореми математичного аналізу. Він навчив нас гуманності, любові до життя, любові до людей, тому що сам він їх любив», – згадує професор Михайло Сеньків.

Сучасні математичні відкриття

Український математик **Марина В'язовська** знайшла вирішення проблеми укладання куль в евклідовому просторі. Над вирішенням цієї задачі вчені працювали кілька століть. Марина В'язовська проводила дослідження для просторів розмірності 8 і 24 (останній — у співпраці з іншими математиками). Розв'язання В'язовської 8-вимірного випадку займає лише 23

сторінки та є «приголомшуюче» простим. На дослідження цієї задачі В'язовську надихнув київський математик Андрій Бондаренко. Над її розв'язанням вона працювала два роки у Берліні.

Науковці вивчають укладання куль з 1611 року. Німецький математик Йоганн Кеплер припустив, що найбільш щільна укладка однакових за розміром куль в просторі – пірамідальне упорядкування (так розкладають апельсини в магазинах). Незважаючи на простоту цієї задачі, її розв'язання з'явилося лише в 1998 році, коли американець Томас Хейлс довів гіпотезу Кеплера для трьох вимірів за допомогою математичних аргументів і складних машинних обчислень. Візуалізувати укладання куль в багатовимірному просторі складно, проте воно має велике практичне значення. Ця задача пов'язана із кодами виявлення і корекції помилок в мобільних телефонах, Інтернеті та космічних дослідженнях – для відправки повідомлень через канал із шумами.

У своєму дослідженні українські вчені довели, що найкращим способом укладання куль в евклідовому просторі розмірності 8 стала решітка E8, а 24 – решітка Ліча. Саме вони стали точкою перетину різних математичних напрямків: теорії чисел, комбінаторики, гіперболічної геометрії, а також фізики та теорії струн. Однак визначити точні причини таких результатів математики поки не можуть.

«Укладка куль в багатовимірних просторах використовуються для поліпшення передачі сигналу. Наприклад, код, який пов'язаний із 24-мірною укладкою, використовує космічний апарат «Вояджер». Сигнал, що посиляється ним щоб повідомити про космічні відкриття, звісно, спотворюється. Він розбивається на 24 частини – скажімо, на 24 біти. Припустимо, один із них змінюється. Як розшифрувати сигнал? Завдяки тому, що кулі в упаковці знаходяться далеко одна від одної, можна зрозуміти, який з сигналів неправильний, і виправити його», – пояснила практичне значення свого відкриття Марина В'язовська.

За роботу над найщільнішими пакуваннями куль у розмірностях 8 та 24, використовуючи модулярні форми, Марині В'язовській у 2016 році присуджено

премію Салема. У квітні 2017 року Математичним інститутом Клея їй присвоєно Дослідницьку нагороду за проривну роботу над задачами пакування куль у розмірностях вісім та двадцять чотири. 2017 року Марині В'язовській індійським Університетом SASTRA присвоєна нагорода імені Рамануджана. Вручення відбулося 22 грудня 2017 року на Міжнародній конференції з теорії чисел в Кумбаконамі, рідному місті Срініваса Рамануджана.

У 2019 році Марина В'язовська зі своєю командою розв'язала математичне рівняння, яке визначає, як розміщуються у 8-та 24-вимірних просторах нескінченна кількість точок, що відштовхуються одна від одної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевз В. М. В. Остроградський – математик, механік, педагог // Математика в школі. – 2001. – № 4. – С. 66-69.
2. Возняк Г. М. Михайло Кравчук: «Моя любов – Україна і математика». Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 112 с.
3. Возняк Григорій, Осадча Олена, Сорока Люба. Мирон Зарицький – поет математичних формул. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 102 с.
4. Возняк Г. М. Математики – дійсні члени Наукового товариства імені Шевченка. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 128 с.
5. Возняк Г. М. В. Й. Левицький // Математика в школі. – 1998. – № 4. – С. 50-52.
6. Шляхами математики: Хрестоматія для учнів 5-9 класи./ Упорядник Т. Хмара. – К.: Пед. преса, 1999. – 195 с.
7. Сита Г. Мозаїки Вороного // Математика в школі. – 2000. – № 4. – С. 5-9; № 6. – С. 8-11.
8. Вірченко Н. Математик світової слави // Математика в школі. – 1998. – № 2. – С. 46-51

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 37.014.61:303.442

Алатиренко Мирослава Андріївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент Київського ліцею «Інтелект»,
м. Київ

РЕЦЕНЗІЯ

**НА НАУКОВУ МОНОГРАФІЮ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА-
НОВАТОРА С. В. РОМАНОВСЬКОГО «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ
ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ В КОМПЛЕКСІ
«ШКОЛА – ЛІЦЕЙ - ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»»**

З нагоди 37-ї річниці Міжнародного дня миру

Міжнародний день миру відзначають у всьому світі із 1982 року за ініціативою Генеральної Асамблеї ООН як день всесвітньої відмови від насильства і вогню. До 2001 року цей день відзначали кожен третій вівторок вересня, під час відкриття чергової сесії ООН. Проте в резолюції від **7 вересня 2001** року Генеральна Асамблея ООН прийняла постанову, за якою з **2002** року відзначення Міжнародного дня миру має проходити кожен рік в одну і ту саму дату – **21 вересня**. У цей день ООН закликає всі країни зупинити військові дії і хоча би на 24 години припинити проливати кров. Тільки мирні переговори та вирішення наявних проблем шляхом діалогу і компромісних рішень можуть дати дійсно відчутні результати і користь для всього людства [Електронний Вікі-ресурс, дата звернення – осінь 2017].

12 квітня 2016 року директор Київського ліцею «Інтелект» став 16-м автором-героєм Всеукраїнського проекту освітянських лідерів «Педагоги-

новатори в Україні» і першим лауреатом відзнаки Педагогічний Оскар «Атлант», нагороджений знаком НАПН України «Ушинський К. Д.». Досвід і успішні результати експериментально-дослідної практики, здійснюваної С. Романовським на базі Київської школи-ліцею, високо оцінені експертом В. Бар'яхтаром, експертами-директорами та іншими лідерами української освіти: В. Гузиком, І. Осадчим, О. Чинок, Л. Донською, що висвітлювалось на шпальтах Всеукраїнського наукового журналу освітян «Директор школи, ліцею, гімназії» (№ 1-3), 2016, сторінки 112- 151 [Спецвипуск*:].

С. Романовський – автор понад 50 науково-методичних публікацій – систематично ділився своїм досвідом на сторінках освітянських друкованих джерел, описував власний досвід і озвучував проміжні результати дослідження на науково-практичних освітянських заходах міжнародних і всеукраїнських рівнів, про що зазначено на 17-19 сторінках його монографічної праці, яка вийшла друком у 2018 році під назвою **«Теоретико-методичні основи управління якістю освіти в комплексі «Школа – Ліцей – Технічний університет»»**.

Наукові рецензенти вказаної монографії високо оцінили результати багаторічної експериментальної діяльності талановитих і креативних викладачів Київського ліцею «Інтелект» Н. Гордеєвої, С. Романовського та інших, відданих своїй справі, осіб. Напередодні важливої щорічної дати, визнаної у багатьох державах світу, варто звернути увагу на ті особливості багаторічної педагогічної творчості, про які мало хто береться писати, та й говорити не кожен науковець чи практик наслідиться, і на це у кожного є свої причини.

Згадуючи про 21 вересня як дату відзначення Міжнародного дня миру та аналізуючи наші українські реалії, в черговий раз замислюєшся над тим, чому ж у країні, в якій сила-силенна професорів, докторів наук, академіків, і, навіть, є «Соросівські вчителі» та багато нагороджених різноманітними відзнаками, знижується рівень життя, зменшується кількість населення тощо. Проте варто виділити праці трьох авторів, як на мене, найглибших досліджень «MILLENIUMU» XX-XXI століть – Марію Кроль з її дослідницькою публікацією «Меритократія як царство розуму», Цзинь Лі з її двадцятилітнім дослідженням

«Культурні основи навчання: Схід і Захід» і С. Романовського з рецензованою працею, де згадуються усі країни-учасниці «Концепції культури миру» й «Декларацію тисячоліття».

У названих документах одним із актуальних завдань освітян багатьох держав є сприяння розвитку міжкультурного діалогу засобами освіти, уникненню збройних й інших видів міждержавних, міжнаціональних і міжетнічних конфліктів. З огляду на це, найглибшим та актуальним у наш час дослідженням є праця С. Романовського, у змісті якої на сторінках 224-233 в параграфі «Реалізація принципу культуротворчого підходу та положень концепції культури миру» проаналізовано й висвітлено досвід реалізації цих завдань в освітній практиці творчих педагогічних працівників ліцею «Інтелект» шляхом вивчення спецкурсів, розроблених викладачами. Доказовими є і результати опитування ліцеїстів, які вивчали зміст спецкурсів культурологічного циклу (сторінки 229-232).

Важливим є й те, що (в освітній функціональності експериментальної школи-ліцею) автору вдалось синтезувати принципи орієнтації таких різних освітніх моделей, як Західна і Східна – орієнтованих на розум і добродієність (сторінки 143-145).

Тому рецензована монографія заслуговує на увагу освітян, науковців і студентів педагогічних вишів. Лише розуміючи (а не тільки запам'ятовуючи зміст освітніх дисциплін) і усвідомлюючи різниці культур, традицій і їх відмінності у світосприйнятті, у майбутньому стане можливою реалізація важливих завдань вищезгаданих міжнародних документів. Тоді стане нагідною й реалізація ідеї, висловленої М. Янгом у праці «Піднесення меритократії: 1870-2033», яку досліджувала також М. Кріль.

Можливо, колись настане час: так, як заборонили осушення боліт, заборонять застосовувати хмарні технології, зберігаючи природній і людський ресурси.

Висновки та перспективи до тез. А поки коло прибічників і розробників 50-річної теоретичної концепції «школи діалогу культур» застосовують різні

наукові й освітні напрямки для реалізації їхніх маніпулятивних дій, нехтуючи «інші» культури, то вважаю необхідним цими тезами привітати читаючих, креативно-мислячих і пишучих науковців з Міжнародним днем миру! З побажанням досягнути справжніх культурних діалогів і дочекатись, замість штучно оформлених, справжніх талановитих лідерів у завмираючих галузях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Романовський С. В. Теоретико-методичні основи управління якістю освіти в комплексі «Школа – Ліцей – Технічний університет»: монографія / С. В. Романовський – К.: Вид-во ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2018. – 532 с.

ДЛЯ ПОТАТОК

Видавець – ТОКІШПО

Адреса для кореспонденції: 46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1

Електронна пошта: admin@ippro.edu.te.ua

Веб-сторінка: <http://ippro.edu.te.ua/>

Тел.: (0352) 43-57-83

Підписано до друку 04.11. 2019 р. Здано до друку 05.11. 2019 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний. Тираж 100 примірників.

46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1.